

T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Barış ASLAN

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT (1923-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. GÜLNİSA AYNAKUL

SİİRT-2017

T.C.
SIIRT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Siirt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin kağıt ve elektronik kopyalarının Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.

13/02/2017
A blue ink signature of Barış Aslan.
Barış ASLAN

T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Doç. Dr. Gülnisa AYNAKUL danışmanlığında, Barış ASLAN tarafından hazırlanan bu çalışma 13./02/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Yöneticisi) : Doç. Dr. Gülnisa AYNAKUL
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yasin COŞKUN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Çaştegin TURGUNBAYER

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

13/02/2017

İmza

Adı ve Soyadı
Enstitü Müdürü V.

Yrd. Doç. Dr. Said OLGUN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
TANZİMAT DÖNEMİNDEN SONRA SİİRT.....	11
1.1. Tanzimat Sonrası Siirt'in İdari Yapısı.....	11
1.2. Osmanlının Son Dönemlerinde Siirt'in Nüfusu.....	13
1.3. Osmanlının Son Dönemlerinde Siirt'te Eğitim.....	17
1.4. Tanzimat Döneminden Sonra Ekonomik Durum.....	19
1.5. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Siirt.....	22
1.6. Milli Mücadele Dönemine Genel Bir Bakış.....	25
1.7. Mondros Mütarekesi Sonrasında Doğu İllerinin Durumu.....	27
1.8. Siirt'te Milli Mücadele Dönemi.....	29
1.9. Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği.....	30
1.10. Siirt Kürdistan Teali Derneği.....	32
1.11. Cemil Çeto Olayı.....	35
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT'İN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	37
2.1. Tek Parti Döneminde Siirt'in Demografik Yapısı.....	37
2.2. Tek Parti Döneminde Siirt'te Eğitim.....	42
2.2.1. Siirt Halkevi ve Faaliyetleri.....	48
2.3. Tek Parti Döneminde Siirt'te Basın.....	53
2.4. Siirt'te Günlük Yaşam, Gelenek ve Görenekler.....	55
2.5. Tek Parti Döneminde Siirt'te Mimari ve İmar.....	58
2.6. Tek Parti Döneminde Siirt'te İktisadi Faaliyetler.....	60
2.6.1. Siirt'te Tarım ve Hayvancılık.....	61
2.6.1.1. Tarım.....	61
2.6.1.2. Hayvancılık.....	65
2.6.2. Esnaf Faaliyetleri ve Sanayi.....	66
2.6.3. Maden ve Petrol.....	68
2.7. Siirt İlinde Sağlık.....	69

2.8. Tek Parti Döneminde Siirt'te Yatırım.....	71
2.9. Tek Parti Dönemi Siirt'in Su ve Elektrik Sorunu.....	74
2.9.1. Elektrik Sorunu.....	74
2.9.2. Su Sorunu.....	76
2.10. Siirt'in Önde Gelen Bazı Şahsiyetleri	77
2.10.1. Halil Hulki Aydın (1869- 1940).....	77
2.10.2. Mahmut Soydan (1883-1936)	78
2.10.3. M. Emin Kılıçcıoğlu (1913-1987).....	79
2.10.4. Rifat Bakır (1898-2006)	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	81
TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT'İN İDARİ YAPISI VE SİYASİ DURUMU	81
3.1. Siirt'in İdari Yapısı.....	81
3.2. Siirt'in Yönetilmesi ve TBMM'de Temsili	85
3.3. Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanan Politikalar.....	89
3.3.1. Şeyh Said Ayaklanması, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin Kurulması.....	90
3.3.2. 1925'ten Sonra Doğu İllerindeki Sorunların Nedenleri ve Çözümleri İçin Yazılan Bazı Raporlar	92
3.3.3. Şark Islahat Planı.....	94
3.3.4. Umumi Müfettişlik Uygulaması.....	96
3.3.5. Silah Toplamaya Yönelik Politikalar	100
3.3.6. Ulaşımın Geliştirilmesi ve Karakol Yapımı	102
3.3.7. İskâna ve Yasak Bölgeye Yönelik Politikalar.....	103
3.4. Hükümet Politikalarının Siirt'e Etkileri.....	107
3.4.1. Siirt ve Çevresinde Çıkan Ayaklanmalar	109
3.4.1.1. Raman ve Raçkotan Tedip Harekâtı(1925).....	110
3.4.1.2. Pervari Olayları (1926).....	112
3.4.1.3. Eruhlu Yakup Ağa Olayı (1926)	112
3.4.1.4. Şeyh Abdurrahman Olayı (1926)	113
3.4.1.5. Ali Resul Ayaklanması (22 Mayıs-3 Ağustos 1929)	114
3.4.1.6. Sason Ayaklanmaları (1925-1937).....	114
SONUÇ.....	122
EKLER.....	126
KAYNAKÇA.....	142
ÖZGEÇMİŞ.....	151

ÖNSÖZ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yapmış olduğum bir araştırma sonucunda 1935-1937 yılları arasında Siirt'in Sason ilçesinde meydana gelen olaylar ile ilgili belgelere rastlamam sonucunda Sason ile ilgili akademik bir çalışma yapmayı düşündüm. Ancak yaptığım araştırmalar sonucunda, Siirt ile ilgili akademik bir çalışmanın bulunmadığını fark ettim. Buradan hareketle, 1923-1950 arasında Siirt'in siyasi ve sosyoekonomik yönlerinin ele alındığı bir tez çalışmasına başladım.

1923-1950 dönemindeki Siirt'i ele alırken Osmanlı Döneminden koparmanın imkânsızlığı ile karşılaştım. İktisat, eğitim ve nüfus ile ilgili alanlarda devamlılık ve kopuşların olduğunu fark ettim. Bu yüzden, özellikle Osmanlı'nın son döneminde Siirt'in sosyoekonomik yönlerinin ele alınması tezin konusu açısından önemlidir.

Bilindiği üzere, 1923-1950 arasındaki dönem Türkiye tarihi açısından önemli bir dönemdir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesini imzalamış ve Anadolu toprakları işgal tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum karşısında Anadolu halkı örgütlenerek Anadolu'nun işgalini engellemek için mücadele etmeye başlamıştır. Bu mücadele sonucunda, Anadolu halkı yurdun işgalinin önüne geçerek Osmanlı İmparatorluğunun yerine Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuştur. Anadolu'nun küçük kasabalarından olan Siirt de bu mücadeleye katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmada, Siirt ilinin Milli Mücadele Dönemine yaptığı katkılar ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Siirt ve yöresinde ortaya çıkan Milli Mücadele karşıtı hareketler de değerlendirilmiştir.

1923-1950 yılları arasında Milli bir iktisada dayalı ulus devlet anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca, çağdaş dünya değerleri ile yetiştirilmiş bireylerden oluşan bir devlet inşa edilmek istenmiştir. Cumhuriyet yöneticileri bu alanlarda çeşitli adımlar atarak Türkiye Cumhuriyeti'nin bu hedeflere ulaşmasının yollarını aramışlardır. Özellikle, eğitim ve iktisat alanında atılan bu adımların, Siirt ilinde etkili olup olmadığı değerlendirilmiştir. Siirt ilindeki nüfus yapısı ve zamanla geçirdiği değişimler de istatistikî verilerle ele alınmıştır.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile birlikte Anadolu'nun her köşesine yayılan yenilik hareketleri ile karşılaşmaktayız. Bu yenileşme hareketlerinin toplum içerisinde kabul görmesi uzun yıllar almış ve çeşitli bölgelerde sorunların çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Siirt ili ve çevresinde de 1925-1938 yılları arasında birçok hadisenin meydana geldiğini görmekteyiz. Çalışmanın, özellikle üçüncü bölümünde Ankara hükümetinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikaları ele alınırken Siirt ve yöresinde ortaya çıkan tepkiler ve bunların sonuçları analiz edilmiştir.

Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950) başlıklı tez çalışmasında arşiv belgelerden, istatistikî verilerden, birinci ve ikinci el kaynaklardan yararlanılmıştır. Yararlanılan bu kaynaklar objektif bir şekilde ele almaya çalışılmış ve Siirt ilinin 1923-1950 yılları arasındaki tarihine ışık tutulmak istenmiştir.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Gülnisa AYNAKUL'a, tez çalışmama değerli katkılar yapan Sayın Yrd. Doç. Dr. Yasin COŞKUN'a, Yrd. Doç. Dr. Çaştegin TUYGUNBAYER'e ve çalışmalarım boyunca yardımını hiç esirgemeyen değerli aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler ederim.

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT (1923-1950)
Barış ASLAN****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülnisa AYNAKUL
2017, 15****Başkan: Doc. Dr. Gülnisa AYNAKUL
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Yasin COŞKUN
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Caşteğin TURGUNBAYER**

Bu tezin amacı 1923-1950 yılları arasında Siirt'in siyasi ve sosyoekonomik durumunu incelemektir. 1923 ile 1950 yılları arasında Siirt ilindeki yaşamı daha iyi idrak edebilmek adına, bu tez Siirt'in o yıllardaki demografik özelliklerini, idari yapısını, eğitime erişim imkânlarını, ekonomik hayatını, merkezi hükümetle ilişkilerini, önemli kişilerini ve Siirt ve yöresinde gerçekleşmiş bazı ayaklanmalarını Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinin daha geniş siyasi ve sosyoekonomik koşulları çerçevesinde ele almıştır. Siirt'in 1923-1950 arasındaki dönemine dair akademik literatürün taranmasının yanı sıra, bu yıllar arasında Siirt hakkında yazılmış devlet raporlarının, yapılmış nüfus etütlerinin ve çeşitli arşiv kaynaklarının incelenmesine dayanan bu araştırma Siirt ilinin bahsi geçen zaman dilimindeki özellikleri hakkında bazı çıkarımlarda bulunulmasını sağlamıştır.

Siirt, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde sosyoekonomik olarak geri kalmış Güneydoğu Anadolu şehirlerinden biridir. Bahsi geçen yıllarda, eğitim ve iktisat alanlarında merkezi hükümet her ne kadar yenilikler yapma yoluna başvurmuş olsa da, bu teşebbüsler Siirt ilinin sosyoekonomik açıdan gelişmesini sağlamaya yeterli olmamıştır. Siirt'in nüfusu zamanla artmış olsa da, 19. yüzyılın sonuna kadar Siirt ve yöresinde yaşadığı bilinen Ermeni ve Hıristiyanların 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Siirt ilinde yaşamadıkları görülmektedir. Bu yüzden Siirt ve yöresi inanç bakımından homojen bir karakter kazanmıştır. Ayrıca, Siirt ili ve yöresinde aşiret sistemine dayanan geleneksel yaşam varlığını sürdürmüştür. Bu durum, Cumhuriyet idarecilerinin yaratmak istediği çağdaş ulus-devlet yapısının dışında kalmış ve merkezi hükümet ile Siirt ve yöresindeki halk arasında problemler çıkarmıştır. Siirt ve çevresinde Osmanlı'nın yabancılar tarafından işgal edilmesine karşı çıkılmış ve Milli Mücadele hareketi desteklenmiştir. Ancak, Cumhuriyet kurulduktan sonra Siirt ve yöresinde

Ankara hükümetine karşı tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler zaman zaman silahlı ayaklanmalar olarak kendilerini göstermişlerdir. Bu durum karşısında, Ankara hükümetleri, Siirt'i de içine alan bölgede güvenliğe yönelik politikalara yönelmiştir. Silah toplama, yasak bölge oluşturma, Genel Müfettişlik uygulamasına yönelik politikalar bunların başında gelmektedir. Uygulanan bu politikalar Siirt ve çevresini etkileyerek yeni olayların çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan problemler Cumhuriyet'in ilk 15 yılında tam anlamıyla çözülememiştir.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Siirt'in Siyasi Durumu, Siirt'in Eğitim Durumu, Siirt'in İktisadi durumu, Cemil Çeto, Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Siirt Halkevi, Birinci Umumi Müfettişlik, Silah Toplama, Yasak Bölge, İskân Kanunu, Mahmut Soydan, Ömer Atalay, Siirt Gazetesi, Halil Hulki Aydın, Rıfat Bakır.

ABSTRACT**Barış ASLAN****SIIRT UNDER THE SİNGEL PARTY RULE (1923-1950)****Advisor : Doç. Dr. Gülnisa AYNAKUL****2017, 15****Chair: Associate Professor Gülnisa AYNAKUL****Jury: Assitan Professor Yasin COŞKUN****Jury: Assitan Professor Çaşteğın TURGUNBAYER**

This thesis aims to investigate the socio-economic and political life in Siirt between 1923 and 1950. To be able grasp Siirt in its historical integrity, demographic composition, administrative structure, educational attainment, economic life, relations to central government, significant people and major uprisings in Siirt between 1918 and 1938 were situated in the broader socio-economic and political context of the late Ottoman period and early Republican Era. Based on the review of academic literature, government reports, census data and the analysis of available archive resources, this thesis sheds light on the main features of Siirt between 1923 and 1950.

Siirt is one of the underdeveloped Southeastern provinces of the late Ottoman and early Republican period. The attempts from the central government to cater the socio-economic situation in Siirt did not result in line with the aimed goals. Despite the population increase in Siirt throughout the mentioned period, the Armenians and Christians, who composed a significant part of Siirt's population, ceased to exist by the end of the first quarter of 20th century. Hence, in the later period in Siirt religiosity-wise homogeneity is observed. Moreover, Siirt remained to be a tribal society. This social structure in Siirt contradicted the modern nation-state ideal in the minds of the Republican elites and therefore caused conflict between the central government and the people living in Siirt and nearby provinces. In Siirt and nearby provinces, the invasion of Ottoman land by foreign troops was objected and the War of Independence was supported. However, after the constitution of the Republic, there emerged reactionary movements against the Ankara government. These reactionary movements occasionally made appearance as armed uprisings. As a response, the Ankara governments implemented security and defense policies in the region including Siirt. Collection of the weapons, forming restricted areas, and General Investigation practices can be counted among the security policies. The implementation of these policies have

triggered new movements and uprisings in Siirt and in nearby provinces. These conflicts could not be resolved in the first 15 years of the Republic.

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. 1. Cuinet'e Göre Siirt'in İdari Yapısı.....	12
Tablo 1. 2. 1881/1882-1893 Siirt Sancağının Kadın-Erkek Nüfusunun Etnik ve Dinsel Dağılımı.....	14
Tablo 1. 3. 1890'da Siirt Nüfusunun Etnik ve Dini Dağılımı	14
Tablo 1. 4. 1914 Siirt'in Etnik ve Dini Yapısı.....	15
Tablo 1. 5. 1918 Yılında Siirt ve Çevresinin Nüfusu	16
Tablo 1. 6. 1890 yılında Siirt'teki Eğitim Kurumları	18
Tablo 1. 7. 1890'da Siirt Sancağındaki Tahıl Ürünlerinin Kazalara Dağılımı.....	20
Tablo 1. 8. 1890'da Siirt Sancağındaki Hayvan Türlerinin Dağılımı	21
Tablo 2. 1. 1927-1950 Arası Türkiye ve Siirt Nüfusları.	37
Tablo 2. 2. 1927'de Siirt Vilayetinde Dinler ve Dillerin Dağılımı.....	38
Tablo 2. 3. 1927 Yılı Siirt'in Kent ve Kırsal Nüfusu.....	39
Tablo 2. 4. 1935 Nüfus Sayımına Göre Siirt İli Erkek ve Kadın Nüfusu.....	40
Tablo 2. 5. Yıllara göre Türkiye ve Siirt Nüfus Artış oranları.	41
Tablo 2. 6. 1923-1932 Maarif İstatistiğine Göre Siirt Ortaokulu.	44
Tablo 2. 7. 1927-1932 Siirt Resmi İlkokulların Bütçeleri.	45
Tablo 2. 8. 1927-1935 Özel İdare Eliyle Bazı Doğu İllerine Yapılan Eğitim Harcamaları	46
Tablo 2. 9. Çeşitli Yıllara Göre Siirt Halkevi Gelir Gider Durumu.	51
Tablo 2. 10. 1927 Salnamesine Göre Siirt'te Tarım Ürünleri.	62
Tablo 2. 11. Siirt ve Bazı Çevre İllerin 1936 yılı meyve üretimi.	64
Tablo 2. 12. 1936 yılında Siirt ve Komşu İllerdeki Hayvan Sayıları.	65
Tablo 2. 13. Sanayi Sayımına Verilerine Göre Siirt'teki İşyeri ve Çalışan Sayısı.....	67
Tablo 2. 14. 1931-1937 Siirt'te Tedavi Gören Hasta Sayıları.....	70
Tablo 2. 15. 1927-1935 Yılları Arasında Özel İdare Tarafından Bazı Doğu İllerinde Yapılan Bayındırlık Yatırımları.	72
Tablo 3. 1. 1927 Yılı Cumhuriyet Salnamesine Göre Siirt'in İdari Yapısı.	82
Tablo 3. 2. 1935 Nüfus Sayımı verilerine Göre Siirt Vilayetinin İdari Yapısı.	83
Tablo 3. 3. 1940-1950 Yılları Arasında Siirt'in İdari Yapısı ve Alanı.....	84
Tablo 3. 4. 1950'ye Kadar Siirt Vilayeti Belediye Başkanları.	85
Tablo 3. 5. 1923-1950 Yılları Arasında Siirt Millet Vekilleri.....	88
Tablo 3. 6. 1932 Yılı Arşiv Belgesine Göre Bölge illerinde Toplanan Silah Sayısı. ...	101

GİRİŞ

Siirt, Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağında kurulan ve günümüzde Güneydoğu Anadolu'yu oluşturan illerimizden biridir¹. Teze konu olan dönemde (1923-1950), Siirt'in doğusunda Hakkâri ve Van, batısında Diyarbakır, kuzeyinde Bitlis ve Muş, güneyinde de Mardin illeri bulunmaktaydı. Ayrıca, 1923-1950 yılları arasında Siirt, Irak ile de sınır komşusuydu². Siirt'in coğrafi konumu doğal sınırlarla belirlenmiştir³. Diyarbakır sınırı Batman Çayı, Mardin Sınırı Dicle Nehri ve Cudi Dağları, Bitlis Sınırı Sason ve Çatak Dağları, Van sınırı Serk Dağları ve Hakkâri sınırı da Ketimahen Dağları tarafından çizilmiştir⁴.

İl arazisinin büyük bir kısmı Toros Dağları ile kaplandığı için ilin kuzey ve doğu bölgeleri çok engebeldir⁵. Yüksek ve sarp dağlar büyük bir alanı kaplamaktadır. Bunun yanı sıra, batı ve güneybatıda Dicle ve kolları tarafından oluşturulan Kurtalan, Beşiri ve Batman ovaları gibi geniş ve verimli düzlükler mevcuttur. Siirt ilinin yaklaşık %75'lik kısmı dağlardan, %19,8'i dalgalı arazilerden, %2,8'i ovalardan ve %1,7'si ise yaylalardan oluşturulmuştur⁶.

Dicle'nin önemli kollarından olan Botan, Batman, Başur, Kezer ve Garzan suları bu dağlar arasındaki dar ve derin vadiler boyunca akmaktadır⁷. Botan Suyu, Siirt-Hakkâri ve Siirt-Van sınırlarını oluşturan yüksek dağlardan kaynağını alır. Önce batı yönüne akmakta olan su, daha sonra kuzeybatı yönüne doğru akmaya başlar. Botan Suyu, aktığı doğrultuda derin ve dar bir vadi meydana getirmiştir. Birçok yörenin sularını toplayan Botan Suyu, Çattepe'de Dicle Irmağı'yla birleşir. Ayrıca, Siirt'in dağlık kesimlerinin suyunu toplayan Botan Suyu, düzenli yağışlar ve kar sularıyla beslendiği için her mevsim bol miktarda su debisine sahiptir. Bunlara ek olarak, Botan Suyunun aktığı bölgelerde yükselti aniden düştüğü için akıntısı çok hızlıdır. Batman Çayı, Botan'dan sonra Siirt'te bulunan ikinci önemli akarsu niteliğindedir. Güneybatı yönünde akan suyun derin bir vadisi vardır. Siirt-Diyarbakır sınırı bu vadi tarafından

¹ Nurettin Özgen, Sabri Karadoğan, "Siirt Şehri'nin Kuruluşu ve Gelişimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.19, S. 2, Elazığ, 2009, s. 62.

² Bekir Sami Seçkin, *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, Siirtliler Derneği, İstanbul 2006, s.4

³ EK1: Siirt ili haritası: Birinci Genel Müfettişlik, *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s.237.

⁴ Siirt Valiliği, *Siirt İl Yıllığı 1973*, Türk Matbaacılık, Ankara 1973, s.9

⁵ *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, s. 235.

⁶ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s.9.

⁷ *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, s.235.

oluşturulur. Bu iki akarsu dışında bölgede bulunan Garzan, Kızılsu çayları ve Behrancı Deresi yöresinin diğer önemli su kaynaklarını teşkil etmektedirler⁸.

Siirt ve yöresinde konargöçerler için hayati bir öneme sahip olan yaylalar mevcuttur. Sason'da Meto Yaylası, Pervari'de Çemikare, Ceman ve Herekol yaylaları, Şirvan'da Bacavan Yaylası başlıca yaylalardır. Kurtalan, Beşiri ve Batman ovaları tarım açısından önemlidir. Bu ovalarda özellikle tahıl tarımı yapılmaktadır. Ayrıca, Batman Ovası modern tarıma elverişli bir ova niteliğindedir. Bu ovalardaki sulama sıkıntıları giderildiği takdirde ilin tarımsal ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanmış olacaktır⁹. Siirt merkezinin sebze ve meyve ihtiyaçları genellikle bu ovalardan temin edilmektedir. Ayrıca, ilin iklimi itibari ile bölgenin hemen her kesiminde buğday, arpa, darı, nohut, mercimek, bakla, fasulye, patlıcan, patates ve çeşitli sebzeler yetiştirilmektedir. Sulak olan bölgelerde pirinç, susam ve pamuk da üretilmektedir. Bölgedeki bağlarda üzüm, badem, ceviz, armut, elma, zeytin ve kayısı gibi meyveler de yetiştirilmektedir. Bölgenin hasat ayları genellikle haziran ve temmuz aylarıdır¹⁰.

Siirt ilinde karasal iklim hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak geçerken kışlar yağışlı ve soğuk geçmektedir. Çöl iklimini andıran bozkır iklimi ile Doğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinin yayla iklimleri arasında bir geçiş yeri olduğu için kuzeye gidildikçe yazlar daha serin, kışlar daha sert geçmektedir. Batıya ve güneybatıya gidildikçe kışlar ılıkken yazlar çok sıcak ve kuraktır. Batıdan doğuya, güneyden kuzeye gidildikçe yöredeki yağış miktarı artmaktadır. Yaz mevsimi dışında hemen hemen her mevsim bölgede yağışlar görülmektedir. Kozluk, Sason, Baykan ilçeleri, Siirt'in en çok yağış alan bölgeleridir. Beşiri ve Kurtalan yöreleri de en az yağış alan yerlerdir¹¹.

Siirt ili, bitki örtüsü bakımından zengindir. Bitki örtüsü olarak ormanlar büyük bir alanı kaplamaktaydı. Ancak, zamanla yapılan tahribatlar dolayısı ile orman olma niteliklerini yitirmişlerdir. Genellikle meşe fundalıklarından oluşan bu ormanlar yer yer ardıç, yabani fıstık, dişbudan ve çınar ağaçları ile zenginleşmektedir. Ayrıca, Siirt'in güney kesimleri bozkır görünümündedir. İl genelinde, bitki toplulukları su kenarlarında yoğunlaşmaktadır¹².

⁸ Yurt Ansiklopedisi, "Siirt", c.9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s.6668.

⁹ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s.10.

¹⁰ Ömer Atalay, *Siirt Tarihi*, Çeltut Matbaası, İstanbul 1946, s.14-15.

¹¹ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e, s.6673.

¹² *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 15.

Siirt ve yöresindeki arazi yapısı kalkerlidir. Bu nedenden dolayı, bölgede çok fazla sayıda mağara bulunmaktadır. Çok eski çağlardan itibaren kullanılan bu mağaraların bir kısmı insanlar tarafından oyularak oluşturulmuştur¹³. Siirt ve yöresinde tuz, zift, petrol, kömür gibi çeşitli madenler bulunmaktadır. Şirvan ilçesinin Maden köyünde gümüş, Şırnak'ta zift madenleri bulunmaktadır. 1930'lu yıllarda Siirt ve yöresinde petrol bulma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 1939 yılında Raman bölgesinde yapılan bir hafriyat sonucu petrol bulunmuştur. Ayrıca ilçelerdeki tuz yataklarından yüzyıllardır faydalanılmaktadır. Bunlara ek olarak, bölgede kaplıcalar da mevcuttur. Biloris ve Hesta kaplıcaları bunların en önemlileridir¹⁴.

Siirt ilinin 1923 ile 1950 yılları arasındaki siyasi ve sosyoekonomik durumunu ele almak için, ilin daha önceki dönemlerde içinde bulunduğu koşulların da gözden geçirilmesi gerekir. Sözü edilen tarihsel dönemin kendinden önceki dönemlerle olan benzerlikleri ve farklılıkları, o dönemde bölgede meydana gelen değişim ve dönüşümleri anlamamıza imkân sağlayacak bir yöntemdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Siirt ilinin tarih öncesi çağlardan başlayarak 1923 yılına kadar olan geçmişine bakmak, tezin daha sağlıklı bir çalışma olmasına katkı sağlayacaktır. Tanzimat Dönemine kadar olan uzun tarihsel sürecin kısa bir özetini yaptıktan sonra Tanzimat sonrası üzerinde daha çok durmak gerekmektedir. Bunun temel nedeni, Tanzimat Dönemi ile Osmanlı topraklarında başlayan büyük reform hareketlerinin Siirt ve yöresini de büyük ölçüde etkilemiş olmasıdır.

Siirt ilinin adının kaynağı konusunda elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu yüzden, ilin adının kökeni hakkında farklı görüşlerle karşılaşmaktayız. M.Ö. 2.000'li yıllarda Asurlular tarafından kurulduğu düşünülen Siirt ilinin adının Asurcadan geldiği iddia edilmektedir. M.Ö. 3.000'inci yıllardan M.Ö. 400'lü yıllara kadar Asurcanın Mezopotamya bölgesinde hâkim dil olması bunun nedeni olarak gösterilmektedir¹⁵. Asur tabletlerinde yer alan "Seriri" kelimesinin Siirt'in ilk ismi olduğu iddia edilmektedir. Bir diğer görüşe göre Siirt adı, Keldaniler tarafından kullanılan ve kent anlamına gelen "Keert" kelimesinden gelmektedir¹⁶. Zaman içerisinde Siirt farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Siirt, İslam ve Batılı kaynaklarda Seerd, Sirt,

¹³ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s.11.

¹⁴ Atalay, a.g.e., s.15-16.

¹⁵ Seçkin, a.g.e., s. 12-13.

¹⁶ Şerif Demir, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016, s.9.

Tiğramosert, Tiğrakert, Sert, Eserad, Esar, Saird, Siird, Siirt gibi farklı şekillerde dile getirilmiştir. Süryaniler şehrin ismini Se'erd ve Sairt şekilleriyle kullanmışlardır¹⁷.

Siirt'i içine alan Yukarı Mezopotamya bölgesi, uygarlıkların ilk olarak ortaya çıktığı bölgelerden birisidir. Bu bölgede, tarihin en parlak uygarlıklarından birinin kurulmasıyla bilimsel, siyasal ve kültürel birçok ilerleme kaydedilmiştir¹⁸. Siirt'i de içerisine alan ve tarihsel açıdan büyük öneme sahip olan bu bölgenin geçmişi ile ilgili elimizde yeterli derecede bilgi bulunmamaktadır. Yeterli ve kapsamlı arkeolojik araştırmanın yapılmaması bu durumun temel nedenidir. Bu eksikliğin giderilmesi için son dönemlerde Siirt ili ve yöresinde arkeolojik kazılar yapılmaya başlanmıştır. Türbe Höyük, Başur Höyük ve Çattepe'deki arkeolojik çalışmalar, bölge ile ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılmasına katkıda bulunacaktır¹⁹. Bu eksikliklere rağmen Siirt ve yöresi ile ilgili genel bir yargıya varabileceğimiz bilgiler mevcuttur.

Siirt ve bölgesinin tarihsel özelliklerini gelişimi içerisinde değerlendirebilmek için öncelikle tarih öncesi devirlerine göz atmakta yarar vardır. Bunu yapabilmek için bölgede yaşamış olan insanların geride bıraktıkları kalıntıları incelemek gerekmektedir. Bu yöntem, her ne kadar kısıtlı bilgiler verecek olsa da, bölgeyle ilgili genel bir kanaate ulaşmamızı sağlayacaktır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Siirt ve yöresindeki kalıntılar bizleri, paleolitik kültürün yaşandığı dönemlere götürmektedir. Kaya sığınakları, höyükler ve düz yerleşme yerleri, paleolitik kültürün önemli eserleri arasındadır. Orta paleolitik (yontma taş) devrinde ortaya çıkan mağaralarda yaşama ihtiyacının Siirt için en önemli örneği, Botan Nehri'nin kuzeyinde kalan kıyıların ulaşılması zor ve sarp yamaçlarında bulunan Rassulhacar kaya mağaralarıdır. Botan Nehri'nin araziye aşındırması mağaralara ulaşımı zorlaştırmış ve M.Ö. 10 binli yıllarda insanların buraları terk etmesine neden olmuştur. Tel Halef²⁰ kültürü içerisinde yer alan mağaralar, daha uzun süre yerleşim yeri olarak kullanılmış ve M.Ö. 5-6 binli yıllarda terk edilmiştir²¹.

¹⁷“Siirt”, Anadolu Yayıncılık, a.g.e, s. 6679; Şemseddin Sami, *Kamus'ul Alam*, c.IV, Mihrimah Matbaası, İstanbul 1331, s. 2574; Abdulsasır Yiner, *Şer'iyeye Sicillerinden Siirt'e Bakış*, Sonçağ Yayıncılık Matbbacılık Reklam San., 2014, s. 8.

¹⁸ Seçkin a.g.e.,s. 17.

¹⁹ Siirt ve yöresi ile ilgili yapılmış arkeolojik çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Haluk Sağlam Timur, “Arkeolojik veriler Işında Siirt ve Çevresi”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarikayat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s. 73-84.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Arif Müfit Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihi'nin Ana Hatları*, İstanbul,1945, s.37-44.

²¹ Seçkin, a.g.e., s17-18.

Daha önce de belirtildiği üzere, Siirt'in uzak tarihi ile ilgili olarak elimizde kesin ve yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat Siirt'in, Anadolu birliğini kurmuş olan Hititlerin egemenlik alanları dışında kaldığı ve M.Ö.2-3 binli yıllarda kurulmuş olduğu düşünülmektedir. Siirt ve çevresinde sırası ile Sami, Babil ve Asur imparatorlukları hâkimiyet kurmuş ve ardından gelen Hurri ve Mitanni krallıkları yaklaşık 200 yıl bölgeyi denetimleri altında tutmuşlardır. Urartular bu krallıkların hâkimiyetine son verip bölgeye hâkim olmuşlardır. Persler M.Ö. VII. yüzyılda bölgeyi ele geçirmiş ve M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'in bölgeyi istila etmesine kadar egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Selepkoslar, Partlar ve M.Ö. I. yüzyılda da Romalılar, Siirt'i içine alan bölgenin denetimini ellerinde bulundurmışlardır. Romalılar bölgeyi 300 yıl yönettikten sonra bölgenin hâkimiyeti tekrar Partlara geçmiştir. M.S. III. yüzyılda Sasanilerin denetimine giren yöre, daha sonra Bizans'a bağlanmıştır²².

Siirt ve yöresi, bölgeyi ele geçiren güçlerin denetimi altına girerek siyasal ve kültürel olarak bu medeniyetlerden etkilenmiştir. Bizanslılar ve İranlılar (Sasaniler) arasında meydana gelen savaşlar sırasında Siirt bu mücadele alanı içerisinde yer almış ve birçok kez el değiştirmiştir. İki güç arasında süregiden bu çatışmada, yerel güçler kimi zaman İranlıları kimi zaman da Bizanslıları destekleyerek varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır²³. Siirt ili, sahip olduğu coğrafi konumun dezavantajlarını da yaşamıştır. Özellikle Bizans ve Sasaniler arasında meydana gelen savaşlar, Siirt'te büyük ekonomik yıkımlara neden olmuştur²⁴. VII. yüzyılda İslam güçlerinin fetihlerinin başarılı olması ile birlikte Kuzey Irak, Suriye ve Anadolu, Arapların hâkimiyetine girmiştir²⁵.

İlk olarak Halife Ömer döneminde (634-644) Araplar, Siirt'i de içerisine alan bölgeye hâkim olmuştur (639)²⁶. Siirt, kısa bir süre sonra Bizanslılar tarafından tekrar ele geçirilmiştir. Ancak Bizans hâkimiyeti uzun sürmemiş ve Emevi Halifesi Abdülmelik döneminde (685-705), Siirt yöresi tekrar İslam güçlerinin kontrolüne girmiştir²⁷. Bölgenin Araplar tarafından ele geçirildiği VII. yüzyılın sonu ile Osmanlı egemenliğine geçtiği döneme kadar olan süreçte Siirt ve yöresi, birçok yerel veya

²² *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 1; Demir, a.g.e. s. 10-11.

²³ Cumhur Kılıççioğlu, *Her Yönüyle Siirt*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1992, s.5.

²⁴ Demir, a.g.e., s.11.

²⁵ Seçkin, a.g.e., 50-51.

²⁶ Demir, a.g.e. s. 11.

²⁷ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6681.

bölgesel gücün hâkimiyeti altında kalmıştır. Her ne kadar birbirine benziyor olsa da bölgeyi ele geçiren güçler kendi idari yapılarını kurmuşlardır. Araplar, Siirt'i de içine alan büyük bir bölgede hâkimiyet kurduktan sonra bu bölgeyi "Cezire" eyaleti olarak adlandırmış ve yönetimini valilere ve yerel güçlere bırakmışlardır²⁸. "Amil" adı verilen yerel beyler, Ermeni asıllı prensler ve Arap emirler bu yönetici sınıfı teşkil etmiştir²⁹. Abbasiler döneminde de bölgede birçok beylik kurulmuş ve bölgenin yönetimi Abbasilerde olmuştur³⁰.

X. ve XI. asırlarda Bizans saldırılarına maruz kalan bölge, 1071'de Malazgirt Savaşı'ndan üstünlükle çıkan Alparslan yönetimindeki Büyük Selçuklu Devleti'nin denetimine girmiştir³¹. Ancak Büyük Selçukluların hâkimiyetine giren bölgede Türkler, Ermeniler, Bizanslılar ve yerel güçler arasındaki çatışmalar nedeniyle uzun yıllar boyunca istikrar sağlanamamıştır. 1146 yılında Musul Atabegi Zengi'nin ölümü üzerine Mardin ve Hısm-Keyfa Artuklular'ı, Siirt'i de içine alan bölgeyi ele geçirmiş ve bölge bir süreliğine barış içerisinde yaşamıştır. Ancak 1231'de Moğolların bölgeye gelerek Siirt'i kuşatması ve halka zarar vermeyecekleri sözünü vermelerine karşın, kentte yaşayan yaklaşık 20.000 kişiyi öldürmeleri şehir için tam bir felaket olmuştur. 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklularını yenilgiye uğratan Moğollar, Siirt'i denetimlerine alarak şehir halkını ağır vergilere maruz bırakmışlardır³². Daha sonraki dönemlerde Siirt sırası ile İlhanlıların egemenliğine girmiş, ardından Timur'un istilasına uğramış, daha Karakoyunlular ve Akkoyunlular bölgeye hakim olmuştur. 1500'lü yıllarda da Safaviler tarafından yönetilmiştir³³. Ancak Safaviler'in bölgedeki egemenliği uzun sürmemiş ve bölgenin yönetimi Çaldıran Savaşı (1514) sonucunda Osmanlıların eline geçmiştir.

Osmanlıların bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte bölgede bulunan beyler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmişlerdir. İdris-i Bitlisi tarafından oluşturulan Ekrad Beyleri Yönetimi ile bölgedeki beylere muhtariyet sağlanarak bölgede feodal bir sistem oluşturulmuştur. Kurulan bu sistem, Yavuz Sultan Selim'in yönetim anlayışına uygun

²⁸ M. Zeydin Yıldız, Hüseyin Saraçoğlu, "19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler", *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s. 620.

²⁹ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6681.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Seçkin, a.g.e., s. 63-76.

³¹ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 2.

³² "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6681.

³³ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 2-3.

olmakla beraber, yerel yöneticilerin de merkeze olan bağılılığını arttırmıştır. Ayrıca Kürt beyleri Diyarbakır ve Van eyaletlerine bağlı olmak sureti ile belli oranlarda vergi vermeyi ve gerektiğinde savaşlara katılmayı da kabul etmişlerdir³⁴.

1524'te Siirt'te egemen olan Eyyubilerin soyunun sona ermesiyle Siirt, Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlı bir sancağa dönüştürülmüş ve Siirt Sancak Beyleri, Osmanlı Padişahları tarafından atanmaya başlanmıştır³⁵. 1631-1632 yıllarında Siirt, Van Eyaletine bağlı bir sancak iken, 1653 yılında Diyarbakır eyaletine bağlanmış ve bu durum XIX. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir³⁶.

Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştikleri alanda kurulmuş olan Siirt şehri çok dilli ve çok kültürlü bir kimliğe sahiptir. Yaklaşık 10 bin yıllık bir geçmişi olan Siirt, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde il yapılmış olan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Ancak, bu güne kadar Siirt şehrinin tarihi ile ilgili çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bu durumdan yakınarak Siirt ile ilgili ilk tarih kitabını 1946 yılında yayınlayan Siirt Müftüsü Ömer Atalay, bu boşluğu bir nevi doldurmak istemiş ve bu çalışma gelecekte yapılacak olan çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. Fakat yapmış olduğu bu çalışma günümüzde sahip olunan araştırma imkânların o dönemde bulunmaması nedeniyle birçok eksiklik içermektedir.

Cumhur Kılıççioğlu tarafından yazılan kitaplar da Siirt Tarihi ile ilgili olan boşluğu tam anlamıyla dolduramamıştır. Siirt'in tanıtımını amaçlayan bu eserlerde Siirt'in Cumhuriyet dönemindeki tarihine pek değinilmemiştir. 2006 yılında, B. Sami Seçkin tarafından Siirt tarihi ile ilgili bilimsel kurallar çerçevesinde bir çalışma yapılmış ve İstanbul Siirtliler Derneği tarafından basılmıştır. Bu çalışma ile birlikte, Siirt Tarihi literatürüne değerli bir eser bağışlamış olan Seçkin, ne yazık ki Cumhuriyet dönemini derinlemesine ele almamıştır. Bu yüzden Siirt ilinin Cumhuriyet dönemi ile ilgili tarihinde doldurulması gereken boşluklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1967,1973 ve 1998 yıllarında Siirt il yıllıkları yayınlanmış ve bu yıllıklar var olan bilgileri tekrarlamının dışına çıkamamıştır. 2007'de Siirt Üniversitesinin açılması, Siirt ve yöresi ile ilgili

³⁴ Seçkin, a.g.e., s. 96; Demir, a.g.e. s. 13.

³⁵ Seçkin, a.g.e., s. 105-106.

³⁶ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, s. 6682; Demir, a.g.e. s. 13.

yapılan çalışmalarda artış olmuştur. Siirt'in Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki sosyal, kültürel ve iktisadi yönlerini ele alan kitap, makale ve bildireler yayınlanmıştır.

Tarih Biliminin ana kaynaklarından olan Şer'iyye Sicillerinden yola çıkılarak Siirt'in sosyal yapısı ile ilgili üç bilimsel çalışma yapılmıştır. Abdulnasır Yiner³⁷, Hayrettin Savur³⁸ ve İsmail Duygu³⁹ tarafından Siirt'e ait farklı Şer'iyye Sicilleri incelenmiş ve Osmanlı'nın son dönemlerinde Siirt'in içerisinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar ortaya konulmuştur. Ayrıca, Ömer Kucak tarafından Osmanlı'nın son dönemlerinde Siirt'te doğumlu gayr-i Müslim memurlar⁴⁰ ve Siirt civarındaki vakıf arazileri⁴¹ ilgili iki farklı makale kaleme alınmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Siirt'in içerisinde bulunduğu koşulları ele alan bilimsel çalışmaların yanı sıra Cumhuriyet dönemi Siirt ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Siirt Halkevi ve faaliyetleri ile ilgili bir yüksek lisans⁴² tezi ve iki makale⁴³ yayınlanmıştır. Bu eserlerde Siirt Halkevinin açılışı, Halkevinde faaliyet gösteren şubeler ve bu şubelerin Siirt'e etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bunlara ek olarak, Siirt'te basın faaliyetlerin başlaması ve gelişimi Resul Babaoğlu ve Said Olgun tarafından kaleme alınmıştır. Şerif Demir, Siirt'te Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını ele alan bir makale yayınlamıştır.⁴⁴ Siirt ile ilgili yapılan bu çalışmalar Siirt tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Şerif Demir'in "Cumhuriyet Döneminde Siirt"⁴⁵ adlı kitabı 2016 yılında yayınlanmıştır. Demir'in kitabı Siirt tarihi alanında çalışma yapacak araştırmacılara rehber olacak niteliktedir. Cumhuriyet döneminde Siirt'in sosyoekonomik yapısı

³⁷ Abdulnasır Yiner, *Şer'iyye Sicillerinden Siirt'e Bakış*, Sonçağ Yayıncılık Matbbacılık Reklam San., 2014.

³⁸ Hayrettin Savur, *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1312-1317/ 1894-1900, 420 Nolu Siirt Şer'iyye Sicil Defterine Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

³⁹ İsmail Duygu, *426 numaralı (H. 1302-1317/M. 1885-1900) Siirt Şer'iyye Sicili Metin Çevirisi ve Değerlendirme*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2012.

⁴⁰ Ömer Kucak, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Siirt Doğumlu Gayr-i Müslim Memurlar (1879- 1909)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 9, Sayı 47, Aralık 2016, ss. 260-268.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi47_pdf/2tarih_siyaset_uluslararasıiliskiler/kucak_omer.pdf (18.01.2017)

⁴¹ Ömer Kucak, "XIX Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 4, Sayı 6-7, 2016.

⁴² Uğur Kümür, *Siirt Halkevi ve Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2014.

⁴³ Said Olgun, "Siirt Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)", *History Studies*, volume 5/2, 2013,

http://www.historystudies.net/Makaleler/449870863_20-Said%20Olgun.pdf (11.03.2014); Abdulaziz Karadaş, "Cumhuriyet Dönemin'de Bir Modernleşme Hareketi Olarak Siirt Halkevleri ve Halkodaları", *Turkish Studies*, Vol:9/7, Ankara 2014.

⁴⁴ Şerif Demir, "Tek Parti Döneminde Siirt'te Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Siirt 2015, ss. 38-48.

⁴⁵ Şerif Demir, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016.

etraflica incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi boyunca Siirt'in geçirdiği değişim dönüşüm bilimsel bir açıdan ele alınmıştır. Ancak kitap Siirt'in siyasal yönlerini ayrıntılı bir şekilde incelememiştir. 1925-938 yılları arasında Siirt ve yöresinde meydana gelen siyasi ve askeri olaylar kitabın konusu olmamıştır. Örneğin 1935-1937 yıllarında Siirt'in Sason ilçesinde meydana gelen ayaklanma ve bu ayaklanma sonucunda ortaya çıkan siyasal ve askeri politikalar kitaba konu olmamıştır. Siirt'in Cumhuriyet Döneminde geçirdiği değişim dönüşümün anlaşılabilmesi için Siirt'in içerisinde bulunduğu siyasal ve askeri olayların da ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde "Cumhuriyet Döneminde Siirt" adlı çalışma Cumhuriyet dönemi Siirt tarihini tam olarak yansıtamamaktadır. Tezin amaçlarından biri de bu eksikliği gidermektir.

Siirt ili ile ilgili olan yazılı kaynaklar dağınık bir haldedir. Yapılacak olan tezin hedeflerinden biri de dağınık olan bu bilgilerin bir metin içerisinde derlenmesi olacaktır. Örneğin, Mondros Mütarekesinden sonra İngilizlerin Siirt üzerindeki etkisi bir makalede ele alınırken Siirt ilinde işgallere karşı alınan tutum başka eserlerde dile getirilmiştir. Böylesi bir durum, Siirt ili tarihine bütünsel olarak bakmamızın önünde engel oluşturmaktadır. Okuyucular için de içerisinden çıkılması zor bir durum yaratmaktadır. Tek Parti dönemi yıllarında Siirt'in siyasal ve sosyoekonomik yönleri ile ilgili olan tarihsel bilgiler bu metin içerisinde verilecektir.

1923-1950 dönemi ile ilgili olan bu tez ile Siirt tarihine özgün olarak bir alana katkı yapılacaktır. Siirt'in Sason ilçesinde 1935-1937 yılları arasında meydana gelen olaylar belgeler ışığında bu tezde yer alacaktır. Siirt ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda bu konu üzerinde durulmamış olduğu için bu alanda bir eksiklik ortaya çıkmaktadır. Tezin yazılış amaçlarından biri de bu eksikliği gidermek olacaktır.

Önemle üstünde durulması gereken bir diğer konu ise, Siirt ve yöresinin Cumhuriyetin ilk yıllarında değişim geçirip geçirmediğidir. Bunu anlayabilmek için Osmanlı'nın son dönemlerinde Siirt'in içerisinde bulunduğu siyasal ve sosyoekonomik koşulların da değerlendirilmesi gerekmektedir. Aşiretler ve din adamları eliyle geleneksel toplum kurallarının baskın olduğu Siirt ve yöresi; eğitim, iktisat, sağlık, altyapı gibi birçok alanda geri kalmıştır. Osmanlı Döneminde görünüm itibari ile Ortaçağ kasabalarını anımsatan Siirt'te Cumhuriyet ile birlikte herhangi bir değişikliğin meydana gelip gelmediğinin tespiti bu tezin amaçlarından biridir.

Bu tez çalışması yapılırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, ATASE arşivi ve Cumhurbaşkanlığı arşivleri taranmıştır. Tez çalışması sırasında, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, İSAM ve birçok üniversitenin kütüphanelerindeki eserler incelenmiştir. Bulunan kaynaklar aracılığı ile tezin eksikleri giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Siirt'in ilk yerel gazetesi olan Siirt Gazetesi, 1948 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Siirt gazetesi ve dönemin ulusal basını da kaynak olarak kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDEN SONRA SİİRT

Bilindiği üzere, XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde değişim ve dönüşüm hareketlerinin başladığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti, politikalarını bu değişim dönüşüm hareketlerine yönelik belirlemiştir. Bu politikalar, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalktığı ve Cumhuriyet'in kurulduğu döneme kadar uygulanmış ve klasik Osmanlı devrinde var olan birçok yapıyı ve kurumu, günün koşullarına uygun hale getirmeye çalışmıştır. Böylesine büyük siyasal, idari, adli, sosyal, iktisadi ve askeri reformların uygulamaya konulması sadece Osmanlı merkezi olan İstanbul'u değil, aynı zamanda Osmanlı denetiminde olan bütün toprakları da etkilemiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Siirt Sancağı da bu reform hareketlerinden etkilenmiştir. Cumhuriyet dönemindeki Siirt'i ele almadan önce, Osmanlı'nın son dönemlerindeki Siirt'i derinlemesine incelememiz gerekmektedir. Siirt'in idari, siyasal, iktisadi, demografik ve sosyal yapısını değerlendirdiğimizde, Cumhuriyet ile birlikte değişim geçirip geçirmediğini daha açık bir şekilde görmemiz mümkün olacaktır.

1.1. Tanzimat Sonrası Siirt'in İdari Yapısı

Tanzimat Dönemi ile birlikte idari alanda yapılan yeniliklerden Siirt de etkilenmiştir. 1846 yılında "kaza" statüsüne getirilen Siirt, kaymakamlık tarafından idare edilmeye başlanmıştır⁴⁶. 13 Aralık 1847 tarihinde Diyarbakır Eyaleti; Van, Muş ve Hakkâri sancaklarıyla Botan, Cizre ve Mardin kazalarından oluşan Kürdistan Eyaleti içerisinde Siirt de yer almıştır. 1856'da Kürdistan Eyaleti Diyarbakır, Siirt ve Mardin'den oluşurken Siirt'e bağlı 12 kazadan söz edebiliriz. Bu durum 1864-1867 yıllarında yapılan ıslahatlar ile değişmiş ve Siirt Sancağı Merkez Kaza, Garzan ve Pervari olmak üzere üç kazadan oluşmaktaydı. 1866 yılında kaza olan Siirt'in idari yapısı değiştirilmiş ve Siirt, Mutasarrıflık olmuştur. 1869-1870 yıllarında Siirt merkez kaza, Garzan, Erüh ve Şirvan kazalarından oluşmaktaydı. Bunun yanı sıra Siirt'e bağlı 39 nahiye ve 890 köy bulunmaktaydı. Ayrıca 1871 yılı kayıtlarına göre Sason da Siirt'e

⁴⁶ Demir, a.g.e., s. 13-14.

bağlı bir kaza statüsüne getirilmiştir. 1881 yılında yapılan bir değişiklikle Siirt, Bitlis Vilayetine bağlanmıştır⁴⁷.

1890'lı yıllara dair Vital Cuinet'in verdiği bilgilere dayanarak Siirt'in Bitlis Vilayetinin bir sancağı olduğunu ve Merkez Kaza, Rıdvan, Şirvan, Eruh, Garzan, Pervari ve Hazo kazalarından oluştuğunu, 704 köy ve 3 nahiyeye sahip olduğunu söyleyebiliriz⁴⁸.

Tablo 1. 1. Cuinet'e Göre Siirt'in İdari Yapısı.

Kaza Adı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı
Siirt(Merkez Kaza)	1	56
Rıdvan	-	111
Şirvan	1	207
Eruh	1	61
Garzan	-	138
Pervari	-	72
Hazo	-	59
Toplam	3	704

Kaynak: Cuinet, 1891⁴⁹

Cuinet'in verdiği bilgilere göre Siirt merkezi mutasarrıf tarafından idare edilirken kaza merkezleri kaymakamlar ve nahiyeler de müdürler tarafından idare edilmekteydi. Bunların dışında, Müslümanların din ve adli işleri ile ilgilenen kadı ve imamlar bulunmaktaydı. Ayrıca Siirt merkezde Keldani Katolikler ile Gregoryen Ermenilerin de birer piskoposu bulunurken Garzan kazasında bir Ermeni ve bir Nasturi piskoposu mevcuttu. Bunların yanı sıra Siirt'te 5 büyük cami, 4 tekke, 2 Katolik kilisesi, 1 Ermeni Gregoryen Kilisesi ve 1 Süryani kilisesi ile birlikte 3000 civarında ev ve sayısı 500 civarında olan dükkân bulunmaktaydı⁵⁰.

1892 yılına gelindiğinde Siirt Sancağı Merkez, Eruh, Şirvan, Pervari ve Garzan kazalarından oluşmaktaydı. Siirt'e bağlı olan Sason, Muş'a bağlanmıştır. Ayrıca Eruh'a

⁴⁷ Yıldız- Saraçoğlu, a.g.b., s.622; Demir, a.g.e, s.14.

⁴⁸ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie : géographie administrative statistique descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie-Mineure*, İstanbul 2001, s.318.

⁴⁹ Cuinet, a.g.e., s. 318.

⁵⁰ Cuinet, a.g.e., s. 319.

bağlı olan Pervari kaza statüsü kazanmıştır. 1918 yılında ise Şırnak'm kaza yapılarak Siirt'e bağlandığı görülmektedir⁵¹.

Tanzimat devriyle birlikte yönetim alanında meydana gelen değişikliklerden biri de Müslüman ve Müslüman olmayan halkın Vilayet, Sancak ve Kaza İdari Meclislerinde, Belediye Meclislerinde temsil edilmesidir. Bu bağlamda Siirt'e baktığımızda, Siirt İdari Meclisi her etnik ve dini topluluğun temsil edildiği bir meclis olarak karşımıza çıkmaktadır⁵². Osmanlı Devleti, yerel yönetimleri düzenlemek için 1871 yılında "İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesini yayınlamış ve bu nizamname ile taşrada belediyelerin yasal dayanağını oluşturmuştur. Diyarbakır Vilayeti ve Diyarbakır Vilayetine Bağlı olan Siirt Livasında ilk belediye teşkilatı bu nizamname sonucunda 1872 yılında kurulmuştur⁵³.

1877 yılında II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan'ı feshederek anayasayı askıya almıştır. Bu gelişme sonucunda birçok bölgede belediyeler kapanmıştır. Siirt Belediyesi de kapanan belediyeler arasında olup II. Meşrutiyetin ilanına kadar kapalı kalmıştır. Belediye başkanlığı görevini Hami Efendi üstlenmiştir (1910-1928)⁵⁴.

1.2. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Siirt'in Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde, nüfus yapısı ile ilgili sağlıklı bilgiler ilk olarak Tanzimat Döneminde elde edilmeye başlanmıştır. Birçok eksiklik taşıyan bu ilk kaynaklar, ancak XIX. yüzyılın sonlarında daha güvenilir bir hal almıştır⁵⁵. Osmanlı'nın bir parçası olan Siirt'in nüfusuyla ilgili ayrıntılı ve daha sağlıklı bilgiler ancak bu dönemden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Nüfus ile ilgili verilere Vilayet Salmelerinden, Nüfus Sayımları belgelerinden ve Vital Cuinet gibi araştırmacıların çalışmalarından ulaşabilmekteyiz.

1871-72 yılları arasındaki verilere göre Siirt merkez nüfusu yaklaşık 9000'dir. Siirt sancağının toplam 69.449 erkek nüfusu vardır. Erkeklerin 52.143'ü Müslümanken 17.306'sı Müslüman değildir. 1876 yılına gelindiğinde Siirt Merkez kazasının nüfusu

⁵¹ Yıldız- Saraçoğlu, a.g.b., s.622; Demir, a.g.e., s. 14.

⁵² M. Ali Yaşar, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt (Osmanlı Devlet İstatistiklerine Göre)", *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir, 2007, s. 163.

⁵³ Yaşar, a.g.b., s. 165.

⁵⁴ Demir, a.g.e., S. 29.

⁵⁵ Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", *Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Isparta 2007/2, s. 136.

yaklaşık 12.000'dir.⁵⁶ 1881/1882-1893 Osmanlı nüfus sayımları verilerine göre Siirt Sancağının toplam nüfusu 65.667'dir. Bu verilere göre, 49.095 kişi Müslümandır⁵⁷.

Tablo 1. 2. 1881/1882-1893 Siirt Sancağının Kadın-Erkek Nüfusunun Etnik ve Dinsel Dağılımı.

Topluluk Adı	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	22.181	26.914	49.095
Gregoryen	5.457	6.514	11.971
Katolik	1.058	1.388	2.446
Protestan	202	233	435
Monofizit	755	965	1.720
Toplam	29.653	36.014	65.667

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi⁵⁸

Cuinet'in 1890 yılına ait verilerine göre, Siirt Sancağında 64.448'i Müslüman olmak üzere toplam 100,72 kişi yaşamaktadır⁵⁹. Cuinet, Siirt Sancağının nüfusunu aşağıdaki gibi vermektedir:

Tablo 1. 3. 1890'da Siirt Nüfusunun Etnik ve Dini Dağılımı

Kaza Adı	Müslüman	Ermeni Greg.	Ermeni Katolik	Ermeni Prot.	Keldani Katolik	Süryani	Yezidi	Toplam
Siirt	15.700	5400	-	620	2.600	1000	-	25.320
Rıdvan	8.094	2.093	-	413	-	-	400	11.000
Şirvan	9655	4.113	-	-	-	400	-	14.168
Eruh	9.441	5.113	-	-	-	350	350	15.254
Garzan	8.800	3.600	-	-	-	258	342	13.000
Pervari	7.758	3.800	-	-	-	442	-	12.000
Hazo	5.000	4.000	1.000	-	-	-	-	10.000

⁵⁶ Yaşar, a.g.b., s.167.

⁵⁷ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, s.6682.

⁵⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 275-276.

⁵⁹ Cuinet, a.g.e., s.319.

Toplam	64.448	28.119	1.000	1.033	2.600	2.450	1.092	100.742
--------	--------	--------	-------	-------	-------	-------	-------	---------

Kaynak: M. Zeydin Yıldız, Hüsyin Saraçoğlu⁶⁰

1890'lı yıllarda Siirt Sancağının nüfusu ile ilgili olan veriler karşılaştırıldığında verilen rakamlar arasında bir tutarsızlık olduğu görülmektedir. Osmanlı verilerine göre, Siirt Sancağının nüfusu 65.667 iken Vital Cuinet'in verilerine göre toplam nüfus 102.742'dir. Öncelikle Osmanlı'da düzenli bir nüfus sayımı siyasetinin olmayışı bu farklılığın temel nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere, Osmanlı'da nüfus sayımları genellikle asker alımı veya vergi toplamak için yapılmaktaydı. Askerlikten ve vergi vermekten kaçanların Osmanlı nüfus sayımlarına katılmadıkları bilinen bir gerçektir. Ayrıca milliyetçilik akımları sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan isyanlar, nüfus istatistiklerinin çarpıtılmasına neden olmuştur. Özellikle Batıların nüfus istatistiklerini Osmanlı aleyhine çarpıttıkları görülmektedir⁶¹. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı nüfus istatistiklerine temkinli yaklaşılmalıdır.

Osmanlı dönemi Siirt Sancağı'nın nüfusuyla ilgili son bilgilere 1914 yılında yapılmış olan nüfus sayımı ile ulaşabiliriz. Bu nüfus istatistiğine göre, Siirt Sancağı'nın toplam nüfusu 105.808'dir. Bu nüfus'un %81,7'sini Müslümanlar oluştururken geriye kalan % 18,3'lük kısmını da Gayrimüslimler oluşturmaktadır⁶².

Tablo 1. 4. 1914 Siirt'in Etnik ve Dini Yapısı

Kaza Adı	Müslüman	Ermeni	Protestan	Süryani	Keldani	Toplam
Siirt	27.649	2.218	412	775	1.549	32.603
Eruh	22.677	1890	-	714	954	26.235
Pervari	6.415	1.326	-	-	1.781	9.522
Şirvan	15.181	1.169	-	1.109	-	17.559
Garzan	14.541	4.225	107	1.044	72	19.989
Toplam	86.463	10.828	519	3.642	4.356	105.808

Kaynak: Karpaz, 2010⁶³

⁶⁰ Yıldız, Saraçoğlu, a.g.b., s.630.

⁶¹ Karpaz, a.g.e., s. 28-33.

⁶² Yıldız, Saraçoğlu, a.g.b., s.632.

⁶³ Karpaz, a.g.e., s.366.

Nüfus ile ilgili tabloları incelediğimizde, Siirt Sancağının kozmopolit yapısını görmemiz mümkündür. Siirt Sancağı dâhilinde Kürt, Arap, Türk, Ermeni ve Süryani gibi birçok etnik grup bir arada yaşamaktadır. Ayrıca Siirt'in çok dinli bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar Müslüman olmayan nüfusta savaşlar ve göçlerden dolayı büyük bir azalma olmuş ve Siirt'i içine alan bölge, dini ve etnik olarak daha homojen bir yapıya bürünmüştür.

Siirt Sancağı, aşiretlerin yoğun bir şekilde yaşadığı bir bölge olma niteliğindedir. Bölgede irili ufaklı onlarca aşiretin varlığından söz edilebilir. Bunların büyük bir kısmı göçebe iken bir kısmı da yerleşik yaşama geçmişlerdir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler, Siirt Sancağının nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar.⁶⁴

Osmanlıya ait nüfus verileri 1914 yılına kadar gelmektedir. 1914-1927 yılları arasında Anadolu nüfusuyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış olsa da Mondros Mütarekesi'nden sonra doğu vilayetlerindeki nüfus ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, yörede yaşayan Ermenilerin nüfus meselesini gündeme getirerek Doğu Vilayetlerinde bir Ermeni devleti kurma taleplerinin önüne geçmektir. Bu yüzden Osmanlı hükümeti tarafından 26 Ekim 1918'de Halep, Erzurum, Bitlis, Van, Elazığ, Diyarbakır ve Musul vilayetleri ile Erzincan, Muş Urfa ve Zor mutasarrıflıklarında yaşayan Türk, Ermeni ve Arap nüfusları ile ilgili bilgiler istenmiştir. Bu nüfus tespitinde, adı geçen illerde yaşayan halkın ne kadarının İslam, Ortodoks, Ermeni Katolik, Protestan, Keldani v.s. olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır⁶⁵. Siirt sancağı da yapılan bu sayımın kapsamında olan bölgelerden biri olmuştur.

Tablo 1. 5. 1918 Yılında Siirt ve Çevresinin Nüfusu

Kaza	İslam	Ermeni	Süryani	Keldani
Siirt	29.917	2.151	716	-
Beşiri	10.641	-	-	-
Şirvan	15.695	799	1.298	-

⁶⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), 272/12.35.2.1 (1914 yılına ait olan bu belgede Siirt ve yöresindeki Aşiretler ve aşiretlerin nüfusları ile ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Ancak belgenin okunamayacak durumda olması nedeniyle bölgedeki aşiretlerin nüfusu ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

⁶⁵ *Mondros Mütarekesi'nden Sonra Vilayat-ı Şarkıyye'de Nüfus*, <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/mondros.pdf> (17.04.2014).

Garzan	14.681	3.829	1.275	56
Pervari	6.436	1.326	-	1787
Şırnak	6.478	96	608	421
Sason	30.000	-	-	-
Toplam	113.848	8.201	3.897	2.264

Kaynak: Satemer⁶⁶

Tabloç.1.5.'de Eruh bölgesinin nüfus verileri bulunmamaktadır. Ayrıca Sason bölgesinde yaşayan Ermeni sayısı ile ilgili de elde bilgi bulunmadığı için tabloda yer almamıştır. 1918 yılında Siirt ve yöresinin nüfusu 128.210'dur. Bu nüfusun 113.848'i Müslüman, 8.201'i Ermeni, 3.897'si Süryani ve 2.264'ü Keldanidir. Bu verilere göre Siirt nüfusunun %88,8'i Müslüman, geriye kalan %11,2'si ise gayrimüslimdir. Oysa 1914 yılında yapılan nüfus sayımında Siirt ve çevresinde yaşayan gayrimüslim nüfusun oranı %20 civarındaydı. Yani, 1914 ile 1918 yılları arasında Siirt Sancağında yaşayan gayrimüslim oranında yaklaşık olarak %8'lik bir azalma olmuştur. Cumhuriyet dönemine kadar Siirt ve çevresinin nüfusuyla ilgili yapılmış başka bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

1.3. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Siirt'te Eğitim

XIX. yüzyıla kadar Osmanlıda eğitim kurumlarını genellikle medreseler oluşturmaktaydı. Osmanlıda yenileşme hareketleri ile birlikte modern eğitim kurumları önem kazanmaya başlamış ve bu konuda adımlar atılmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonraki dönemde eğitim alanında birçok yenilik yapılarak birçok yeni eğitim kurumu açılmıştır. Siirt Sancağı da bu reform hareketlerinden etkilenmiş ve yeni eğitim kurumları ile birlikte klasik Osmanlı eğitiminin uygulandığı yerlerden biri olmuştur. Başka bir deyişle, Siirt'te hem geleneksel eğitim kurumları hem de yeni eğitim kurumları bir arada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca Siirt'in kozmopolit yapısından dolayı her cemaatin kendisine ait okulları vardı. Bu durum eğitimde birliği sağlayan Tevhid-i Tedrisat kanununa kadar bu şekilde devam etmiştir.

1800'lü yılların sonlarına doğru Siirt merkez kazada 33, Eruh'ta 10, Garzan'da 7, Şirvan'da 2 medresede eğitim verildiği görülmektedir. Eğitim alanındaki modernleşme

⁶⁶ *Mondros Mütarekesi'nden Sonra Vilayat-ı Şarkıyye'de Nüfus*

hareketleri, Siirt'te 1866 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. 1866 yılında Batılı eğitim anlayışına sahip Siirt Rüştüyesi açılmıştır. 1875 yılı verilerine göre Rüştüyenin 25 öğrencisi bulunmaktadır⁶⁷.

Tablo 1. 6. 1890 yılında Siirt'teki Eğitim Kurumları

Topluluk Adı	Mektep Adı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Talebe Sayısı
Müslüman	Medrese	6	6	100
	Rüşdiye	1	3	170
	Sıbyan	57	57	4.040
Ermeni Gregoryen	Erkek Mektebi	2	4	180
	Kız Mektebi	1	2	100
	İptidai	23	23	1.070
Ermeni Protestan	Erkek Mektebi	2	2	40
	Kız Mektebi	1	1	15
Keldani	Erkek Mektebi	4	8	325
Toplam		97	106	6.040

Kaynak: Cuinet⁶⁸

Tablodan anlaşılacağı üzere Siirt'te birbirinden farklı eğitim kurumları aynı dönemde birlikte var olmuşlardır. Ayrıca cemaatlerin nüfuslarını göz önünde bulundurduğumuzda, Müslüman olmayan cemaatlerde eğitimin daha önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle, medrese ve rüştiye eğitimi alan Müslüman öğrenci sayısı 270 iken bunlara denk olarak kabul edebileceğimiz azınlık rüştiyelerinde okuyan öğrenci sayısı 680'dir. Buna ek olarak, tabloda dikkatimizi çeken bir diğer husus ise Müslüman cemaatinin kız okullarının olmamasına karşın, Müslüman olmayan cemaatin kız mekteplerinin olmasıdır.

⁶⁷ Demir, a.g.e., s.87-88.

⁶⁸ Cuinet, a.g.e., 320.

Müslüman olmayan grupların okullarının yaygın olmasının önemli bir sebebi, misyonerlik faaliyetleri olarak gösterilebilir. Tanzimat sonrasında, özellikle Amerikalı misyonerlerin Protestanlığı yayma maksadıyla eğitim alanında faaliyet gösterdiklerini görmekteyiz. Bu amaçla Osmanlı İmparatorluğunda birçok kolej açmışlardır. Bunun sonucunda Siirt Sancağının Rızvan nahiyesinde 1870 yılında Protestan Kız ve Erkek mekteplerini açmışlardır⁶⁹.

Daha önce de belirtildiği üzere, medreseler Siirt Sancağındaki önemli eğitim kurumlarındandı. 1890'lı yıllarda Siirt Sancağında 52 medresede toplam 377 talebe öğrenim görmekteydi⁷⁰. 1898 Maarif Salnamesine göre, Siirt Sancağında 16 medresede 200 öğrenci bulunmaktaydı. 1903 yılında medrese sayısı 15'e düşmüş olmasına rağmen öğrenci sayısı 220'ye çıkmıştır⁷¹.

XX. yüzyıla girildiğinde Siirt Sancağındaki en yüksek dereceli okul Siirt Rüştüyesi idi ve 1901 yılında 77 talebesi vardı. Ancak bu okul 1907 yılında 6 sınıflı bir idadi okula dönüştürülmüştür⁷². Eğitim alanında her ne kadar yenilikler yapılmış olsa da Siirt sancağında eğitimin gelişmemiş olduğunu yukarıdaki verilere bakarak görmemiz mümkündür. Başka bir ifade ile Siirt Sancağının yüz bin civarında olan nüfusunun sadece çok küçük bir bölümü eğitim görmüştür. Bu da Siirt sancağında okur-yazar nüfus oranının çok düşük olmasına neden olmuştur.

1.4. Tanzimat Döneminden Sonra Ekonomik Durum

Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Siirt Sancağında da, ekonomik faaliyetler genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi. Fakat bunların dışında zanaatkarlık ve ticaret de önemli bir yer tutmaktaydı. Bunlara ek olarak, el emeği ile varlığını sürdüren işçi (amele) kesiminden de söz etmemiz mümkündür. Hayvancılık önemli bir geçim kaynağı olduğu için hayvansal ürünlere dayanan ticaret gelişmiş durumdaydı⁷³. Siirt yöresindeki iktisadi durumu tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetler üzerinden değerlendirmek Siirt'in iktisadi durumu hakkında fikir verecektir.

Siirt yöresinde egemen yerleşim düzeni, aşiret nüfusunun çokluğu nedeniyle konargöçerliğe dayanmakta idi. Bu durum tarımın gelişmesinin önünde bir engel

⁶⁹ Yaşar, a.g.b., s. 172.

⁷⁰ Yaşar, a.g.b., s. 171.

⁷¹ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6688.

⁷² Seçkin, a.g.e., s. 273.

⁷³ Seçkin, a.g.e., s. 249.

oluşturmuştur. Ancak bu, Siirt Sancağında tarım yapılmasını engellememiştir. Bölgenin en önemli tarım ürünleri tahıl ve meyvelerden oluşmaktaydı. Tahıl üretimi genel anlamıyla iç tüketime dönük olarak yapılmıştır. Bunlara ek olarak, Siirt yöresinde bağcılık önemli bir yere sahiptir. Özellikle üzüm üretimi yaygındı ve bu üzümler ya kurutulur ya da pekmez, pestil yapımında kullanılırdı. Zivzik bölgesinde yetişen nar, bölgenin dikkat çeken bir diğer ürünüdür. Bunların dışında Siirt yöresinde soğan, pamuk, bittim meyvesi, ceviz, badem, incir gibi birçok ürün yetiştirilmekteydi⁷⁴.

Tablo 1. 7. 1890’da Siirt Sancağındaki Tahıl Ürünlerinin Kazalara Dağılımı

Kaza Adı	Buğday (Kilo)	Arpa (Kilo)	Diğer Ürünler (Kilo)	Toplam (Kilo)
Siirt Merkez	40.000	25.000	11.000	76.000
Rızvan	50.000	25.000	25.000	100.000
Şirvan	15.000	20.000	22.000	57.000
Eruh	15.000	45.000	65.000	125.000
Garzan	100.000	90.000	110.000	300.000
Pervari	10.000	14.000	20.000	44.000
Hazo	8.000	12.000	20.000	40.000
Toplam	238.000	231.000	273.000	742.000

Kaynak: Cuinet⁷⁵

Hayvancılık, XIX. yüzyılda Siirt’teki en önemli uğraş alanıdır. Siirt yöresinde aşiret yapısının güçlü olması hayvancılığı, temel geçim kaynağı haline getirmiştir. Hayvanların çoğunluğunu koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar oluşturmaktaydı. Dönemin en önemli ürünü tiftik, yapağı ve çeşitli hayvan postlarıdır. Ayrıca bölgede avcılık da önemli bir yere sahipti. Bunun temel nedeni, Siirt yöresindeki dağlık bölgelerin hayvan türleri bakımından zengin olmasıydı. Avlanan hayvanların derileri

⁷⁴ “Siirt”, a.g.e., s. 6685.

⁷⁵ Cuinet, a.g.e., s. 324.

işlenmekte ve önemli bir gelir elde edilmekte idi. Sansar, tilki, öküz, manda, vaşak ve kunduz derileri hem iç hem de dış tüketimde önemli bir yer tutmaktaydı⁷⁶.

Tablo 1. 8. 1890'da Siirt Sancağındaki Hayvan Türlerinin Dağılımı

Kaza Adı	Sığır	At	Koyun	Keçi
Siirt Merkez	1.500	835	8.253	4.733
Rızvan	2.000	700	8.275	2.857
Şirvan	2.500	755	15.239	20.685
Eruh	3.000	877	18.502	16.845
Garzan	5.000	1.000	20.113	19438
Pervari	1.000	833	6.891	9.551
Hazo	500	500	4.000	5.000
Toplam	15.500	5.500	81.273	79.289

Kaynak: Cuinet⁷⁷

Bunlara ek olarak, Siirt Sancağının Pervari kazasında arıcılık önemli bir yere sahipti. Bunun temel nedeni Pervari çevresindeki dağların çok zengin bir bitki örtüsüne sahip olmasıdır. 1869 verilerine bakıldığında, 350 kıyye** bal ve toplam 1.200 kıyye balmumunun elde edildiği görülecektir⁷⁸.

Siirt Sancağında esnafılık önemli bir ticaret kolu olmuştur. Esnafılar, kendi uzmanlık alanlarına göre kendi çarşılarını oluşturmuş ve faaliyetlerini bu kendi adlarıyla anılan çarşılarda icra etmişlerdir. Siirt esnafılarının en çok yeğledikleri işler dokumacılık, çanak-çömlekçilik, demircilik, bakırcılık, marangozluk, yemenicilik ve saraçlık olmuştur⁷⁹.

Maden konusunda Siirt Sancağı zengin olmasına rağmen Osmanlı Döneminde, bölgenin madenlerine önem verilmediği için bu bölge madencilik alanında pek gelişme

⁷⁶ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6685.

⁷⁷ Cuinet, a.g.e., s. 324.

⁷⁸ "Siirt, Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6686.

**350 kıyye yaklaşık 1.3 k.g.'dir.

⁷⁹ Seçkin, a.g.e., s. 249.

gösterememiştir. Bu açıdan bakıldığında madencilik Siirt ekonomisinde etkili olamamıştır. Bu durumun aksine Siirt yöresinde tuzlar ekonominin önemli bir parçası olmuşlardır. Tanzimat dönemine kadar yerel beyler tarafından kontrol altında tutulan tuzlar, Tanzimat dönemiyle birlikte devletin tekeline girmiş ve açık arttırma usulü ile işletilmiştir⁸⁰.

1.5. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Siirt

29 Ekim 1914 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na resmen dâhil olmuştur. Almanlar ile müttefik olarak savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri, savaşa kesin bir zafer gözüyle bakmakta ve kaybedilen toprakların yeniden kazanılabileceğini hayal etmekteydiler. Osmanlının parçalanıp emperyalist güçler arasında paylaşılmasının önüne geçileceğini düşünen Enver Paşa ve İttihat Terakki yöneticileri, Osmanlıyı sonu olmayan bir maceraya sürüklemiş ve yıllardır savaşımlardan bitap düşmüş olan halkı yeniden bir savaşa sürüklemişlerdir. Kısa sürede sona ereceği düşünülen savaş, birçok cephede yaklaşık olarak dört yıl boyunca sürmüştür. Bu savaş sırasında Osmanlı ordusu Çanakkale gibi cephelerde başarılı olmuşsa da Almanların savaşı kaybetmesiyle yenilgiyi kabullenmek zorunda kalmıştır. Yenilginin kabullenilmesiyle birlikte Osmanlı imparatorluğu, ağır şartların söz konusu olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile birlikte Osmanlı toprakları işgale açık bir hale gelmiş ve kısa sürede birçok bölge işgale uğramıştır. Kısacası Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmiş olması İmparatorluğun sonunu hazırlamıştır.

Osmanlının I. Dünya savaşına girmiş olması, Doğu vilayetlerini de ciddi ölçüde etkilemiştir. Bilindiği üzere Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusları desteklemiş ve fırsat bulabildikleri yerlerde ayaklanmalar çıkarmışlardır. Doğu illerinde birçok Müslümanın ölümüyle sonuçlanan bu ayaklanmalara karşı Osmanlı Hükümeti tedbir alma gereği duymuştur. Bunun sonucunda, 1915 yılında Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler tehcire tabi tutulmuşlardır. Günümüzün en tartışmalı konularından biri olan tehcir sonucu Doğu vilayetleri de dâhil olmak üzere Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir bölümü göç ettirilmiştir. Bu göçler sırasında çeşitli nedenlerden

⁸⁰ Seçkin a.g.e., s. 256-257.

dolayı binlerce Ermenin öldüğü bilinmesine rağmen tarihçiler, ölen Ermeni sayısı konusunda uzlaşmamaktadırlar⁸¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden sonra doğu sınırından, Ermenilerin de desteğini alan Ruslar saldırılara başlamış ve bu saldırılar sonucunda büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Sarıkamış'ta meydana gelen büyük talihsizlik sonucunda Enver Paşa komutasındaki askerlerin büyük bir bölümünün yaşamını yitirmiş olması, Rusların ilerleyişini kolaylaştıran bir etken olmuştur. İyi donanımlı ve sayısal açıdan üstün olan Rus birlikleri, Ermenilerin de desteğini alarak kısa sürede Erzurum, Van ve Bitlis gibi birçok bölgeyi ele geçirmiştir. Rusların bu ilerleyişi bölgede yaşayan birçok masum insanın ölümüne ve göç etmesine neden olmuştur. Rusların Bitlis'i işgal etmesi, Siirt Sancağını da işgal tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır⁸².

Doğu vilayetlerindeki aşiretler, Rus ve Ermenilerin bölgeyi işgal etme tehlikesine karşı Kafkas Cephesinde Osmanlıyı desteklemiştir. Doğu vilayetlerinde aşiret mensuplarından oluşan milis kuvvetleri kurulmuş ve Rusların bölgedeki ilerleyişleri durdurulmak istenmiştir. Doğu illerinde, 1 Kasım 1914 tarihi itibarıyla dört Süvari Tümeni ve bir İhtiyat Bağımsız Tugayı bulunmaktaydı. Bu askeri birlikler için savaştan önce herhangi bir hazırlık yapılmamıştı. Bu yüzden bu tümenler de, görev yaptıkları bölgelerin aşiret mensuplarından oluşmuş ve buldukları bölgenin imkânlarını kullanmak zorunda kalarak seferberlik görevlerini yerine getirmişlerdir. Seferberliğe katılan bölge halkına büyük çaplı piyade tüfekleri, adi martin tüfekleri ve yeterli derecede de cephane verilmiştir. Bu süvari birliklere giyecek ve teçhizat verilmediği için mahalli kıyafetleri ile görevlerini yerine getirmişlerdir. İhtiyat Süvari Tümenleri, 17-20 Kasım 1914'te meydana gelen Azap Muharebesine katılmışlarsa da eğitimsizlikleri yüzünden etkili olamamışlardır. Enver Paşa komutasındaki birliklerin önemli bir kısmının kaybedilmesi sonucu, aşiret alayları ümitlerini kaybederek dağılmışlardır. Ancak Rus birliklerinin ilerleyişleri devam etmekteydi. Bu durum karşısında 1915 yılında, aşiret birlikleri eskisinden daha düzensiz bir halde olsa da tekrar toplanmaya başlamışlardır. Fakat Rus ilerleyişi durdurulamamış ve Ruslar

⁸¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 2013, s.174-179; Ayrıca bkz.: Yusuf Halaçoğlu, *Sürgünden Soykuruma Ermeni İddiaları*, Babı Ali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.; Hikmet Özdemir "vd", *Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu*, Ankara 2010.

⁸² Seçkin, a.g.e., s. 135.

1916'da Bitlis ve Muş'u işgal etmişlerdir⁸³. Rus ilerleyişi durdurulmamış olsa da Doğu vilayetlerinde bulunan aşiretler vatan savunmasına katkıda bulunmaya çalışmışlar ve Rus ilerleyişini geciktirmişlerdir.

Bitlis'in, Ruslar tarafından işgal edilmesi neticesinde vali, vilayet erkânı ve memurları, o dönem mutasarrıflık merkezi olan Siirt'e nakledilmiş ve Bitlis Vilayetinin işleri Siirt Sancağında görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, Bitlis'in işgale uğraması, Bitlis'te yaşayan halkın bir kısmının Siirt'e göç etmesine neden olmuştur. ⁸⁴

Bitlis ve Muş işgal edildiğinde bölgede düzenli ordu birliklerinin miktarı çok azdı. 2. Ordu'ya bağlı tümenler, bu bölgeye ancak Ağustos 1916'da intikal edebilmişti. Bu bölgede Rus ilerleyişini durdurmak maksadı ile milis kuvvetleri yeniden oluşturulmuştur. Oluşturulan birlikler alelacele toplanmıştır. Toplanan bu milis birlikleri çok geniş bir bölgede yayılmıştır. Eruh civarında Ardeşen milisleri bulunmaktaydı. Kısaca belirtmek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu illerindeki aşiretlerden yararlanılmış ve Siirt'i de içine alan birçok bölgede aşiret mensuplarından milis kuvvetleri oluşturulmuştur.⁸⁵

Bunların yanı sıra, 1916 yılında Doğu Cephesinde önemli gelişmeler meydana gelmiş ve Çanakkale Savaşlarında büyük bir şöhret kazanmış olan Mustafa Kemal, Diyarbakır'da bulunan 16. Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Mustafa Kemal öncülüğündeki kuvvetler, Bitlis ve Muş'u Ruslardan geri almış ve 1917 yılında Erzincan'da iki ordu arasındaki savaşa geçici olarak ara verilmiştir. 17 Ekim 1917 tarihinde Rusya'da meydana gelen devrim sonucu Ruslar, Doğu Anadolu'dan çekilmişlerdir. Bu da Siirt'in işgal edilme durumunu ortadan kaldırmıştır⁸⁶.

Kolordu Komutanlığına general olarak atanan Mustafa Kemal Paşa, Siirt'i iki kez ziyaret etmiştir. 27 Mart 1332 (1916) tarihinde Diyarbakır'dan Bitlis'e hareket eden Mustafa Kemal Paşa, Nisan ayı içerisinde Siirt'e iki günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret esnasında Bitlis valisi Siirt merkezde bulunamadığı için Mustafa Kemal Paşa, vali ile görüşmemiştir⁸⁷. Mustafa Kemal Paşa 27 Kasım 1916

⁸³ Mehmet Evsile, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-36/birinci-dunya-savasinda-kafkas-cephesinde-asiret-mensuplarindan-olusturulan-milis-birlikleri> (15.04.2014).

⁸⁴ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara, 1972, s. 48

⁸⁵ Evsile, a.g.m.

⁸⁶ Seçkin, a.g.e., s.136

⁸⁷ Tezer, a.g.e., s. 38-40.

tarhinde Siirt'e ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Vali Memduh Beyin evinde misafir edilen Paşa, vali tarafından büyük bir samimiyetle karşılındığını dile getirmektedir. Bu durum karşısında Vali Memduh Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki anlaşmazlık hali son bulmuřtur⁸⁸. 29 Kasım 1916'da Siirt'ten ayrılıp, Garzan yönüne doğru gitmekteyken Penciran Aşireti reisi Cemil eto ve yaklaşık yüz adamı Atatürk'e sığınrlar. Atatürk, Cemil eto'ya bazı uyarılarda bulunarak kendisini affetmiřtir⁸⁹.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bütün bölgelerini olduğu gibi Doğu vilayetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Savaşın yıkıcılığı sadece cephelerle kısıtlı kalmamış savaş alanı dışında kalan insanları da olumsuz yönde etkilemiştir. Yemeklik ve ekmeklik ihtiyaçları karşılanamayan Siirt ve Bitlis memurlarının kaleme aldıkları 1918 yılına ait bir belgede, bu durum bütün çıplaklığıyla ortaya konulmaktadır. Açlıkla mücadele etmeye çalışan memur ve memur ailelerinin fertlerinden birçoğu açlıktan yaşamını yitirmiřtir⁹⁰. Maalesef bu durum Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle bitmemiş 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Bırakışmasıyla Anadolu halkının emperyalist glere karşı vermesi gereken etin bir savaş dönemi başlamıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse, Siirt sancağı her ne kadar savaş alanı haline gelmemiş olsa da savaşın etkilerini derinlemesine yaşamıştır. Rusların bölgeyi işgal etme çabaları birçok insanın ölümüne neden olmuş ve bölgedeki asayişi bozmuştur. şark Vilayetinde bulunan aşiretler, bölgeyi korumak için seferberlik ağırılarna uymuşsa da pek başarılı olamamışlardır. Ayrıca, Atatürk'n Siirt ve yöresini çeşitli dönemlerde ziyaret etmiş olması Siirt yöresinin direniş içerisinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

1.6. Milli Mücadele Döneminde Genel Bir Bakış

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti yenilmiş ve ülke geri dönüşü olmayan bir kş sürecine girerek tarih sahnesinden silinmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin mutlak yenilgisi belgelenmiş oluyordu. İmzalanan bu belge ile İtilaf Devletleri, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını işgal edebilecek, ülkenin liman, demir yolu, telgraf hatları gibi hayati öneme sahip kurumlarına el koyacaklardı. Ateşkesin 7. ve 24. maddeleri aracılığıyla İtilaf Devletleri,

⁸⁸ Tezer, a.g.e., s. 78-79

⁸⁹ Seçkin, a.g.e., s.136

⁹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti(DH-İ.UM.), 20/16

istedikleri yerleri işgal etme hakkına kavuşmuşlardır. Ateşkesin 24. Maddesi aracılığıyla Doğu vilayetlerinde kurulmak istenen Ermeni Devletine zemin hazırlanmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, imzalan bu ateşkes antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin sonu hazırlanmış, Osmanlı topraklarının büyük güçlerin planları dâhilinde paylaşılmasına zemin hazırlamıştır⁹¹.

İttihat ve Terakki Partisi önderlerinin ülkeyi terk etmesi, Sultanın ve eski yönetici sınıfın doldurmaya çalıştığı bir siyasal boşluğa neden olmuştur. Sultan ve yönetici sınıfı, İtilaf Devletlerinin dayatmış olduğu bütün şartları kabul ederek iktidarda kalmaya çalışmışlardır⁹². Bunun yanı sıra, mütarekeden sonraki ilk aylarda Müslüman halk arasında büyük bir umutsuzluk havası belirmiştir. Ancak İzmir'in Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi Anadolu halkı üzerinde büyük bir etki yapmış ve var olan umutsuzluk halinin yerini protesto gösterileri almaya başlamıştır⁹³.

Osmanlı Hükümetinin işgaller karşısında sessiz kalmış olması, Anadolu halkını kendi başının çaresine bakmak zorunda bırakmış ve halk kendi içerisinde örgütlenmelere gitmiştir. Anadolu'nun birçok kentinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aracılığıyla öncelikle hukuki ve propaganda amaçlı mücadele örgütlenmiş ve devamında silahlı direniş örgütü vücuda getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin emperyalist güçler tarafından işgal edilip sömürülmesini engellemeye çalışan bu örgütler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla tek bir çatı altında toplanmış ve bağımsız bir ülke için birlikte mücadele etmişlerdir. Her ne kadar Osmanlı hükümeti ve işgalci güçler, bağımsızlık mücadelesini engellemeye çalışmışlarsa da başarıya ulaşamamışlardır. Uzun ve çetin bir mücadele sonunda Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaşmış ve Osmanlı Devleti'nin yerini Türkiye Cumhuriyeti almıştır.

Milli Mücadele Döneminde Siirt halkının olaylar karşısındaki tutumuna değinmeden önce bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun durumuna değinmek yararlı olacaktır. Öncelikle Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesi, Doğu vilayetlerinde

⁹¹ Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesine Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010, s.369-372; Ayrıca bkz.: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c. I-II*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998; M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken (Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

⁹² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 63.

⁹³ E. Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 210.

bir Ermeni Devleti kurulması senaryolarını gündeme getirmiştir. İkinci olarak, İngilizler Güneydoğu bölgesini ele geçirmeye çalışırken Kürtleri ve Ermenileri müttefik olarak kullanmaya çalışmıştır.

1.7. Mondros Mütarekesi Sonrasında Doğu İllerinin Durumu

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Doğu illerinde büyük bir telaş ve kuşku ortamı oluşmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, İtilaf Devletleri, Mondros'un 7 ve 24. maddeleri sonucunda güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal etme hakkına kavuşmuşlardır. Ayrıca karışıklık çıkan bölgeler de işgal tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Ermeni ve Rum çeteleri, bölgede asayişi bozarak İtilaf Devletlerinin bölgeyi işgal etmesi için gerekli koşulları oluşturmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Hükümeti bu vilayetlerde karışıklık çıkmasını engellemeye çalışarak bölgenin işgale uğramaması için orduyu görevlendirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Rus işgali ile yüz yüze gelen doğu halkı, Mondros Mütarekesi sonucunda Ermenistan hayalleri kuran grupların yaratabileceği tehlikelerle karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu tehlikeler karşısında sessiz kalması, bölge halkını kendi kurtuluşunu kendi öz gücüyle gerçekleştirme yoluna itmiştir⁹⁴. Bu yüzden Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Vilayat-ı Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" kurulmuştur. 10 Mart 1919'da Erzurum Müdafaa-i Hukuk Şubesi açılmıştır. Bu cemiyet, Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini engellemek amacıyla çalışmalar yürütmüştür. İstanbul hükümeti ile kısa sürede bağları kopan bu cemiyet, Erzurum Kongresine öncülük etmiş ve Anadolu'daki önemli cemiyetlerden biri haline gelmiştir. Çeşitli faaliyetlerle Doğu illerini Ermeni tehlikesinden korumaya çalışırken aynı zamanda Müslümanların bölgeyi terk etmesini önlemeye yönelik faaliyetler yürütmüştür. Kısaca belirtmek gerekirse Ermeni Devleti tehlikesi ve yabancı işgali korkusu Doğu illerinde yaşayan halkı bir araya getirmiştir. Erzurum Kongresi aracılığı ile Anadolu topraklarındaki Milli Mücadele örgütleri ortak bir çatı altında toplanmış ve bunun sonucunda İstiklal Savaşı başarıyla sonuçlanmıştır.

İngilizlerin Doğu illerindeki faaliyetleri, bu bölge için büyük tehlike arz eden bir diğer durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere, XX. yüzyılda Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde etkinliğini arttırması sonucu, Asya toprakları ile ilgili yeni denge politikaları oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla 1915'te "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon çalışmaları sonucunda, Osmanlı

⁹⁴ Mahmud Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara 1968, s.9-10.

topraklarının Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve Irak olarak 5 ayrı özerk bölgeye bölünmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra, Akdeniz'den Basra körfezine ulaşan ticaret yollarının denetim altına alınması gerektiği bu komisyonun raporunda yer almaktaydı. Bu da, Filistin ve Suriye'nin işgal edilmesi anlamına gelmekteydi. Kısacası bu rapor ile Asya topraklarındaki zenginliklerin nasıl ele geçirileceği planlanmıştır. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı boyunca Ermeni, Arap ve bazı Kürt aşiretlerini⁹⁵ yanına çekerek Filistin ve Suriye'yi ele geçirmek için çaba sarf etmiştir. Bu yüzden Anadolu, Irak ve İran'da çıkan ayaklanmaları desteklemiştir. Osmanlı Devleti, savaştan yenilgiyle çıktığı için İngiltere, Osmanlı toprakları üzerinde yapmış olduğu planları uygulama fırsatı yakalamıştır⁹⁶.

Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal ederek Musul'u ele geçiren İngiltere, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan halkı denetimi altına almaya çalışmıştır. İngiltere kısa bir süre içerisinde Van, Bitlis, Erzurum gibi doğu illerini kapsayan bir Kürdistan Hükümeti kurma çabaları içerisine girmiştir. Fakat bölge halkı ve aşiretler, Milli Mücadele Hareketini destekledikleri ve İngilizleri düşman olarak gördükleri için İngiltere sıkıntılar yaşamıştır. Örneğin, Şırnak Aşiret Reisi olan Abdurrahman Ağa ve adamları İngilizlerle çatışmalara girmişlerdir. İngilizlerin Şırnak üzerinden kuzeydeki bölgelere ilerlemelerini engellemeye çalışmışlardır. Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal etme hakkı verdiği için Osmanlı Hükümeti, Şırnak civarındaki aşiretleri sakinleştirmeye çalışmıştır. Hatta bölgeye askeri harekât düzenleyerek aşiretlerin İngilizlerle çatışmasını önlemek istemiştir. Ancak Osmanlı Devletine bağlı olan ve dini yönleri ağır basan yöre aşiretleri İngiliz politikalarına karşı direnmişlerdir⁹⁷. 21.12.1919 tarihinde, Erüh Aşiret Reisleri tarafından Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliyeye gönderilen telgraf yöre halkının İngiliz politikalarına karşı verdiği tepkinin önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Telgrafta, İngilizler tarafından desteklenen Kürt Teavün Cemiyeti protesto edilmiş ve Osmanlı Devletine bağlılık dile getirilmiştir⁹⁸.

⁹⁵ İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleri ile ilişkileri için b.k.z.: Necati Fahri Taş, *Güneydoğu 1919 İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.

⁹⁶ Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.39 (2007), 426-427.

⁹⁷ Süleyman Beyoğlu, "Milli Mücadele Bşlarken Güneydoğu Anadolu (1919)", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 11(1996), s.125-126.

⁹⁸ Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.176.

Özetle belirtmek gerekirse, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve Asya zenginlikleri ile ilgili planları Birinci Dünya Savaşı sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesini önemli ölçüde etkilemiştir. İngiltere'nin çeşitli yollarla bu bölgeye girmeye çalışması, yerel halkın ve aşiretlerin tepkisiyle karşılaşmış ve İngilizler Güneydoğu Anadolu topraklarında emellerine ulaşamamışlardır.

1.8. Siirt'te Milli Mücadele Dönemi

Milli Mücadele yıllarında Siirt; Pervari, Eruh, Garzan, Şirvan ve Şırnak kazalarından oluşan bir sancak niteliğindedir. Siirt'in nüfusu 1900'den itibaren hızlı bir şekilde düşmeye başlamış ve Milli Mücadele Döneminde, sancağın nüfusu 30.000 dolaylarına kadar inmiştir. Ermeni Tehciri ve Birinci Dünya Savaşı, nüfustaki bu düşüşün temel nedenlerindedir. Rus işgali neticesinde, Bitlis vilayetinde bulunan idari kurumlar ve memurlar Siirt sancağına geçmişlerdir. 1919 yılında Siirt, Bitlis Vilayetinden ayrılarak bağımsız sancak haline gelmiştir. Milli Mücadele'nin başladığı yıllarda, Siirt'in genel olarak içerisinde bulunduğu durumu kısaca böyle özetlemek mümkündür. Bu koşulların egemen olduğu Siirt ve çevresi Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır⁹⁹.

Siirt yöresi hem İngilizlerin hem de Ermenilerin ilgi alanındaki bölgelerden biriydi. Siirt, 1919 yılına kadar Bitlis Vilayetinin bir sancağı durumundaydı. Bu yüzden Siirt ve çevresi, Vilayet-i Sitte kapsamında Ermenilerin hâkimiyetine verilecek bölgelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Mondros Mütarekesi, Siirt'i doğrudan etkilemektedir. Bunun temel nedeni, mütarekenin 24. Maddesi ile Doğu Bölgesindeki Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ vilayetleri Ermenilere verilmektedir. Ayrıca İngilizlerin Doğu vilayetleri ile ilgili yaptığı planlar Siirt'i de kapsamakta ve Siirt yöresini de tehdit etmekteydi. İngilizler, bazı Kürt aşiretler ve Ermeniler aracılığıyla bölgeye egemen olmaya çalışmıştır. Bu durum karşısında, Siirt Sancağında yaşayan Müslüman halk ve aşiretler yürütülen bağımsızlık savaşını desteklemiştir.

Siirt Sancağına bağlı olan Şırnak Kazası, İngiliz ve Ermeni faaliyetlerinin büyük sıkıntılar yarattığı bölgelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şırnak kazası, Irak ile sınırı olan bir bölge niteliğinde olduğu için İngiliz saldırılarına maruz kalmıştır.

⁹⁹ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s.6684.

İngilizler Şırnak'a komşu olan Zaho'yu ele geçirmiş ve burayı bir İngiliz üssü haline getirmişlerdi. 1919 bahar aylarında İngilizler, bölge aşiretlerinin faaliyetlerini bahane ederek Bitlis yöresine askeri harekât düzenlemeyi planlamaktaydı. Osmanlı Hükümeti yapılması düşünülen müdahaleye karşı çıkmış ve gerektiği halde müdahalenin kendileri tarafından yapılacağını dile getirmiştir. Bunun üzerine İngilizler saldırılarını sürdürmeye devam etmiş ve uçaklarla sınırdaki köyler bombalanmıştır. Aşiretler İngiliz saldırılarına karşı direniş göstermişler ve bu durumda bölgenin işgal edilme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti, bölge halkının işgallere mahal verebilecek hareketlerden kaçınması için bölge halkını ikna etme çabası içerisine girmiştir. 1919 Ağustos ayında bölgede sükûnet sağlanmışsa da Ekim ayında İngilizlerin saldırıları sonucu bölgedeki sessizlik bozulmuştur. Bunların yanı sıra, İngilizler Siirt'in askeri durumunu öğrenmek için çeşitlik casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır¹⁰⁰. Emperyalist güçlere karşı verilen mücadele sadece sınır bölgesi ile sınırlı kalmamıştır. Siirt merkezinde Milli Mücadele Hareketini destekleyen Müdafaa-i Hukuk Derneği kurulmuştur.

1.9. Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği

İngiliz ve Ermenilerin faaliyetleri sonucu, Siirt ve yöresinde tepkiler yükselmeye başlamıştır. Öncelikli olarak bütün Anadolu'da olduğu gibi Siirt'te de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edilmiş ve başkanlığına ilin eski Müftüsü olan Halil Hulki Aydın getirilmiştir. Bu derneğe, Siirt Belediye Başkanı olan Hamit Bey, ilin ileri gelenlerinden Hamza Hilmi, Bekir Sıtkı ve Abdülkerim Beyler üye olmuşlardır¹⁰¹. Dernek üyesi olan Ömer Atalay'a göre Siirt'te kurulan dernek hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan Milli Mücadeleye destek vermiştir¹⁰². Cemiyet, Anadolu'nun işgal edilmesini ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hedefleyen sömürgeci güçleri, yurt ve dünya kamuoyu nezdinde protesto eden telgraflar kaleme almışlardır. Bu telgraflar aracılığıyla Milli Mücadeleye olan inanç vurgulanmıştır. Bu telgraflara birkaç örnek vermek yararlı olacaktır. İtilaf Devletleri temsilcilerine, bütün basın yayın kuruluşlarına yazılan telgraftan bazı bölümleri şöyledir: ¹⁰³

¹⁰⁰ Ural, a.g.m., s.450-452.

¹⁰¹ Kılıççioğlu, a.g.e., s.25.

¹⁰² Atalay, a.g.e., s.90.

¹⁰³ Atalay, a.g.e., s.91.

“Ecdadımızın mesken ve medfeni bulunmuş olan Vilayat-ı Şarkiyemizin Ermeni idaresine bahşedileceği haberi uriki hayatımızı parçalamıştır. Ermenilerin bu vilayetlerdeki nüfusu, Müslümanların yüzde beş nispetini hiçbir vakit geçmediği düvel-i muazzamanın bile istatistiklerinde yazılıdır. Sulhu cihanın intikam hislerine değil; hak ve adaletin, edebi sulh ve sükunun temini esasına iptinaen icra edileceği, İtilaf Devletlerinin her zaman tekrarladığı, cümlelerin makusü olan ihtilalkar Ermenilerin bu bapta ihtiras ve işfalatna meydan verilmediği takdirde, gözetilen sulh ve salah esasları yerine, tahrip ve izmihlal dinamitleri konulmuş olacaktır ki: İnfilakiyle beraber bütün şarklıların izam ve enkazını lehibi hüsrân içinde bırakacaktır...”

Buradan da anlaşılacağı üzere, Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği, Mondros Mütarekesi sonucunda Doğu illerinin Ermenilere verilmesini hem bölge halkı için bir felaket olarak görmekte hem de böyle bir durumda bu bölgelerde gerçek anlamıyla barışın sağlanamayacağını düşünmektedir. Telgrafın devamında toprakların hiçbir şekilde Ermenilere terk edilmeyeceği ve gereken bütün mücadelenin verileceği vurgusu yapılmaktadır. Bu mücadele sonucunda dökülecek olan kanın sorumlusunun bu durumu yaratanlar olduğu güçlü bir şekilde dile getirilmektedir. Yapılan bu haksızlık karşısında Siirt’te adalet ve hukuk talebinde bulunan 50.000 kişinin katıldığı bir mitingin düzenlendiği kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

Siirt’te bulunan dernek, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine de büyük tepki göstermiştir. Ulu Caminin bulunduğu bölgede 40.000 kişinin katılımıyla düzenlenen protesto gösterisinde, gasp edilen maddi ve manevi hakların her ne koşulda olursa olsun geri alınacağını ve bunun için her türlü bedelin ödeneceği belirtilmiştir. İzmir’in işgalinin hiçbir hukuk kuralına uymadığı dile getirilmiştir. Protesto gösterisine katılan 40.000 kişi adına yazılan bu telgrafla Osmanlı topraklarına yapılan tecavüzlerin bir an önce durdurulması gerektiği vurgulanmıştır¹⁰⁴. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti buna benzer birçok telgraf kaleme almış; İstanbul Hükümetine, çeşitli gazetelere, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine vb. birçok kurum ve kuruluşla Siirt halkının tepkilerini iletmiştir.

Siirt’teki dernek, 23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen Erzurum Kongresi’ne temsilci olarak bir delege göndermiştir. Milli Mücadele açısından dönüm

¹⁰⁴ Atalay, a.g.e., s.91.

noktası olan Erzurum Kongresi'nde, Siirt'i kimin temsil ettiği tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dernek üyesi olan Ömer Atalay tarafından yazılan Siirt Tarihi kitabında, Cemil Aydın'ın Erzurum kongresine gönderildiği belirtilmektedir¹⁰⁵. Ancak Mahmut Goloğlu'na göre Kongrede, Siirt'i Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu üyesi Hacı Recep Efendizade Hacı Hafız Efendi temsil etmiştir. Aynı kaynakta asil üye olarak Müftü Mehmet Cemil, Siirt'i temsilen asil üyeler arasında yer almıştır¹⁰⁶. Öğretmen olan Cemil Aydın, Kongrenin son günü Erzurum'a vardığı için Siirt Sancağının başkaları tarafından temsil edildiği sonucuna varabiliriz¹⁰⁷. Cemil Aydın her ne kadar kongreye yetişememiş olsa da Erzurum Kongresinin kararlarının bulunduğu tüzüğü Siirt'e ulaştırmıştır.

Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği başkanı olan Halil Hulki Aydın, 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusuna Siirt Milletvekili olarak katılmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusanı dağıtıldıktan sonra H. Hulki Aydın, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Millet Meclisine katılmıştır. Mustafa, Necmeddin, Hacı Nuri, Kadri ve Salih Beyler, Ankara'da toplanan Birinci Millet Meclisi'ne Siirt'ten seçilen vekillerdir. H. Hulki'nin katılımıyla Millet Meclisi'nde Siirt toplam 6 üye ile temsil edilmiştir¹⁰⁸. Milli Mücadeleyi başarıya ulaştıran Birinci Meclis'te Siirt'in 6 vekille temsil edilmiş olması Siirt tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği, Milli Mücadele döneminde Siirt ve çevresinde etkin bir rol oynayarak işgalci güçlere karşı verilen mücadeleye önemli bir katkı sağlamıştır. Yöre halkının bir arada durmasını sağlamış ve protesto gösterileri aracılığıyla büyük bir halk kitesini verilen mücadeleyi desteklemeye sevk etmiştir. Ancak Siirt halkının ve aşiretlerinin tamamının Milli Mücadeleyi desteklediğini söyleyemeyiz. Küçük bir grup da olsa bazı Kürtler bağımsızlık mücadelesi vermiş ve kendi derneklerini kurmuşlardır.

1.10. Siirt Kürdistan Teali Derneği

Kürdistan Teali Cemiyeti, 1918 yılında Süleymaniyeli Şerif Paşa ve Hakkârili Abdülkadir tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Wilson Prensipleri çerçevesinde bağımsız bir Kürdistan Devleti kurmayı amaçlayan bu cemiyet, Alevi ve Sünni

¹⁰⁵ Atalay, a.g.e., s. 90.

¹⁰⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 80.

¹⁰⁷ Kılıççıoğlu, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁸ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6689.

Kürtlerin yaşadığı birçok bölgede şubeler açmıştır¹⁰⁹. Bu derneğin bir şubesi de Siirt Sancağında açılmış ve bağımsız Kürdistan için faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Milli Mücadeleyi desteklediği için bu dernek, Kürtler arasında etkili olamamıştır. Hatta Siirt'te kurulan bu dernek yöre halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin, Eruh civarında yaşayan aşiretler, Sivas Heyeti Temsiliyesine gönderdikleri bir telgraf ile Şerif Paşa ve Kürdistan Teali Cemiyetini protesto etmektedirler. Ayrıca Osmanlıdan hiçbir surette ayrılmayacaklarını vurgulamaktadırlar. Buna ek olarak Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği, 22 Aralık 1919'da Siirt yöresindeki Kürtlerin Osmanlı Hilafetine ve Sultanına bağlı olduğunu ve Kürtlerin hiçbir şekilde Osmanlıdan ayrılmayı düşünmediğini belirten bir telgrafla Ankara'yı bilgilendirmişlerdir¹¹⁰. Siirt'teki Kürt Derneği, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetleri sonucunda kapatılmıştır¹¹¹.

Kürtlerin, Kürdistan Teali Cemiyetini desteklememesini; Kürtlerin ümmetçilik fikrine bağlı oluşu ve Milli Mücadele önderlerinin Osmanlı Türklerin ve Kürtlerin ortak vatani olarak görmesi gibi temel nedenlere dayandırabiliriz. Ayrıca Kürtler yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Türklerle birlikte emperyalizme karşı mücadele etmeyi tercih etmişlerdir.

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkler, Kürtler ve Araplar kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak tanımlamaktaydılar. Ulusal hareket bu gerçekliğin farkındaydı ve seküler bir hareket tasarlamaktansa İslami bir söylem geliştirme yoluna gitmiştir. Ulusal hareketin bu söylemi Kürtler arasında da benimsenmiştir¹¹². Kürtler, Milli Mücadele aracılığıyla Hilafete olan bağlılıklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği, Ankara Heyet-i Temsiliyeye 22 Aralık 1919'da gönderdiği telgrafta bu bağlılığı şu sözlerle dile getirmektedir:¹¹³

“Der-aliyye'de (İstanbul'da) müteşekkil Kürt Teali Cemiyeti erkânın maksat-i re'si (doğduğu yer) demek olan livamız dahilinde ve civarında bulunan bil-cümle aşair ve kabailden yedi yüz senelik İmamet Hilafet-i Saltanat-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'den ayrılmak suretiyle dini, vatani cinayet irtikab edecek hiçbir fert yoktur.

¹⁰⁹ Zürcher, a.g.e., s. 252.

¹¹⁰ Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, s. 176-179.

¹¹¹ Atalay, a.g.e., s. 90.

¹¹² Ahmad, a.g.e., s. 64.

¹¹³ Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, s. 179.

Hakkın vahdaniyetine (birliğine), Peygamberin mübüvvetine ka'il millet'i Osmaniyye'den hilafet-i İslamiyyeye su-i fikir besleyerek Vahdet-i Osmaniyye'yi haleldar eden istiklal hevesine düşecek hiçbir fert tasavvur olunamaz..."

Telgraftaki bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, bölgede yaşayan aşiretlerin Osmanlı Devletine ve İslam hilafetine bağlı oldukları ve bunlara karşı hiçbir kötü fikir taşımadıkları vurgulanmaktadır. Osmanlı Arşiv belgelerinde ümmetçilik vurgusunun yapıldığı birçok belgeye ulaşmamız mümkündür. Ümmetçilik anlayışından dolayı, Kürdistan Teali Cemiyetinin destek bulamamış olduğu söylenebilir.

Anadolu topraklarının Türkler ve Kürtlerin ortak vatani olduğu düşüncesi ve söylemleri, Kürtlerin Milli Mücadeleyi desteklemesini sağlayan bir diğer önemli nedendir. Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı topraklarında kalan ikinci büyük Müslüman topluluk Kürtlerdi. Amasya protokolünde Milli Mücadele temsilcileri ile Osmanlı Hükümeti temsilcileri arasında imzalanan Amasya Protokolünün ilk maddesi, Osmanlı ülkesi Türklerin ve Kürtlerin ortak vatani olarak kabul edilmişti. Aynı protokole, Kürtlerden Osmanlının ayrılmaz bir unsuru olarak bahsedildikten sonra Kürtlerin etnik ve toplumsal örflerinin tanınacağı vurgulanmıştır¹¹⁴. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi esnasında, Kürt aşiret reislerine ve şeyhlerine düşmana karşı verilen mücadelenin Türklerin ve Kürtlerin beraber yürüttüğü bir mücadele olduğunu ve İslam ülkesi olan Osmanlı Devleti'nin düşman işgaline uğramaması gerektiğini vurgulayan mesajlar verdiği ve telgraflar aracılığıyla bu aşiret ve şeyhlerden yardım talep etmekteydi¹¹⁵.

TBMM hükümeti 1920-1921 yıllarında, Kürtler ile ilgili politikalarını belirlemiştir. Bu politika ile Kürtlerin desteğinin alınması hedeflenmiştir. Kürtler ile ilgili politikadan sorumlu olarak Elcezire Cephesi Komutanlığı görevlendirilmiştir. Ankara hükümetinin politikaları, Kürt aşiret reisleri arasında olumlu karşılanmış ve Kürt aşiretleri Milli mücadeleyi desteklemişlerdir. 17 Mart 1921 tarihinde Millet Meclisinde yapılan oturumda, Kürt Aşiret reislerinden gelen telgraflar ve Kürdistan meselesinin olmadığını dile getiren telgraflar Meclis Başkanı tarafından değerlendirilmiştir. Bu telgraflardan biri okunmuştur. Okunan telgrafta Kürtlerin Türk

¹¹⁴ Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşlığa Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.126.

¹¹⁵ İsmail Beşikçi, *Resmi Tarih: Kürt Sorununda Temel Sorular*, (ed.) İsmail Beşikçi, Resmi Tarih Tartışmaları 6, Maki Basın Yayın, Ankara 2009, s. 410.

birliğinden ayrılmak istemediği, Kürtler ile Türklerin geleceğinin ortak olduğu ve Millet Meclisinden başka bir kurtarıcı beklenmediği vurgulanmıştır. Ayrıca Misak-ı Milli dâhilinde bir barış anlaşmasının imzalanması için hükümete destek olunacağını altı çizilmiştir¹¹⁶. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, Kürt Teali Cemiyetine olan destek çok sınırlı kalmış ve cemiyet istediği hedeflere ulaşamamıştır.

1.11. Cemil Çeto Olayı

Cemile Çeto (1877-1926), Pencinari Aşireti Mala Faro ailesinin en çok tanınan liderlerinden biridir. Birinci Dünya savaşında Osmanlı Devletinin Kafkas cephesinde Ruslara karşı savaşmış ve ağabeyinin öldürülmesi üzerine bu cephede kısa bir süre milis aşiretlerinin liderliğini yapmıştır. Milli Mücadele döneminde Garzan Bölgesinde ufak çaplı bir isyan çıkarmıştır. 1925'te Şeyh Said öncülüğünde gerçekleşen ayaklanmaya destek verdiği gerekçesiyle Şark İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak idama mahkûm edilmiştir.¹¹⁷

Siirt halkının ve aşiretlerinin büyük çoğunluğu bağımsızlık mücadelesini desteklemiş olsa da Siirt'te, Cemil Çeto liderliğinde küçük bir ayaklanma baş göstermiştir. Daha önce de belirtildiği üzere Cemil Çeto, 1916 yılında Siirt'i ziyaret eden Atatürk'e bağlılığını dile getirmiştir. Buna ek olarak 1919'da Cemil Çeto'nun Milli Mücadeleyi desteklediği de bir gerçektir. Örneğin, Cemil Çeto Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta vatanın saadeti ve istikbali için yürüttüğü çalışmalar için Mustafa Kemal'e minnettar olduğunu dile getirmektedir¹¹⁸. Atatürk de Kürtlerin vatana ve dine olan bağlılıklarının bir göstergesi olan telgraftan dolayı Cemil Çeto'ya teşekkür etmiştir¹¹⁹.

Ancak 1920 yılına gelindiğinde, Cemil Çeto'nun tavrının değiştiğini görmekteyiz. Garzan'da Bahtiyar Aşireti Reisi olan Cemil Çeto, bölgede bulunan bazı aşiret reislerini çevresinde toplayarak bir hükümet kurmayı amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için silahlı faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca bölgede kendisine katılmayan aşiretleri tehdit ederek isyana katılmalarını sağlamaya çalışmıştır. Kürdistan Teali Cemiyetinin yayınlamış olduğu beyannameleri bölgede yayarak Fransız ve İngilizlerin Mustafa

¹¹⁶ Mehmet Evsile, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kürt Politikası", *History Studies*, Volume 5, Issue 3, May. 2013, s. 59-66, http://www.historystudies.net/Makaleler/1764815696_05%20Mehmet%20Evsile.pdf (23.04.2014).

¹¹⁷ Nezire Cibo, *Kürt Tarihinde Garzan ve Pencinariler*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s.111

¹¹⁸ *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, s.99.

¹¹⁹ *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, s. 101.

Kemal Hükümetini bertaraf edeceğini iddia etmiştir. Ankara Hükümetinin yenilgiye uğraması ile birlikte halkın silahlara sarılarak harekete geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. İsyan etmek için etkili çalışmalar yürüten Cemil Çeto, kısa sürede sayıları 300 civarında olan silahlı bir güce ulaşmış ve Garzan bölgesinin hâkimiyetini ele geçirmiştir. Ortaya çıkan bu durum karşısında 13. Kolorduya bağlı 2. Tümen, kendisine bağlı bir taburu bölgeye sevk etmiştir. Cemil Çeto ve kendisine bağlı olan isyancılar askeri harekâta direnememiş ve dağılmıştır. 20 Mayıs 1920’de başlayan ayaklanma, 7 Haziran 1920’de Cemil Çeto’nun teslim olmasıyla sona ermiştir¹²⁰.

Osmanlı Devleti’nin birliği ve Hilafetin devamlılığı için Siirt ve yöresinde yaşayan Kürtler, Türkler ve Araplar ulusal Kurtuluş Hareketini desteklemişlerdir. Sömürgeci güçlerin ülkeyi işgaline karşı on binlerce insanın katılımıyla protesto gösterileri düzenlemekle kalmayıp gerektiğinde Şırnak kazası örneğinde olduğu gibi işgalci güçlerle çatışmalara girilmiştir. Her ne kadar Siirt savaşın birebir yaşandığı bir bölge olmamış olsa da savaşın yıkıcılığını derinden yaşamıştır. Cemil Çeto isyanı gibi küçük olaylar meydana gelmişse de Siirt nüfusunun çok büyük bölümü İstiklal Mücadelesini desteklemiştir ve bu destek yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

¹²⁰ Kılıççioğlu, a.g.e., s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT'İN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

2.1. Tek Parti Döneminde Siirt'in Demografik Yapısı

Osmanlı döneminin aksine Cumhuriyet döneminde nüfus sayımları daha düzenli ve ayrıntılı bir şekilde yapılmıştır. Nüfus sayımları aracılığı ile illerin nüfusuna ve bu iller de yaşayan nüfusun niteliklerine ulaşmamız mümkündür. Tek parti döneminde; 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 yıllarında nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlarda; il nüfusları, illerde konuşulan diller, illerdeki okuryazarlık oranları, nüfus yoğunluğu gibi birçok konu ele alınmıştır. Bu veriler ışığında Siirt'in demografik yapısı incelenecektir.

Tablo 2. 1. 1927-1950 Arası Türkiye ve Siirt Nüfusları.

Yıllar	Türkiye Nüfusu	Siirt Nüfusu	Ülke Nüfusuna Oranı %
1927	13.648.270	102.433	0.75
1935	16.158.018	127.518	0.78
1940	17.820.950	146.522	0.82
1945	18.790.174	133.627	0.71
1950	20.947.188	156.703	0.74

Kaynak: DİE verileri kullanılarak hazırlanmıştır.¹²¹

Yapılan sayım neticelerine göre Siirt nüfusunun, tek parti döneminde arttığı görülmektedir. Sadece 1945 yılında yapılan sayımda Siirt il nüfusu azalmıştır. Bunun nedeni ile ilgili elde yeterince veri bulunmamaktadır. Dönemin koşulları göz önüne alınacak olursa, İkinci Dünya Savaşı ve il sınırlarında yapılan değişiklikler bu azalmanın nedenleri olabilir. Tek parti döneminde Siirt il nüfusu, ülke nüfusunun % 1'lik bir kısmını bile karşılamamaktadır.

¹²¹ DİE ilgili yılların nüfus istatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2. 2. 1927’de Siirt Vilayetinde Dinler ve Dillerin Dağılımı

Kaza adı	Dinler		Diller			
	Müslüman	Müslüman Olmayan	Türkçe	Kürtçe	Arapça	Diğer
Siirt	24.997	62	3.663	6.663	14.691	12
Beşiri	10.812	2.212	240	12.628	88	68
Eruh	14.892	18	316	14.451	143	-
Garzan	13.407	745	585	12.739	736	93
Pervari	6.078	69	80	5.854	164	49
Sason	8.959	281	238	4.557	4.215	224
Şirvan	9.467	-	109	9.292	66	-
Şirnak	9.974	592	375	9.748	75	368
Toplam	98.586	3.979	5.606	75.962	20.178	814

Kaynak: 1927 Umumi Nüfus Tahriri¹²²

Osmanlı döneminde çok dinli bir yapısı olan Siirt, Cumhuriyet döneminde bu yapısını hızla kaybetmiştir. 1927’de yapılmış olan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk nüfus sayımı niteliğindeki Genel Nüfus Sayımı verilerine göre, Siirt Vilayeti’nin toplam nüfusu 102.433’tür. Bu sayımın verilerine göre, Siirt’te 98.586 Müslüman ve 3.979 Müslüman olmayan vatandaş yaşamaktadır. Bu durum, Siirt nüfusunun % 96.12’lik oranını Müslümanların, geriye kalan % 3.88 oranı da Müslüman olmayanların oluşturduğu anlamına gelmektedir. 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarının geçmiş dönem nüfus sayımları ile karşılaştırdığımızda, Müslüman olmayan nüfusta büyük bir azalmanın olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, 1914 yılı nüfus verilerine göre Siirt nüfusunun % 81.7’sini Müslümanlar oluştururken geriye kalan % 19.3’lük bölümünü diğer cemaat mensupları oluşturmaktaydı. Sonuç olarak, 13 yıllık kısa bir zaman dilimi içerisinde Siirt’te Müslüman olmayan nüfus % 16 civarında azalmıştır.

1935 yılı nüfus sayımı verilerine göre Siirt vilayetindeki nüfusun 127.098’i Müslüman’dır. Geriye kalan 420 kişi ise Hristiyanlığın çeşitli mezheplerindendir¹²³. Bu

¹²² İstatistik Umum Müdürlüğü, *1927 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara, 1929, s. 223-224; 245-246.

¹²³ 1935 T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı: Siirt Vilayeti*”, Mehmet İhsan Basımevi, s.75.

veriler ışığında, Osmanlı'nın son dönemlerinde Siirt nüfusunun % 20'den fazlasını oluşturan Müslümanlık dışındaki diğer dinlere mensup toplulukların nüfuslarının 1935 yılında % 1'in altına düştüğünü görmekteyiz.

1945 yılı nüfus verilerine göre, Siirt il sınırları içerisinde 132.749 Müslüman, 722 Hıristiyan, diğer dinlere mensup 154 ve dinsiz 2 kişi yaşamaktadır. 1945 yılında nüfusun % 99.33'lük bölümünü Müslümanlar oluşturmaktadır¹²⁴. Bu veriler ışığında, Siirt'in tek parti döneminde çok dinli yapısını neredeyse tamamen yitirdiği görülmektedir.

Nüfus sayımı verilerine göre, Siirt ilinin bir diğer önemli özelliği, Siirt'in sınırları içerisinde birden çok dilin konuşuluyor olmasıdır. 1927 yılı nüfus sayımına göre, 75.962 kişi Kürtçe, 20.178 kişi Arapça, 5.606 kişi Türkçe konuşurken 814 kişi de diğer dilleri konuşmaktadır. Bu verilere göre nüfusun yaklaşık %75'inin anadili Kürtçe, %20'ye yakınının Arapça ve %5 civarının da Türkçedir¹²⁵.

1935 sayımından elde edilen verilere göre, Siirt vilayetinde en çok konuşulan dilin hala Kürtçe olduğu görülmektedir. 101.311 kişi Kürtçe konuşurken 17.587 kişi Arapça ve 5644 kişi de Türkçe konuşmaktadır. Diğer bir deyişle, Siirt vilayetinin nüfusunun yaklaşık % 80'i Kürtçe bilmektedir. Nüfusun geriye kalan % 20'lik kısmının yaklaşık % 13'ünü Arapça ve % 6.2'sini de Türkçe bilenler meydana getirmektedir¹²⁶.

1950 yılında ise, il sınırları içerisinde, 114.775 kişi Kürtçe, 26.213 kişi Arapça, 15.508 kişi Türkçe, 26 kişi Ermenice ve 89 kişi de diğer dilleri konuşmaktadır¹²⁷. Siirt'te Kürtçe, Arapça ve Türkçe konuşanların sayısı artmıştır. Diğer dilleri konuşan nüfusta azalma olmuştur. Siirt tek parti döneminde Türkçenin konuşulmasına dair yürütülen politikaların amacına ulaşamadığı görülmektedir. 1927-1950 yılları arasında Türkçe konuşanların sayısında yaklaşık 10.000 artış olmuştur.

Tablo 2. 3. 1927 Yılı Siirt'in Kent ve Kır Nüfusu

Kaza Adı	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Toplam
Merkez Kaza	14.830	9.913	24.743

¹²⁴ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1950, s. 170.

¹²⁵ *1927 Genel Nüfus Sayımı*, s. 245-247

¹²⁶ *1935 Genel Nüfus Sayımı*, s. 62

¹²⁷ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, İstanbul 1961, s. 144.

Beşiri	371	12.368	12.739
Eruh	606	13.774	14.350
Garzan	1.460	12.655	14.115
Pervari	770	6.217	6.987
Sason	1.011	8.272	9.283
Şırnak	2.962	7.555	10.517
Şirvan	402	8.393	8975

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi¹²⁸

1927'de sadece Siirt merkez kazasının nüfusu 10.000'i aşmakta idi. Şırnak'ın kentsel nüfusu 2.962, Garzan'ın 1.460 ve Sason'un 1.011 idi. Geriye kalan Beşiri, Eruh, Pervari ve Şırnak kazalarının nüfusu 1.000'in altındadır. 1940-1950 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında Siirt nüfusunun büyük bölümünün kırsal kesimde yaşadığı görülmektedir. 1950 yılında Siirt nüfusunun % 18.86'sı şehir merkezlerinde % 81.14'ü kırsal kesimde yaşamaktadır¹²⁹.

Tablo 2. 4. 1935 Nüfus Sayımına Göre Siirt İli Erkek ve Kadın Nüfusu

Kaza Adı	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Toplam
Merkez Kaza	15.197	13.392	28.589
Beşiri	8.201	8.666	16.867
Beytüşşebap	7.216	7.642	14.858
Eruh	9.696	10.888	20.584
Garzan	8.543	8.782	17.325
Pervari	4.009	3.728	7.737
Şırnak	4.827	5.645	10.472

¹²⁸ “ Siirt”, Anadolu Yayıncılık , a.g.e., s. 6713.

¹²⁹ 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, s. 25.

Şirvan	5.542	5.544	11.86
Toplam	63.231	64.287	127.518

Kaynak: T.C. İstatistik Genel Direktörlüğü¹³⁰

Türkiye Cumhuriyet'in ikinci nüfus sayımı 1935 yılında yapılmıştır. Bu sayıma göre, Siirt vilayeti, Merkez kaza dâhil olmak üzere toplam sekiz kazadan oluşmaktadır. Siirt'in nüfusu 127.518'e çıkmıştır. Nüfusu oluşturan erkeklerin sayısı 63.231 iken toplam kadın sayısı 64.287'dir. Bu sonuçlara göre Siirt ilinde erkekler nüfusun % 49,6'sını oluştururken kadınlar % 50,4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca bu nüfus sayımı verilerine göre, nüfusun % 56,4'ünü 25 yaş altı grup oluştururken, 25-49 yaş arası grup % 33,6'lık bir dilimi oluşturmaktadır. Geriye kalan % 10'luk oranı da 50 yaş ve üstü oluşturmaktadır¹³¹.

1950 nüfus sayımı verilerine göre, 82.773 erkek ve 73.930 kadın Siirt il sınırları içerisinde yaşamaktadır. Yani nüfusun % 52,82'sini erkeler oluştururken, %47,18'ini kadınlar oluşturmaktadır. Geçmiş dönemlere göre erkek nüfusu oranında önemli derecede bir artış olmuştur. 1950 yılı verilerine göre 100.434 kişi 25 yaşın altındadır. Yani Siirt nüfusun % 64,1'ini 25 yaş altı grup oluşturmaktadır. 45,703 kişi 25-55 yaş aralığındadır. Geriye kalan 10.886 kişi'de 55 ve üstü yaşta¹³². Bu sonuçlara göre, Siirt ilinin genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Tek Parti döneminde Siirt'te doğurganlık oranının yüksek olduğu görülmektedir. 1927 yılında 102.433 olan Siirt nüfus 1950 yılında 156.703 olmuştur. 23 yılda Siirt nüfusu % 50'nin üstünde bir artış göstermiştir. Sözü edilen dönemde, Siirt ilinin nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üstünde olmuştur.

Tablo 2. 5. Yıllara göre Türkiye ve Siirt Nüfus Artış oranları.

Yıllar	Türkiye %	Siirt %
1927-1935	21,7	27,4
1935-1940	17,0	27,8

¹³⁰ 1935 Genel Nüfus Sayımı, a.g.e., s. 5.

¹³¹ 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 57

¹³² 1950 Genel Nüfus Sayımı, s. 68-69.

1940-1945	10,6	18,4
1945-1950	21,7	31,9

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi¹³³

Tek parti döneminde Siirt nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. 1927 yılında Türkiye geneli nüfus yoğunluğu 18 iken Siirt'te nüfus yoğunluğu 9'dur. Bu durum 1935-1950 yılları arasında da değişmemektedir ve Siirt nüfus yoğunluğu Türkiye nüfus yoğunluğunun 10-12 puan gerisindedir¹³⁴.

2.2. Tek Parti Döneminde Siirt'te Eğitim

Tanzimat'a kadar olan dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve öğretim faaliyetleri devletin görevleri dışında kalmış ve bu faaliyetler vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Avrupa Devletlerinin Sanayi Devrimi sonucunda gelişmeye başlamasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu bu devletlerin gerisinde kalmıştır. Bu durum karşısında 19. Yüzyıldan itibaren birçok alanda yenileşme hareketleri başlatan Osmanlı İmparatorluğu, eğitime büyük önem vermeye başlamış ve bunu bir devlet politikası haline getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, eğitim politikaları sonucunda modern eğitim yapan birçok eğitim kurumunu hayata geçirmiştir. Açılan yeni eğitim kurumları, klasik Osmanlı döneminin eğitim kurumları olan medreseler ile birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu eğitim kurumlarının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde azınlıkların da kendilerine ait olan okulları mevcuttu ve bu durum, eğitim alanında karışıklığa neden olmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemindeki bu düzensizlik, Cumhuriyet döneminde çözülmeye çalışılmış ve modern devletlerin izlediği eğitim politikaları uygulanarak ülkeyi daha ileri uygarlıklar seviyesine çıkarmak konusunda adımlar atılmıştır. Bu amaçla, 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat (Eğitimde Birlik) Kanunu ile bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Millilik, laiklik ve modernlik temellerine dayanan bu kanunla eğitimdeki ikilik ortadan kaldırılmış ve eğitim kurumları birleştirilmiştir. Devrim niteliğinde olan bu kanunla eğitim sistemi baştan kurulmuş ve Cumhuriyetin hedeflediği çağın gerekliliklerini yerine getirebilecek yeni nesillerin yetişmesinde önemli bir adım olmuştur. Çıkarılan bu kanunla ileride yapılacak

¹³³ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6675.

¹³⁴ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6675.

olan eğitim reformlarına alt yapı hazırlanmıştır. Türkiye'deki eğitim ve öğretimin daha modern ve çağının koşullarına uygun olması için yurt dışından yabancı uzmanlar getirilmiş ve bu uzmanların görüşleri alınmıştır. İlerleyen yıllarda Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi eğitim kurumları aracılığıyla Cumhuriyetin temel ilkeleri topluma aşılarmaya çalışılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, eğitim alanında büyük adımlar atarak günün koşullarına daha uygun, modern, laik ve ilerlemeci bir eğitim anlayışını Türkiye'de oturtmaya çalışmıştır¹³⁵.

Cumhuriyet'ten önce, Siirt Sancağında da Osmanlının klasik eğitim sistemi hâkimdi ve eğitim medreseler aracılığıyla verilmekteydi. Tanzimat ile birlikte Osmanlı topraklarında gelişmeye başlayan ve devletin denetiminde eğitim veren ilk ve orta dereceli okullar da Siirt'te bulunan eğitim kurumlarıydı. Bunun yanı sıra, bölgede yaşayan azınlıkların kendi okulları mevcuttu. Eğitim olanaklarının yetersiz olmasından dolayı Siirt Sancağında okuryazarlık oranı düşüktü. Daha öncede belirtildiği üzere, 1890'lı yıllarda, Siirt Sancağının 100.000'e yakın olan nüfusunun sadece 6.000'i eğitim görmektedir. Cumhuriyet yöneticilerinin eğitim alanında yaptıkları yeniliklerin, Siirt'teki eğitimi hangi yönde etkilediğini değerlendirmek, Siirt'in 1923-1950 yılları arasındaki sosyal yapısını anlamamıza katkıda bulunacaktır.

1925 yılı Devlet Salnamesi, Cumhuriyet döneminde Siirt'in eğitim durumu hakkında bilgi veren ilk kaynak olma niteliğindedir. 1925 yılı Devlet Salnamesine göre, Siirt'te mevcut olan resmi okul sayısı 30 ve bu okulların toplam öğrenci sayısı 800'dür¹³⁶. 1925 yılında Siirt il merkezinde 4 ilkokul ve 1 ortaokul bulunmaktaydı. Kentteki okul sayısının az olmasının yanı sıra öğretmen sayısının da yetersiz olması, Siirt ilindeki eğitimi olumsuz yönde etkilemekteydi. İl genelinde toplam 19 ilkokul ve 6 ortaokul öğretmeni bulunmaktaydı. Bu sene zarfı içerisinde, il merkezinde 18'i kız ve 229'u erkek olmak üzere eğitim gören öğrenci sayısı toplam 247'dir¹³⁷. 1926 Devlet Salnamesi'ne göre, Siirt'te 1925 yılında 30 olan okul sayısı 22'ye düşmüştür. Bu 22 okulun toplam 763 mevcudu bulunmaktadır¹³⁸. Salnamelerdeki verilerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarında Siirt'te eğitim kurumlarının yetersiz

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Mehmet Okur, "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2005, s. 199-217; Mustafa Gündüz, *Maariften Eğitime*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.

¹³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Salnamesi, Sene 1925, s.641.

¹³⁷ Seçkin, a.g.e., s.277.

¹³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Salnamesi, Sene 1926, s. 901.

olduğunu ve toplumun eğitime karşı ilgisiz kaldığını görmekteyiz. Siirt ili sınırları içerisinde 22 okul mevcut olmasına rağmen bu okullardaki öğrenci sayısının ancak 763 olması bu ilgisizliğin bir göstergesidir.

Tablo 2. 6. 1923-1932 Maarif İstatistiğine Göre Siirt Ortaokulu.

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Mezun Olan Öğrenci
1927-1928	67	11
1928-1929	68	13
1929-1930	74	16
1930-1931	72	17
1931-1932	100	18

Kaynak: DİE¹³⁹

Daha önce de belirtildiği üzere, Siirt il merkezinde 1. 2. ve 3. sınıflardan oluşan bir ortaokul mevcuttu. Bu ortaokulda 1927-1932 yılları arasında 381 öğrenci eğitim görmüş ve bu yıllar arasında 75 öğrenci mezun olmuştur. 1927 yılında hiç kız öğrencisi olmayan Siirt ortaokulunun 1931-1932 eğitim öğretim döneminde toplam 12 kız öğrencisi bulunmaktadır. 1927-1932 eğitim öğretim dönemleri arasında mezun olan kız öğrenci sayısı sadece 4'tür. Bunun yanı sıra, 1927-1932 yılları arasında Siirt Ortaokulunda eğitim gören öğrenci sayısının az da olsa arttığı görülmektedir. Fakat 100.000'in üzerinde nüfusa sahip olan Siirt Vilayetinde sadece 381 kişinin ortaokulda eğitim görmesi, ilin eğitim açısından geride kaldığının önemli bir göstergesidir. 1928 İstatistik Yıllığına göre, 17 okulun bulunduğu Siirt'te erkek nüfusun % 6.6'sı ve kadın nüfusun % 0.29'u okuma bilmektedir. Aynı İstatistiğe göre, Siirt, Hakkâri'den sonra en az okulun bulunduğu Doğu vilayetidir¹⁴⁰.

1927'de Siirt ilinde 17 olan ilköğretim öğretmenlerinin sayısı 1932 yılına kadar 35'e çıkmıştır. Bu öğretmenler arasında yüksekokullardan mezun olan öğretmen bulunmamaktadır. Siirt'te Öğretmen Okulları mezunu olan öğretmenler veya öğretmenlik yapabilme vasfına sahip olan kişiler öğretmenlik yapmışlardır. Bunun dışında vekil öğretmenlik de bir seçenek olarak kullanılmıştır. 1927 yılında Öğretmen

¹³⁹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, No: 26, İstanbul, 1933, s. 44.

¹⁴⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1928 İstatistik Yıllığı*, c.2, Ankara, 1929 s. 30-37.

Okullarından mezun olup Siirt'te ders veren 8 öğretmen bulunurken bu sayı 1932 yılında 14'e çıkmıştır¹⁴¹. Öğretmen sayısında her ne kadar artış olmuşsa da bu artışın Siirt nüfusu için yeterli olduğu söylenemez.

Tablo 2. 7. 1927-1932 Siirt Resmi İlkokulların Bütçeleri.

Yıllar	Maaş ve Ücret	Diğer Masraf	Toplam
1927-1928	15,302	16,512	31,814
1928-1929	37,500	49,445	86,945
1929-1930	27,570	47,172	74,742
1930-1931	42,088	18,722	60,810
1931-1932	27,500	10,994	38,570
Toplam	149,960	142,845	292,881

Kaynak: DİE¹⁴²

Siirt'te bulunan ilkokullara ayrılan bütçe her eğitim-öğretim döneminde farklılaşmaktadır. Beş yıl içerisinde Siirt'te eğitime toplam olarak 292.881 lira harcanmıştır. Bu bütçeden öğretmenlerin maaşlarına 149,960 TL ayrılırken, diğer masraflara toplam 142,845 TL ayrılmıştır. 1927-1928 eğitim öğretim dönemi içerisinde Siirt'teki ilkokullara ayrılan bütçe 31,814 TL ile en düşük bütçedir. 1928-1927 yılları arasında Siirt'e ayrılan bütçe 86,945 TL'dir ve bu beş yıl içerisinde Siirt'e ilkokullar için ayrılan en yüksek bütçedir.

1927-1935 yılları arasında Siirt ilinde kişi başına yapılan eğitim yatırımı 2,77 TL'dir. Oysa iller genelinde kişi başına yapılan eğitim yatırımı 10,00 TL'dir. 1936-1940 yılları arasında Siirt'te kişi başına yapılan eğitim yatırımı 1,39 TL olmuştur. Bu da Siirt'te yapılan eğitim harcamalarının Türkiye ortalamasının çok altında kaldığını göstermektedir¹⁴³.

¹⁴¹ *Maarif 1927-1932 İstatistiği*, s. 86.

¹⁴² *Maarif 1927-1932 İstatistiği*, s. 97.

¹⁴³ Metin Kopar, *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s. 112.

Tablo 2. 8. 1927-1935 Özel İdare Eliyle Bazı Doğu İllerine Yapılan Eğitim Harcamaları.

İller	Miktar(TL)	YÜZDE (%)	Kişi Başına Harcanan(TL)
Diyarbakır	676.584	0.89	3.48
Elazığ	856.062	1.13	4.00
Mardin	515.525	0.68	2.81
Muş	407.359	0.53	-
Siirt	294.356	0.38	2.77
Van	882.148	1.16	11.69
Erzurum	1.085.975	1.43	4.01
Hakkâri	25.950	0.03	-
Urfa	485.166	0.64	2.33

Kaynak: Kopar¹⁴⁴

Özel idare eliyle kişi başına yapılan eğitim yatırımların çok küçük bir miktarının Siirt iline yapıldığını görmekteyiz. Eğitime harcanan paranın bu kadar düşük olması, Siirt'in eğitim alanında gelişmesini engelleyen nedenlerden biridir. Tabloda yer alan iller göz önüne alındığında eğitim alanında en az yatırım yapılan ikinci il olarak Siirt'i görmekteyiz.

1935-1936 eğitim-öğretim yılı istatistik verilerini değerlendirdiğimiz takdirde, Siirt'e eğitim alanında pek bir değişiklik olmadığı görülmektedir. 13 ilkokulun ve 1 ortaokulun bulunduğu Siirt'te, 898 ilkokul öğrencisi ve 145 ortaokul öğrencisi bulunmaktadır. Bu okullarda, 10'u ortaokulda olmak üzere toplam 47 öğretmen görev yapmaktadır. Bunlara ek olarak, sözü edilen eğitim-öğretim dönemi içerisinde, Sason kazası merkez köylerinde, Beşiri, Eruh, Pervari ve Şırnak kazaları köylerinde okul bulunmamaktadır. Bu eğitim öğretim dönemi içerisinde Siirt ilindeki gündüzlü

¹⁴⁴ Kopar, a.g.e., s. 112.

ilkokullara ayrılan toplam tahsisat 25,620 liradır ve bunun 24,644 lirası öğretmen maaşları ve diğer giderler için harcanmıştır¹⁴⁵.

1939-1940 yılı eğitim öğretim döneminde Siirt'te 14 ilkokul ve 1 ortaokul bulunmaktadır. Bu okulların 13'ü Siirt merkezinde, biri de Kurtalan ilçesindedir. İlkokullarda 34 öğretmen görev yapmaktadır. Bu okulların toplam 1494 öğrencisi vardı. Ortaokulun 12 öğretmeni ve 251 öğrencisi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, 1939-1940 yıllarında Siirt'te 7 Millet Mektebi (Ulus Mektebi) bulunmaktadır. 264 öğrencisi bulunan bu mekteplerde 7 öğretmen görev yapmaktadır¹⁴⁶.

1940'lı yılların ilk yarısında Siirt'teki ilkokul sayısı ancak 23'e ulaşmıştır. 1944 yılında sadece iki köyde okul mevcuttu. İl genelinde öğrenci ve öğretmen sayıları çok azdı. 1944-1945 yıllarında Siirt'in köylerine 10 ilkokul açılmıştır. Ancak bu okulların ne kadar işlevli olduğu konusunda elde bilgi bulunmamaktadır. Tek parti döneminde, Siirt ilindeki eğitim durumu istenilen seviyeye çıkarılamamıştır¹⁴⁷. Okul sayılarında ve eğitim gören öğrenci sayılarında pek bir değişiklik olmamıştır.

Eğitim konusunda yaşanan sıkıntıların üstesinden gelebilmek için Siirt Valisi Naci Kıcıman, 1946 yılında on yıllık bir eğitim planı hazırlatmıştır. Bu plana göre, 1946 yılından itibaren on yıl içerisinde 12'si il ve ilçelerde olmak üzere toplam 406 okul binası inşa edilecektir. Bu okullar için Halkevinde 350 öğretmen ve 67 eğitimci yetiştirilmesi planlanmıştır. Yapılacak okulların 20 tanesinin pansiyonlu olması düşünülmüştür¹⁴⁸. Ancak 1950 yılında 498 köyü olan Siirt'in sadece 5 köyünde okul bulunmaktadır¹⁴⁹. Buradan da anlaşılacağı üzere, 1946'da okul yapımıyla ilgili hazırlanan planın, Siirt'te pek bir değişiklik yaratmadığı görülmektedir.

Eylül 1946 yılında Siirt Erkek Sanat Okulu açılmıştır. Okul için eski hükümet konağı tahsis edilmiş ve eğitimin başlaması için çalışmalar yapılmıştır¹⁵⁰. 1949 yılında Akşam Kız Sanat Okulu da açılmıştır¹⁵¹. Bu okullar aracılığı ile Siirtli gençlerin mesleki eğitim almaları amaçlanmıştır.

¹⁴⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935-1936 Kültür İstatistiği*, no:102, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937.

¹⁴⁶ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistiği 1939-1940*, no: 187, Ulusal Matbaa, Ankara 1942.

¹⁴⁷ Demir, a.g.e., s. 91.

¹⁴⁸ "İlimizde On Yıllık İlköğretim Planı", *Siirt*, 23.02.1946.

¹⁴⁹ "Niçin Çıkıyoruz", *Yeni Siirt*, 01.10.1950, s. 1.

¹⁵⁰ "Erkek Sanat Okulu Açılırken", *Siirt*, 14.09.1946, s. 1.

¹⁵¹ Görüşler, "Akşam Kız Sanat Okulu Kutlu Olsun", *Siirt*, 19.11.1949, s. 1.

Bütün bu veriler göz önüne alındığında, Siirt'in eğitim alanında geri kalmış olduğunu görülmektedir. Siirt'te var olan bu durum, ilerici ve çağdaş bir toplum yaratmak isteyen Cumhuriyet ideolojisine aykırı bir durum teşkil etmektedir. Eğitime yeterli yatırımın yapılmamış olması ve yörede yaşayan halkın eğitime karşı duyarsız olması, yörede meydana gelen ayaklanmalar, nüfusun büyük bölümün kırsal kesimde yaşaması ve Türkçe bilmiyor olması, Siirt'te eğitimin gelişmemesinin temel nedenleri arasında sayılabilir. Bütün bu nedenler göz önüne alındığında, Cumhuriyet idaresinin Siirt'te eğitim alanında hedeflediği noktaya ulaşamadığı söylenebilir.

Halkın eğitim seviyesini yükseltmek için Cumhuriyet idarecileri, örgün eğitim dışında kalan başka yollara da başvurmuşlardır. Halkevleri ve Halkodaları bu amaçlarla kurulmuştur.

2.2.1. Siirt Halkevi ve Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok alanda yenilikler yapmış ve toplumsal dönüşümü hızlandırmaya çalışmıştır. Yapılan yenilikleri toplumun kabul etmesi kolay olmamıştır. Halifelğin kaldırılmasından kılık kıyafet reformuna birçok yenilik tepkiyle karşılanmıştır. Bu durum karşısında Cumhuriyeti idare eden kadrolar halkın eğitilmesi ve yenilikleri içselleştirmesi için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) bir kültür kolu olarak kurulan Halkevleri¹⁵², Cumhuriyet Türkiye'sini modern devletler seviyesine çıkarmak, halka yapılan yenilikleri daha iyi anlatmak ve örgün eğitim dışında kalan kesimleri eğitmek için kurulan bir eğitim kurumudur¹⁵³.

12 Ocak 1932 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'nin parti örgütlerine göndermiş olduğu bir genelge ile Halkevleri kurulmuş ve 19 Şubat 1932 tarihinde faaliyete geçmişlerdir¹⁵⁴. Halkevleri, eğitim faaliyetleri gösteren Türk Ocakları'nın kapatılmasından kısa bir süre sonra faaliyete başlamıştır. Balkan Savaşları sonrasında Türkleri ulusal duygular doğrultusunda örgütlemeyi hedefleyen Türk Ocakları kurulmuştu. Ancak 1930'lu yılların başında Türk Ocakları'nın işlevlerini yerine getiremediği görülmüştür. Ocağın Ankara'da yapılan genel merkezinin elverişli ve

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.; Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halk Evleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.

¹⁵³ Çeçen, a.g.e., s. 87-106.

¹⁵⁴ Orhan Özacun, *C.H.P. Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951*, İstanbul, 2001, s. 1.

büyük salonları boş duruyor ve halkın ilgisini çekmiyordu.¹⁵⁵ Buna ek olarak, tiyatro, konferans salonları ve kitaplıklar da aynı durumdaydı. İşlevini yerine getiremeyen bir kurum olan Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Cumhuriyet idaresi, bu kurumun yerini Halkevleri ile doldurmaya çalışmış ve halka bu kurum aracılığı ile ulaşmak istemiştir.

Tüm vatandaşların hobileri ve ilgi alanları göz önüne alınarak bir Halkevin'de dokuz ayrı çalışma kolu oluşturulmuştur. Dil ve Edebiyat, Ar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım Şubeleri, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze şubeleri oluşturulan kollardır¹⁵⁶. Oluşturulan bu kollar çerçevesinde Halkevleri toplumun tamamına ulaşmayı amaçlamaktaydı. 1942 yılında C.H.P. Halkevleri, Halkodaları ve bunlara ait şubeler ile ilgili bir kitapçık yayınlamış ve bu şubelerin işleyişini anlatmıştır¹⁵⁷.

Milliyetçilik ideolojisinin en çok işlenen tema olduğu Halkevleri, aynı zamanda Halkçılık ilkesinin de uygulandığı bir kurum olma özelliği taşımıştır¹⁵⁸. Bu amaçlar doğrultusunda, Siirt'te 19 Şubat 1934 tarihinde büyük bir törenle Siirt Halkevi açılmıştır. Şehrin en güzide mekânında, Siirt halkının yardımlarıyla açılan Halkevi Siirt'in kültür hayatına yeni bir soluk getirmiştir¹⁵⁹. Halkevi'nin açıldığı akşam, bir tören düzenlenmiştir. İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başlayan tören yerli ve yabancı müzik dinletisiyle devam etmiştir. Halkın büyük ilgiyle karşılanan etkinlik "İstiklal" adlı piyesle son bulmuştur. Bunlara ek olarak, Siirt Halkevi daha önce, Türk Ocağı binası olarak kullanılan binada faaliyetlerine başlamış ve halkevi binası yerel bir malzeme olan castan yapılmıştır. Halkevleri binası küçük bir bahçe, voleybol ve tenis sahalarıyla çevrili durumdadır. Siirt Halkevi 1934 yılında Dil, Tarih, Edebiyat alanlarını içeren şube; Spor Şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi ve Temsil Şubesi olmak üzere toplam dört şube ile faaliyete başlamıştır¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Çeçen, a.g.e. s. 108.

¹⁵⁶ Şimşek, a.g.e. 79-86.

¹⁵⁷ Halkevleri şube kolları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: C.H.P., "Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942", <http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932-1942/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932-1942.pdf> (20.04.2014).

¹⁵⁸ Oğuzhan Temizhan, *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 28.

¹⁵⁹ Atalay, a.g.e. s. 33.

¹⁶⁰ Said Olgun, "Siirt Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)", *History Studies*, volume 5/2, 2013, s. 290 http://www.historystudies.net/Makaleler/449870863_20-Said%20Olgun.pdf (11.03.2014).

Çeşitli şubeler aracılığıyla halkı eğitmeyi amaçlayan Siirt Halkevi¹⁶¹, 1 Ocak 1935 ile 15 Aralık 1935 tarihleri arasındaki faaliyet raporunda, Halkevi'nin amaçları hakkında şunlar dile getirilmektedir:¹⁶²

Evimiz, bu yılki çalışmalar ile hedefi olan yurttaşları samimi bir çatı altında toplamak, onlarda fikir birliği meydana getirmek, devrim ve cumhuriyet sevgisini gönüllere sindirmek, dimağlardaki eksikliği yavaş yavaş gidererek modern hayat telakkisini kökleştirmek, yurttaşların kültürünü yükseltmek alanlarında her türlü fırsatlardan faydalanarak gelecek için umulu sonuçlar elde etmiştir.

Raporda, halkı modern Cumhuriyet ideolojisi ile eğitip belli amaçlar doğrultusunda aynı çatı altında toplama ve halk içerisinde fikir birliği sağlama amaçları açıkça dile getirilmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet idaresine karşı olan ön yargıların yıkılarak insanlara Cumhuriyet sevgisinin aşılması da önemli bir hedef olarak belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, vatandaşın kültür seviyesinin yükseltilerek Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet değerlerine sahip çıkan bir toplum yaratma fikri de vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra aynı belgede kahvelerde faydasız oyunlarla zaman öldüren gençler için; Halkevi Kütüphanesi, müzikli eğlenceler, sportif faaliyetler ve geziler gibi yararlı faaliyetlerde bulunmak için fırsatlar yaratıldığı dile getirilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Siirt gençliği çeşitli faaliyetlerle kötü alışkanlıklardan uzak tutulmaya çalışılmış ve Cumhuriyetin yaratmak istediği ideal topluma uygun bireyler yetiştirilmeye çalışıldığı vurgulanmıştır. Halkevi bu amaca ulaşabilmek için; Dil Şubesi, Spor Şubesi, Gösteri Şubesi gibi şubeler aracılığıyla halkın eğitilmesi yoluna başvurmuştur.

1935 yılı Halkevi raporunda; Dil, Güzel Sanatlar, Spor ve Gösteri şubelerinin faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Dil Şubesinde tahsillerini çeşitli nedenlerle bitiremeyen vatandaşlar için bir dersane açılmış ve bu dershaneye 45 yurttaş devam etmiştir. İlkokul sınavlarına giren 9 öğrenciden 5'i ilkokul sınavlarını başarıyla geçmişlerdir. Bu dersane 1935-36 kış dönemi için tekrar açılmış ve dersler şehirdeki öğretmenler aracılığıyla verilmiştir. 1935 yılında bu dersanelerden yararlanan yurttaş sayısı 295 olmuştur. Bu dersanelere gelen vatandaşların Türkçe

¹⁶¹ Siirt Halkevi ve Faaliyetleri için bkz: Uğur Kümür, *Siirt Halkevi ve Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2014.

¹⁶² BCA, 490.01., 990.833.1., s. 2.

bilmemesinden dolayı Türkçeye özel bir önem verilmiştir. Ayrıca, evlerinde çalışma inkâmı bulamayanlar için bir salon tahsis edilmiş ve daha verimli bir çalışma için bu salonda bir öğretmen görevlendirilmiştir. Bunların dışında, dilin önemini vurgulayan toplantılar ve konferanslar düzenlenmiş ve Öz Türkçe konuşmanın hassasiyeti dile getirilmiştir. Sağlık alanında ve farklı toplumsal konularla ilgili etkinlikler de düzenlenmiştir. 200 ile 400 arasında kişinin katıldığı toplantı ve konferanslar büyük bir ilgi görmüştür. Siirt Halkevi'nde 1935'te kütüphane kolunun olmamasından dolayı Dil Şubesi bir kitap sarayı kurarak "Ulus" ve "Tan" gibi ulusal gazetelerin vatandaşlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu yıl içerisinde farklı alanlardan olmak üzere toplam 1545 eser¹⁶³ Halkevi üyeleri tarafından okunmuştur¹⁶⁴. Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, Dil Şubesi aracılığıyla Siirt halkının kültür seviyesi yükseltilmeye çalışılırken aynı zamanda ulus devletin önemli bir koşulu olan ortak bir dilin toplum tarafından öğrenilmesi için gayret sarf edilmiştir.

Güzel Sanatlar Şubesi aracılığıyla sanatsal faaliyetler yürütülmüş ve sanatla ilgilenen vatandaşlar bir araya getirilerek sanat alanında gelişmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, halkın müzik zevkinin geliştirilerek daha modern bir sanat anlayışının toplum içerisinde yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Koro ve bandolarda gramofon gibi müzik aletleri aracılığıyla halkın modern batı müziği ile tanışması sağlanmıştır¹⁶⁵. Bu amaçla Siirt Halkevi bünyesinde 1934 yılında Rıfat Bakır yönetiminde bir bando takımı oluşturulmuştur¹⁶⁶. Halkevi aracılığıyla Siirt'te müzikli eğlenceler düzenleyip halkın moralini yükseltirken Batı müziğine de aşina olmaları sağlanmaya çalışılmıştır¹⁶⁷. 1938 yılının Haziran ayında, Siirt Bandosunun, konser vermeyi bıraktığı görülmektedir¹⁶⁸.

Tablo 2. 9. Çeşitli Yıllara Göre Siirt Halkevi Gelir Gider Durumu.

Yıl	Gelir (TL)	Gider (TL)
1933	624,00	622,94

¹⁶³ EK2: 1935 yılında Siirt Halkevinde okunan Kitaplar ve okuyucuların mesleklerini gösteren belge. B.C.A., a.g.b., s. 8

¹⁶⁴ BCA, 490.01.,990.833.1., s. 2-3.

¹⁶⁵ Hamdiye Algan, *Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951)* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, , Ankara, 2011, s. 24.

¹⁶⁶ Olgun, a.g.m., s.294.

¹⁶⁷ BCA, a.g.b., s. 4.

¹⁶⁸ *Siirt*, 11.06.1938, s. 1.

1938	2.114,82	1.853,98
1947	3.131,20	4.224,63
1948	2.700,00	6.411,00

Kaynak: Kümür¹⁶⁹

Bunların yanı sıra; Siirt Halkevi Spor, Temsil, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük ve Müze ve Sergi şubeleri aracılığıyla birçok etkinliğe inza atmıştır. Siirt halkının modern Cumhuriyet'in temel ilkelerini halka yaymak, halkın kültürel olarak gelişmesini sağlamak ve modern bir toplum yaratmak amacıyla faaliyetlerine 1951 yılına kadar devam etmiş ve halkın eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle, kurslar ve dershaneler aracılığıyla Türkçe bilmeyen Kürt ve Araplara hem Türkçe hem de okuma yazma öğretilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, Halkevi aracılığıyla yapılan faaliyetler Siirt'in kültürel yaşamını etkilemiş ve daha modern bir toplum yolunda adım atmasına katkıda bulunmuştur.

Halkevi tarafından gerçekleştirilen etkinlikler, Siirt Gazetesi'nde geniş yer bulmuş ve yapılan çalışmalar bu gazete tarafından takdirle karşılanmıştır. Örneğin, 21 Ocak 1938'de Zeki Salış tarafından kaleme alınan yazıda Dil Gecesi etkinliğine katılmayan yurttaşlara; Türkçenin Türkiye'nin yegâne dili olduğu ve kendisine Türküm diyen bütün vatandaşların Türkçe konuşması gerektiği dile getirilmektedir. Yazının devamında, Cumhuriyetin temel prensipleri iftihar duyulması gereken yenilikler olarak belirtildikten sonra, vatanın milyonlarca insandan oluşan tek bir beden olduğu vurgusu yapılıyor¹⁷⁰. Kısaca belirtmek gerekirse, Siirt Halkevi'nin faaliyetleri, Siirt'in tek yerel gazetesi olan Siirt Gazetesi tarafından desteklenmiş ve halka bu faaliyetler açık bir dille iletilmeye çalışılmıştır.

Siirt'in Şırnak ilçesinde de 1 Şubat 1938'de bir Halkevi kurulmuştur. Ancak, Şırnak Halkevi, şubelerini oluşturamadığı için ancak 1940 yılında faaliyete geçebilmiştir. Şırnak Halkevi de diğer Halkevleri gibi yörede yaşayan halkı bilinçlendirmeyi amaçlamış ve birçok alanda halkın eğitimi ile ilgili faaliyetler

¹⁶⁹ Kümür, a.g.e., s. 88.

¹⁷⁰ "Halkevinde", *Siirt*, 22.01.1938, s. 1-2.

yürütmüştür. Spor ve el sanatları alanlarında da faaliyet göstermeye çalışmıştır¹⁷¹. Ayrıca, Şırnak Halkevi yöre halkının faydalanması için bir kütüphane kurmuştur. 1939-1940 yıllarında Kütüphanede 341 kitap bulunmaktadır¹⁷²

Halkevlerinin yanı sıra Tek Parti döneminde Siirt ve ilçelerinde Halkodaları açılmıştır. Halkodaları CHP tarafından; halkın terbiyesine hizmet etmek ve partiyi kültürel olarak temsil etmek için kurmuştur. Bir yerde Halkodası açılabilmesi için en az elli üye kaydı, bir toplantı salonu, bir okuma odası ve odayı yönetebilecek kadar bir bütçenin olması şarttı¹⁷³. 1940'lı yıllarda Siirt'in Pervari, Eruh, Garzan (Kurtalan), Şirvan, Baykan, Beşiri, Kozluk ve Sason kazalarında birer Halkodası bulunmaktadır¹⁷⁴. Bu halk odaları aracılığı ile Cumhuriyet değerleri halka anlatılmaya çalışılmış ve toplumun kültürel olarak geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2.3. Tek Parti Döneminde Siirt'te Basın

Siirt ilinde 1937 yılına kadar herhangi bir basın faaliyeti mevcut değildir. Bunun temel nedeni Siirt'te matbaanın bulunmuyor oluşudur. 1937 yılında Siirt'in ilk matbaası, Siirt Gazetesi kurucusu olan M. Emin Kılıççioğlu tarafından açılmış ve Siirt'in bu alandaki eksikliği giderilmiştir. İlin genel kültürüne büyük katkılar sunmuş olan bu matbaa, resmi kuruluşların ihtiyacı olan defter, cetvel, makbuz gibi materyallerin basımını üstlenmiştir¹⁷⁵.

7 Ağustos 1937'de yayım hayatına başlayan Siirt Gazetesi, Siirt'te gazete ve kitap bayiliği yapan M. Emin Kılıççioğlu tarafından haftalık bir gazete olarak çıkarılmıştır¹⁷⁶. Zeki Şalış, gazeteyi maddi kazanç veya üne kavuşmak için çıkarmadıklarını dile getirdikten sonra gazetenin çıkış amaçlarını şu sözlerle ifade etmektedir:¹⁷⁷

...Gazetemiz Adı altındaki "Siyasal" kelimesi "Ulu kurtarıcı Atamızın yapmak ve yaşatmak için bize Armağan ettikleri" "Altı Ok"un birleştiği Amaca doğru metanet, sedakat ve gayretle varmak, vardırmaq azmımızdan doğmadır. Her nüshamızda onun

¹⁷¹ Abdulaziz Karadaş, "Cumhuriyet Dönemin'de Bir Modernleşme Hareketi Olarak Siirt Halkevleri ve Halkodaları", *Turkish Studies*, Vol:9/7, Ankara 2014, s. 428; Kümür, a.g.e., s. 93-100.

¹⁷² Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, "Maarif İstatistiği (1939-1940)", no:187, Ulusal Matbaa, Ankara 1942, s.522.

¹⁷³ Karadaş, a.g.m., s. 429-430.

¹⁷⁴ Halkodaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Kümür, a.g.e., s. 100-112. Karadaş, s. 429-3434.

¹⁷⁵ Atalay, a.g.e., s. 32-33.

¹⁷⁶ Kılıççioğlu, a.g.e., s. 67.

¹⁷⁷ Zeki Şalış, "Gayemiz ve Yolumuz", *Siirt*, 07.07.1937, s. 1.

Kültürünü, Belediyeciliğini, Edebiyatını, Köycülüğünü, ticaretini ve Onun yaşatan medeniyetini teparüz ettirmekle, bu alanda durmadan yürümek. İşte Gayemiz ve işte açık yolumuz.”

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Siirt Gazetesi, Cumhuriyet ideolojisinin temsilcisi olacağını dile getirmektedir. Yazının devamında, Osmanlı mirasının yetersiz olduğu vurgulandıktan sonra, gazete aracılığıyla halkın bilinçlendirileceği vurgusu yapılmaktadır. Tezimize konu olan dönemde çıkmış olan gazete nüshaları incelendiğinde, gazetenin bu gayeleri yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Mahalli olarak çıkan bu gazete, CHP'nin yayın organı gibi çalışmaktadır. Atatürk İlke ve İnkılaplarını halka yaymaya çalışan gazete, özellikle Türkçenin konuşulmasını özendirilmeye çalışmaktadır ve bu, birçok kez “Vatandaş! Türkçe Konuşmayı Ahlak Edin” sloganıyla okuyucuya ulaştırılmıştır.

Her ne kadar mahalli bir gazete olsa da gazetede yerel haberlere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Genellikle Atatürk'ün söylevleri veya Cumhuriyet değerleriyle ilgili konular işlenmiştir. Siirt Halkevi faaliyetleri, Belediye'nin yapmış olduğu işlerle ilgili haberler zaman zaman gazetede yer almıştır. Ayrıca, halkı ve esnafı bilgilendirecek konular da gazete sayfalarında yer bulmuştur. Çeşitli dönemlerde gazetede maniler ve hikâyeler yayınlanarak halkın ilgisi çekilmeye çalışılmıştır.

08 Şubat 1948 tarihinde Yeni Siirt gazetesi, Mahmi Türkoğlu tarafından kurulmuştur. “Günlük Siyasi Gazete” sloganıyla çıkan gazetenin yayın sorumluluğunu Faik Olcay üstlenmiştir. Haftada altı gün çıkan gazetede hem yerel hem de ulusal haberlere yer verilmiştir. 18 Mart 1948'de Demokrat Siirt adıyla başka bir gazete daha kurulmuştur. “Tarafsız Haftalık Siyasal Gazete” sloganıyla okurları karşısına çıkan gazetenin sorumlu müdürlüğünü Faik Olcay üstlenmiştir. Gazetede yerel ve ulusal haberlere yer verilmiştir¹⁷⁸.

01 Ekim 1950'de “Haftalık İktisadi, Edebi, İhtimai Memleket Gazetesi” sloganıyla Yeni Siirt gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Sahibi ve yayın işleri sorumlusu Mithat Erden'dir. Mithat Erden gazeteyi memurluk yaptığı Burdur Tefenni'den yönetmiş ve gazete Yeni Burdur Basımevinde basılmıştır¹⁷⁹. Yeni Siirt

¹⁷⁸ Resul Babaoğlu- Said Olgun, “Siirt Basın Tarihi: Bibliyografik Bir Döküm”, *Turkish Studies*, Volume 10/5 Spring 2015, s. 65, http://turkishstudies.net/Makaleler/1973076165_4Babao%C4%9FluResul-trh_S-57-78.pdf (10.11.2016)

¹⁷⁹ Babaoğlu-Olgun, a.g.m., s. 65.

gazetesi memleketin ekonomik ve kültürel alanlarda kalkınması amacını güderek ortaya çıkmıştır. Gazetenin çıkış amacı şu sözlerle dile getirilmiştir¹⁸⁰:

“...Bu zihniyetin bir an evvel ortadan kalkmasına çalışırken diğer taraftan eski hükümetlerin basiretsiz hareketlerine kurban edilen Şarki Anadolu vilayetlerini iktisadi, İçtimai ve kültürel kalkınması yolunda gerek devletin gerekse şarktan yetişmiş yüksek tahsil gençlerinin elbirliğiyle dinamik bir hamle yapması gerekmektedir. İşte bu gazete Şarki Anadolu'nun en geri vilayetlerinden biri olan Siirt'in kalkınması yolunda çalışmak üzere çıkmış bulunacak.”

Yeni Siirt gazetesi, Siirt gazetesinin aksine tek parti dönemini sert bir dille eleştirmiş ve Doğu illerinin geri kalmasının temel nedenini tek parti hükümetleri olduğunu dile getirmiştir. Gazete, Demokrat Parti'yi açık bir şekilde desteklemiş ve Parti'nin propagandasını yapmıştır. 10 Ekim 1951'de gazetenin başköşesinde yer alan “Başbakan Adnan Menderes'e Açık Teşekkür” başlıklı yazıda parti teşkilatlanmasıyla Doğuya hürriyet getiren Demokrat Parti'nin şimdi de eşitlik getireceği vurgulanmıştır. Geçmiş yönetim döneminde haksız, hukuksuz ve keyfi bir yönetimin bölgede hüküm sürdüğü vurgusu yapılmıştır¹⁸¹.

Yeni Siirt gazetesinde, ilin; kültürel, ekonomik ve tarihi değerleri ile ilgili haberler yer almış ve Siirt'in kalkınması için yapılması gerekenler dile getirilmiştir. Siirt'in eğitimde geri kalmış olması gazetede geniş yer bulmuş ve bu sorunun çözümü için yazılar yazılmıştır¹⁸².

2.4. Siirt'te Günlük Yaşam, Gelenek ve Görenekler

Cumhuriyet kurulduğunda Siirt, vilayete komşu olan iller ile kısıtlı ilişkileri olan ve ticaret yolları dışında kalan bir il niteliğindedir. Cumhuriyet ile birlikte Türkiye'nin girmiş olduğu yenileşme ve modernleşme hareketlerinin etkisinden uzak kalan Siirt'te geleneksel kültürel yapı uzun yıllar boyunca korunmuştur. Geleneksel toplumsal yapı üzerinde aşiretlerin ve bu aşiretlerin sahip olduğu göreneklerin etkili bir rol oynadığı

¹⁸⁰ “Niçin Çıkıyoruz”, *Yeni Siirt*, 01.10.1950, s. 1.

¹⁸¹ “Başbakan Adnan Menderes'e Açık Teşekkür”, *Yeni Siirt*, 10.10.1951, s. 1-2.

¹⁸² “Siirt Kalkınması'nın Ana Şartları”, *Yeni Siirt Gazetesi*, 01.10.1950; “Milli Eğitim Bakanına Açık Mektup I”, *Yeni Siirt*, 15.10.1950. Milli Eğitim Müdürüne Açık Mektup II, s. 1, *Yeni Siirt*, 01.11.1950, s. 1.

görülmektedir. 19 Nisan 1928 tarihli bir raporda, Siirt ilindeki aşiret yapısının toplum üzerindeki etkisi şu ifadeler ile dile getirilmektedir¹⁸³:

...Siirt Eruh kazası halkı tahakküm altında inledikleri halde bağlı oldukları aşiret reislerinden başka güç tanımamışlardır. Aşiret reislerinin zulüm ve yolsuzlukları altında ezilmişlerdir. Ama ağanın en ufak işaretiyle ölmeyi şeref bilmişlerdir...

Bölgede tarım arazilerinin azlığı, halkı hayvancılık yapmaya itmiştir ve bu durum da yarı göçebelik kurumunun hâkim yaşam biçimi olmasında etkili olmuştur. Ekilebilen alanlar aşiretlerin elinde toplanmıştır. Yerleşik yaşam, il merkezi ve çevresinde var olan resmi kuruluşlar aracılığıyla kentsel yaşama daha uyumlu bir hale gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Siirt, çok eşliliğin yoğun olarak yaşandığı bir bölge niteliğindedir. Ayrıca tezimize konu olan dönem içerisinde, Siirt ilinde geleneksel giyim kuşam tarzının varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Hayvancılığa bağlı olarak gelişmiş olan dokumacılık, yerel giysilerin üretilmesinde etkilidir. Kadınlara giyiminde geleneksel tutum daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin yaşlı kadınlar kara çarşaf giyerken gençler peçe takmaktaydı. Ayrıca, giyim kuşama önem verildiği için renkli ve parlak ipekli kumaşlardan yapılan elbiseler tercih edilmektedir. Erkekler için geleneksel giyim “şal u şepik”tir.* Bu kıyafetler, Eruh, Pervari ve Şırnak kazalarındaki el tezgâhlarında dokunmaktadır¹⁸⁴.

Daha önce de belirtildiği üzere, Halkevi'nin açılmış olması Siirt'in günlük yaşamını olumlu yönde etkilemiştir. Halkın ulaşamadığı sinema ve radyo teknolojik yenilikler, Halkevleri aracılığıyla Siirt'in günlük yaşamında yer tutmaya başlamıştır. Kültürel ve sanatsal çalışmalarla, kahvehanelerde zaman öldüren gençlerin ilgisi çekilmeye çalışılmış ve topluma yararlı olabilecek bireylerin yetişmesine katkıda bulunulmuştur. Müzikli eğlenceler, sportif faaliyetler aracılığıyla Siirt'in günlük yaşamına yeni renkler katılmıştır.

Din, Siirt yöresindeki yaşam biçimini etkileyen en önemli kurumlardan biridir. Eğitimin etkin bir şekilde yaygınlaşmaması, Siirt yöresindeki kapalı toplumsal yapının ve dini yapının etkisini arttırmasına neden olmuştur. Günlük hayatta Şeyhler ve dini figürler toplumsal hayat içerisinde etkin bir güce sahiptirler. Şeyhlerden ve din

¹⁸³ Koca, a.g.e., s. 339.

***Şal u Şepik yelek ve şalvardan oluşan geleneksel bir giysi çeşididir.

¹⁸⁴ “Siirt”, Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6730-6731.

adamlarından akıl danışılması bölgedeki yaygın tutumlardan biridir. Ayrıca, yöre halkı türbeleri ziyaret eder ve çeşitli dileklerde bulunmaktaydı¹⁸⁵. Siirt yöresinde yaşayan halkın, Cumhuriyet'in temel değerlerini kabul etmesindeki en büyük engellerden biri olarak dinin günlük yaşamda etkili olması gösterilebilir.

1914 yılına kadar Siirt nüfusunun % 20'lik bir kısmını Müslüman olmayanlar oluşturuyordu. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinden sonra Siirt civarında yaşayan Ermeni ve Süryani nüfusun büyük bölümü bölgeyi terk etmiştir. 1927 yılı nüfus sayımında Siirt yöresindeki Hristiyan nüfusun oranı % 3'lere gerilemiş ve 1935 ve sonrasında bu oran % 1'in altına düşmüştür. Bu da Siirt yöresinin çok dinli özelliğini ortadan kaldırmıştır¹⁸⁶.

Küçük bir Anadolu kasabası niteliğinde olan Siirt, gelenek ve göreneklerine bağlıdır. Asırlar boyunca varlıklarını sürdürmüş olan gelenek ve görenekler, Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir. Üç gün boyunca devam eden Cigor ananesi bunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yerel bayram günlerinin ilkinde erkekler ve diğer iki gününde kadınlar yiyecek ve içecekleriyle birlikte Siirt'in tepelerinde gezilecek yerlere giderler. Kışın bitişi ve baharın gelişiyle Siirt halkı doğanın sunduğu güzellikleri, bu görenek aracılığıyla yaşamaktadırlar. Bayram havasında kutlanan bu günlerde evlerde baklava yapmak bir adet haline gelmiştir. Bu görenek, Hristiyanların oruç tutmalarının ilk gününe denk gelmektedir. Ömer Atalay'a göre, Siirt halkı bu göreneği uygularken Hristiyanlara nispet yapmak niyetinde değildir¹⁸⁷.

Hayvancılığın yoğun olduğu Siirt yöresinde, hayvan ürünleri temel besin kaynaklarını teşkil etmektedir. Et ve süt ürünleri, yöreye özgü olan yemeklerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İlde yapılan yemeklerde, dışarıdan gelen sebzeler çok sınırlı bir miktarda kullanılmaktadır. Bakliyat ve tahıl ürünleri de bölge halkı tarafında yoğun bir şekilde tüketilmektedir. Günümüzde de büyük üne sahip olan "Perde Pilav"ı, özel günlerde yapılan bir yemek olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁸.

¹⁸⁵ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6731.

¹⁸⁶ DİE ilgili yıllara ait verileri.

¹⁸⁷ Atalay, a.g.e., s. 37.

¹⁸⁸ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6731.

Geleneksel panayır anlamına gelen “Şehirler”, her sene Mayısın 13. gününde kurulmaya başlanır ve bu panayır bir ay boyunca sürer. Yöredeki bu panayıra iştirak eden kadın ve kızlar süslenir ve türbelerin bulunduğu yerlere giderler. Buralarda kurulan salıncaklarda kızlar para karşılığında sallanırlar. Bu panayırlar aracılığıyla aileler çocuklarına eş seçmektedirler¹⁸⁹.

Evlenme gelenekleri ilçeler ve aşiretler arasında farklılıklar göstermektedir. Nişan ve evlenmelerde de geleneksel yapının büyük bir etkisi vardır. Evlenmek isteyen gençler uzun ve meşakkatli bir yoldan geçerek evlenirler. Kız isteme, nişan yapma, kızın ailesine çeşitli hediyelerin sunulması bu geleneklerin bir sonucudur. Ayrıca, kız ailesinin başlık parası alması da yaygın bir adettir¹⁹⁰. Geleneksel toplumsal yapının etkisinden dolayı nişan yapılmadan önce gençler birbirlerini görüp tanıyamazlar¹⁹¹.

Kısaca belirtmek gerekirse, Tek parti döneminde Siirt ve yöresinde geleneksel kapalı toplum yapısının hâkim olduğunu görmekteyiz. Eğitim olanakların yetersizliği ve Siirt’in ticaret yollarından uzak oluşu bu yapının uzun süre devam etmesine neden olmuştur. Ayrıca aşiretlerin bölgede önemli bir güç olması, kapalı toplum yapısının etkisinin artmasında önemli bir etken olmuştur. Hıristiyan nüfusun ortadan kalkması ile bölge, tek dinin yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Dini inançlar bölge halkının günlük yaşamı üzerinde büyük bir etki yapmış ve modern, ilerici Cumhuriyet değerlerinin Siirt’te kısa sürede yayılmasının önünde engel teşkil etmiştir.

2.5. Tek Parti Döneminde Siirt’te Mimari ve İmar

Siirt ili kendine has bir mimari yapıya sahiptir. Evler iki-üç katlıdır¹⁹². Evlerin alt kısımları geniştir. Üst katlara çıktıkça evler daralmaya başlar. Evlerde inşa malzemesi, Siirt’e özgü olan ve kireç taşıma benzeyen bir taşın yakılması sonucu elde edilen ve “Cas” olarak adlandırılan bir maddedir. 1923-1950 yılları arasında yapılan evlerin büyük bir kısmı bu malzemeden yapılmıştır. Evlerin tavanları da Cas’tan yapılmış ve bu tavanlara kubbe şekli verilmiştir. Evlerin damları düzdür. Bunun temel nedeni yazın insanların damlarda yatıyor oluşudur¹⁹³. Bölgede, taş ve alçıdan 10-15 günde yapılan bu

¹⁸⁹ Atalay, a.g.e., s. 38.

¹⁹⁰ “Siirt”, Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6731.

¹⁹¹ Kılıççioğlu, a.g.e., s. 71.

¹⁹² EK3: 1930’lu yıllarda Siirt’te çekilmiş fotoğraf örnekleri: <http://www.mucadelegazetesi.com/fotograf.htm> (10.11.2016).

¹⁹³ Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 238.

evler, ancak 15-20 sene dayanabilmektedirler¹⁹⁴. Bu maddeden yapılan evler yüzünden şehir virane bir görünüme sahiptir. Yeni yapılan binanın yanına gelindiğinde bu binanın yüz yıllık bir ömrü olduğu düşüncesine kapılmamak mümkün değildir. Ancak, bu binalar 5-6 yıl içerisinde yıkık dökük bir hal alır. Castan yapılan evlerin tamirâtı çok maliyetli olduğu için şehir halkı bu yapıları onarmaktan kaçınmaktadır¹⁹⁵.

Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Siirt'te düzenli bir imar yapılaşması yoktu. Bu durum şehrin plansız ve düzensiz bir yapılaşmaya gitmesine neden olmuştur. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı İmar Kanunu ile imar planlarının hazırlanması ve uygulanması belediyelerin sorumluluğuna verildi. Siirt'in yapılaşma sorunu çözmek ekonomik olarak maliyetli olacağı için gerekli tedbirler alınmamış ve imar ile ilgili faaliyetler ertelenmiştir¹⁹⁶.

İmarla ilgili ilk ciddi çalışmalar il Valisi ve Belediye Başkanı olan Sakıp Beygo (1934-1936) döneminde yapılmıştır. Cumhuriyet, Doğan ve Sakıp Beygo caddeleri bu dönemde açılmış ve hiç caddesi olmayan Siirt üç caddeye kavuşmuştur. Daha sonraki dönemlerde Aydınlar ve Lütfi Kayra caddeleri açılmıştır¹⁹⁷. Temmuz 1941'de şehrin imar çalışmalarında bir canlılık gözlenmektedir. Belediye tarafından Yeni şehir için 4 tane numune evin yapılması planlanmıştır. Ayrıca, birkaç yıl önce yapımına başlanmış ve çeşitli nedenlerden inşası durdurulmuş olan çarşı halinin yapımına yeniden başlanması planlanmıştır¹⁹⁸. İmar alanında yaşanan bu canlılık ile Ağustos 1941'de Siirt'te ilk parke taşlı kaldırım yapılmıştır¹⁹⁹.

1949'da Siirt'te bir imar planı yapılmıştır. Bu plan, yeni açılmış caddeleri temel olarak almıştır. 1949'da Alan, Algül, Batı, Conkbayır, Doğan, Dumlupınar, İnönü, Karakol, Sakarya, Tınaztepe, Ulus, Ülkü, Küçük Çarşı ve Yeni Mahalle olmak üzere Siirt 14 mahalleye bölünmüştür²⁰⁰. 1940'lı yıllar boyunca Siirt'te imar meselesi gündemdeki yerini korumuş ve bu konu ile ilgili birçok politika hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Tek Parti döneminde Siirt'in imar sorunu çözülememiştir.

¹⁹⁴ Saygı Öztürk, *İsmet Paşanın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s. 30.

¹⁹⁵ Cevdet Aydın, "Siirt Ne Halde", *Siirt*, 16.10.1943.

¹⁹⁶ Demir, a.g.e., s. 37; Fikri Şendur, "Siirt'in Kalkınması III", *Siirt*, 24.12.1949, s. 1-2.

¹⁹⁷ *Siirt il yillığı 1973*, s. 204. Demir, a.g.e., s.37.

¹⁹⁸ M. Emin Kılıççioğlu, "Şehirde Umuran", *Siirt*, 07.07.1941, s. 1-2.

¹⁹⁹ "Siirt'in Çehrsi Değişiyor", *Siirt*, 30.08.1941, s.1.

²⁰⁰ Demir, a.g.e, s.38; Siirt Valiliği, *Siirt İl Yillığı 1967*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1968, s. 87.

2.6. Tek Parti Döneminde Siirt'te İktisadi Faaliyetler

Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde ekonomik bağımsızlığını yitirmiş ve Batılı ülkelere bağımlı hale gelmiştir. Kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye aracılığıyla Batılı ülkeler Osmanlı ekonomisinde etkin bir güç haline gelmişlerdir. Uzun yıllar süren savaşlar da Osmanlı devletinin iktisadi yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, Osmanlı Devleti yıkılış sürecinde iktisadi alanda iflas etmekle kalmamış aynı zamanda bu alandaki bağımsızlığını da yitirmiştir. Bu yüzden, siyasal bağımsızlığını kazanan Cumhuriyet ekonomik bağımsızlığa ulaşmak için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulması için 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de bir iktisat kongresi düzenlenmiştir. "Misak-ı İktisadi Esaslarının belirlendiği bu kongrede, toplumun hemen her kesiminin sorunları ortaya konularak, bu sorunlara çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Ülkenin siyasal bağımsızlığının ekonomik bağımsızlığa bağlı olduğu vurgusu yapılmıştır²⁰¹. Ekonomik bağımsızlığın elde edilebilmesi için tarım, sanayi ve ulaştırma alanında çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.

1929 yılında dünya çapında meydana gelen ekonomik krizden Türkiye Cumhuriyeti de büyük oranda etkilenmiştir. Bu krizin etkilerinden kurtulmak için çeşitli politikalara başvuran Tek Parti Hükümeti 1931 yılında Devletçilik ilkesini resmen kabul etmiştir. Özel sektörün, gereken sermayeyi biriktirememesinden dolayı büyük yatırımları devlet kendisi üstlenmiştir. 1933 yılında ilk 5 yıllık kalkınma planı uygulamaya konmuştur²⁰². 1950'ye kadar Devletçilik tek parti hükümetlerinin ekonomi alanındaki temel politikası olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile liberal politikalar Devletçiliğin yerini almıştır. Özetle belirtmek gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar, Türkiye'nin siyasal alanda bağımsızlığını korumasının şartlarından biri olarak ekonomik bağımsızlığı görmekteydiler ve bu gerçeğe yönelik iktisadi politikalar izlemişlerdir.

Cumhuriyet, ülke yönetimini devraldığına Doğu vilayetlerindeki sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ülke ortalamasının altındaydı. Ermeni olayları, Rusya'nın bölgeyi işgal etmiş olması, çeşitli dönemlerde meydana gelen ayaklanmalar yüzünden bölge iktisadi açıdan yıpranmış ve bölgenin yeniden imarı Türkiye Cumhuriyeti'nin

²⁰¹ Ali Çoşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, S: 4, İstanbul, 2003, s.72-73.

²⁰² Zürcher, a.g.e., s. 290-291.

görevi olmuştur. Her ne kadar, Cumhuriyet idarecileri bölgenin kalkınması adına adımlar atmış olsalar da çeşitli siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı bu adımlar bölgeyi kalkındırmak için yeterli olmamıştır²⁰³. Doğu illerinden biri olan Siirt'in iktisadi hayatını incelemek hem bölgenin ekonomik durumunu hem de bölgede uygulanan ekonomi politikalarını anlamamıza katkıda bulunacaktır. Bu bölümde, Siirt'in ekonomik hayatında önemli yer teşkil eden tarım ve hayvancılık incelenecektir. Ardından, esnaf faaliyetleri, madenler, sanayi ve yatırımlar ele alınacaktır.

2.6.1. Siirt'te Tarım ve Hayvancılık

2.6.1.1. Tarım

Siirt ilinin temel ekonomik faaliyeti tarımdır. Yüzyıllardan beri halk geçimini tarımsal faaliyetlerle sağlamıştır. Buğday, arpa gibi tahıl ürünlerinin yetiştirildiği Siirt'te ayrıca bağcılık da önemli bir tarımsal üretim alanıdır. Siirt'te tarım, doğal koşullara bağlı olarak yapılmaktadır. Bu yüzden, Siirt ilindeki tarımsal faaliyetler topografya ve iklim gibi coğrafi koşullar tarafından belirlenmektedir. İlin; kuzeyi, doğusu ve güneydoğu kesimleri, Güneydoğu Torosları tarafından çevrilmiştir. Siirt'in batı ve güneybatısı dalgalı düzlüklerden ve geniş vadi tabanlarından oluşmaktadır. Siirt yöresinde, yarı karasal iklim hâkimdir. Bu gibi coğrafi koşullar neticesinde güneybatı kesimini oluşturan düzlüklerde tarım faaliyetleri yoğun bir şekilde yapılmaktadır²⁰⁴.

1927 yılında yapılmış olan tarım sayımına göre, Siirt'in 101.500 civarında bir nüfusu bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetlerde bulunanların sayısı 49.700 olup, bu da nüfusun % 49'ünü oluşturmaktadır. Bu tarım sayımının verilerine göre, Siirt ilinde 9.800 çiftçi ailesi yaşamakta ve her aile ortalama beş kişiden oluşmaktadır. Kişi başına düşen ekili alan oranı ise 12 dönüme denk gelmektedir. Tahıllara 11.700 hektar alan ayrılırken, baklagillere 150 hektarlık bir alan ayrılmıştır. Bu veriler ışığında, Siirt'teki tarım alanlarının yaklaşık % 99'unun tahıl üretimine ayrıldığını söyleyebiliriz. 1927 yılı zarfı içerisinde 6.100 ton tahıl ürünü ve 50 tona yakın da baklagiller üretilmiştir. Ayrıca,

²⁰³Sait Aşgın, "Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-50/ataturk-doneminde-dogu-anadolu-1923-1938> (20.04.2012).

²⁰⁴"Siirt", Anadolu Yayıncılık, s. 6698.

40 ton üzerinde de sanayi bitkisi üretilmiştir. Hasadı en çok yapılan tahıl ürünü 3.700 tonla buğday olmuştur²⁰⁵.

1950 yılı ziraat sayımı neticelerinde de nüfusun büyük bölümünün tarım ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Siirt ve köylerinde yaşayan 17.698 aile toprak sahibidir. Tarımsal üretimde tahıl ürünlerine ayrılan alanlarda artış meydana gelmiştir. Özellikle buğday üretimi için 22206 hektar alan ayrılmıştır. 1927’de toplam tahıl üretimi için ayrılan alanın neredeyse iki katı kadar alan sadece buğday ekimine tahsis edilmiştir²⁰⁶.

Yukarıdaki veriler ışığında, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Siirt il nüfusunun büyük bir bölümünün tarımsal faaliyetlerle geçimini sağladığını söyleyebiliriz. Tahıl ürünleri, tarımsal faaliyetlerin temelini teşkil etmektedir. Tahıl ürünleri dışında, baklagiller ve sanayiye yönelik tarım ürünleri kısıtlı olsa da üretilmiştir.

Tablo 2. 10. 1927 Salnamesine Göre Siirt’te Tarım Ürünleri.

Kazalar ve Mahsulât	Siirt Merkez	Eruh	Şırnak	Pervari	Şirvan	Garzan	Sason	Beşiri	Toplam
Buğday Ton	350	248	2480	228	158	920	93	450	7219
Arpa Ton	160	1835	1835	154	188	570	19	210	5071
Nohut Ton	25	11	11	---	---	---	---	---	47
Çavdar Ton	---	---	---	2	10	---	6	9	27
Mercimek Ton	9	7	7	---	----	----	----	----	23
Darı Ton	40	544	244	40	35	12	79	37	1341
Pirinç Ton	142	131	131	---	---	---	----	----	404
Susam Ton	4	---	5	---	---	3	----	---	12
Kenevir Ton	---	----	----	----	----	----	730	---	730
Pamuk Ton	4	2	3	5	---	1	5	---	20
Üzüm Ton	60	50	120	15	93	90	5	---	437
İncir Ton	5	4	20	3	7	7	6	---	52
Bal Kilo	2300	2100	630	900	6000	250	2000	900	16330

Kaynak: 1927 Devlet Salnamesi²⁰⁷

²⁰⁵ DİE, *1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri*, Ankara, 1928.

²⁰⁶ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayım Neticeleri*, no:371, Ankara 1956, s. 98.

²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1927, s. 949.

1927 yılı Devlet Salnamesi verilerine göre, Şırnak 2480 tonla buğday üretiminin en çok olduğu ilçe niteliğindedir. Başka bir ifadeyle, Siirt ilindeki buğday mahsulünün yaklaşık % 35'i Şırnak ilçesinde üretilmektedir. Sason kazası ise buğday üretiminin en az olduğu bölge niteliğindedir. Arpanın en çok üretildiği yerler Eruh ve Şırnak yöresidir. Bu ürünlerin dışında Siirt Vilayetinde; nohut, çavdar, mercimek, darı, pirinç, susam, kenevir, pamuk ve üzüm gibi ürünlerinde yetiştirildiği görülmektedir. Sason ve Kozluk'u içerisine alan bölge dağlık ve toprak az verimli olduğu için üretilen tahıl ancak bu bölgenin ihtiyacını karşılamaktadır. Buna karşılık, bu bölgede her türlü meyve ve sebze yetiştirilebilmektedir. Şirvan bölgesinde, tahıl üretimi, ekonomik faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır. Şirvan'da en çok üretilen ürünler; buğday, arpa ve pirinç olarak göze çarpmaktadır²⁰⁸. İlerleyen yıllarda da Siirt'te tarımsal üretimin temelini buğday ve arpa oluşturmuştur. 1936 Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, Siirt ilinde buğday 9.110 tonla en çok üretilen ürün olurken, arpa 8.750 tonla ikinci sırada yer almıştır. 1936 yılındaki verilere baktığımız zaman, buğday üretiminin en çok yapıldığı yerin 2300 tonla Beşiri olduğunu görmekteyiz²⁰⁹.

1940'lı yıllarda da tarım Siirt ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. 1950 yılı ziraat sayımı neticelerinde de nüfusun büyük bölümünün tarım ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Siirt ve köylerinde yaşayan 17.698 aile toprak sahibidir. Tarımsal üretimde tahıl ürünlerine ayrılan alanlarda artış meydana gelmiştir. Özellikle buğday üretimi için 22206 hektar alan ayrılmıştır. 1927'de toplam tahıl üretimi için ayrılan alanın neredeyse iki katı kadar alan sadece buğday ekimine tahsis edilmiştir²¹⁰.

Siirt'te meyvecilik tarım alanın önemli kollarından biridir. Siirt yöresindeki meyve bağ ve bahçeler, ilin güney ve güneybatı kesimlerinde ve akarsu boylarındaki vadilerde toplanmıştır. Merkez ilçe, Garzan, Eruh, Şirvan başta olmak üzere bütün yörede bağlara rastlanır. Bu bağlarda, 35 tür üzüm yetiştirilmektedir. Yetiştirilen bu üzümlerden, pekmez, sucuk, pestil ve kuru üzüm yapılır. Ayrıca bittim (menengiç) bölgede yoğun olarak bulunmaktadır. Bunların dışında; ceviz, badem, armut, elma, fıstık, zeytin, kayısı ve saire yetiştiriciliği de yapılmaktadır²¹¹.

²⁰⁸ Seçkin, a.g.e., s. 254

²⁰⁹ Genel Kurmay Başkanlığı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, Ankara, 1938, s. 121

²¹⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayım Neticeleri*, no:371, Ankara 1956, s. 98

²¹¹ Atalay, a.g.e., s. 15

Tablo 2. 11. Siirt ve Bazı Çevre İllerin 1936 yılı meyve üretimi.

Vilayetler	Ceviz	Badem	Yaş Dut	Yaş Kayısı	Kuru Üzüm
Diyarbakır	505	1294	4831	417	543
Bitlis	741	2	61	241	-
Mardin	199	531	65	36	3752
Muş	20	-	-	5	-
Siirt	122	27	84	20	175
Toplam (ton)	1587	1854	5041	719	4470

Kaynak: Doğu Anadolu Coğrafyası²¹²

1936 yılında Siirt ve çevre illerin bazı meyve üretimleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre en çok meyve üretiminin yapıldığı il Diyarbakır olurken, en az meyve üretimi Muş'ta olmuştur. Siirt meyve üretimi konusunda, bu iller arasında sondan ikinci sıradadır. Siirt'te kuru üzüm 175 tonla en çok üretilen meyve iken, bunu 122 ton ile ceviz üretimi takip etmektedir. 20 tonla kaysı en az üretilen meyve olmuştur. Tek Parti döneminde bilimsel zirai tekniklerin yeterince kullanılmamış olması, üreticinin bilinçsiz olması gibi etkenler yüzünden özellikle üzüm bağlarından alınan verim düşük kalmıştır²¹³.

1927'de Siirt ilinde 5000'i aşkın tarım araç ve makinesi bulunmaktadır. Bu araç ve gereçlerin 430'u traktör, çayır makinesi, tırmık gibi modern tarım araçlarıdır²¹⁴. 1940'lı yıllarda da modern tarım araçlarının Siirt ve yöresinde neredeyse hiç kullanılmadığı görülmektedir. Bu yıllar içerisinde, yörede toprağı işleyen ve hazırlayan 8 adet pulluk bulunmaktadır²¹⁵. Bu veriler göz önüne alındığında Siirt ilinde geleneksel yöntemler ile tarım yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Modern tarım tekniklerinin kullanılmaması bu bölgedeki tarım üretimini olumsuz yönde etkilemiş ve verimin düşük olmasına neden olmuştur.

²¹² Doğu Anadolu Coğrafyası, s. 116.

²¹³ A. Memduh Yaşa, "Siirtin Servet Menbaalarından: Bağcılık", *Siirt*, 09.03.1946, s. 1-2.

²¹⁴ Baş Vekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umûmiyesi, *1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri*, Ankara, 1928.

²¹⁵ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, "Ziraat Alat ve Makinaları İstatistiği 1940", no: 168, Hüsniyat Basımevi, İstanbul, 1941.

2.6.1.2. Hayvancılık

Hayvancılık, Siirt ekonomisinin temel dayanak noktalarından biri olarak göze çarpmaktadır. 1927 yılı Tarım Sayımı verilerine göre, Siirt'te; 15.000 civarında çeki hayvanı, 84.000 keçi, 45.000 koyun, 14.000 sığır ve 13.000 tiftik keçisi mevcuttur. Büyük kısmı tavuk ve horozlardan oluşan 25.000 civarında kümes hayvanı da vardır²¹⁶.

Tarımın temel dallarından olan hayvancılık, Siirt nüfusunun önemli bir bölümü tarafından yapılmaktadır. Hayvancılık, göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayan kesimin ekonomik faaliyet alanını oluşturmaktadır. Yazları yaylaklarda, kışları ise kışlaklarda geçiren göçebeler, hayvan sürüleri ile sürekli bir hareket içerisinde dirler. Aşiretler biçiminde örgütlenen göçebelere; Alikan Aşireti Kozluk'ta, Duderan Aşireti Beşiri'de Milan Aşireti bugün Batman olarak bilinen bölgede kışlağa çıkarlar. Üstükran aşireti Sason'da yaylağa çıktıktan sonra bugün Kurtalan olarak bilinen bölgede kışları geçirmektedir. Pervari dolaylarındaki "Çemikari" yaylası birçok göçebenin çıktığı önemli bir otlak bölgesidir. Bu yayla göçebelere yollarının kesiştiği bölge olmasıyla önemli bir konuma sahiptir. Belli yaylak ve kışlak alanları olan Göçer Aşiretlerinin nüfuslarının artışı, köylerin ortak yayla ve mera ihtiyaçlarını arttırdığı için göçerlerin hareket alanı zamanla daralmıştır. Koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvan besleyen göçerler, bu hayvanları canlı olarak satmanın yanı sıra bu hayvanlardan elde ettikleri; süt, peynir, kıl gibi ürünleri de değerlendirirler. Özellikle, tiftik keçisinden elde edilen tiftik, Siirt battaniyelerinin temel malzemesi olarak kullanılır. Hayvancılık yaparak geçimlerini sağlayan ve yarı göçebe olarak değerlendirebileceğimiz nüfusun bir kesimi de yaz aylarında yakın yaylalara çıkar ve kışın da köyelerine geri dönerler²¹⁷.

Tablo 2. 12. 1936 yılında Siirt ve Komşu İllerdeki Hayvan Sayıları.

Vilayetler	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi	Sığır	Manda	Beygir	Katır	Eşek
Diyarbakır	763.849	-	443.700	94.933	6.611	8.909	1.424	31.398
Siirt	115.110	40.248	111.239	38.356	2.085	4.334	3.009	14.623
Bitlis	86.276	5.271	79.414	26.930	693	2.780	650	2.517
Muş	292.463	4.919	108.266	67.736	5.163	6.850	14	2.045

²¹⁶ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6696.

²¹⁷ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6697.

Mardin	287.969	163756	236.679	57.685	144	8.055	4365	33.041
Hakkâri	55.605	1.178	42.899	7.713	167	2375	989	755

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı²¹⁸

1936 hayvan istatistiklerine göre Diyarbakır hayvan sayısının en yüksek olduğu il olma özelliğine sahiptir. Hakkâri en az hayvanın olduğu ildir. Siirt'te mevcut olan hayvan sayısı Bitlis ve Hakkâri'den fazla, Diyarbakır, Mardin ve Muş'tan daha azdır. 1927 yılı istatistiği ile 1936 yılı verilerini karşılaştırdığımızda Siirt'teki hayvan sayısında büyük bir artış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin 1927 yılında 84.000 olan keçi sayısı 1936 yılına gelindiğinde 150.000'in üzerine çıkmıştır. 1950 yılına kadar keçi sayısında artış devam etmiş ve bu sayı 250.000'ini aşmıştır²¹⁹.

Siirt'te hayvancılık gelişmiştir. 1946 yılında hazırlanan bir raporda bu durum açık bir şekilde ifade edilmiş ve Siirt'in hayvancılığın en yoğun ve yaygın şekilde yapıldığı Doğu Anadolu illerinden biri olduğu vurgulanmıştır²²⁰.

Kısaca özetlemek gerekirse, Siirt ilinin ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Fakat bölge nüfusu modern tekniklerden yoksun olarak bu faaliyetleri yürüttüğü için tarım ve hayvancılıkta pek gelişmemiştir. Bekir Sami Seçkin'e göre, tarım ve hayvancılığın çağdaşlaşmamasının nedeni, devletin yeterli desteği vermemesidir. Tarım ve hayvancılık gelişmediği için Siirt yöresinde üretilen ürünler, yerel ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde kalmıştır²²¹.

2.6.2. Esnaf Faaliyetleri ve Sanayi

Eski çağlardan itibaren, Siirt ilinde esnafın kendi iş kollarına göre belirlenmiş olan; Bakırcılar Çarşısı, Helvacılar Çarşısı, Dabaklar Çarşısı gibi çarşılarında esnaf faaliyetlerini yerine getirirler. Siirt esnafı; en çok dokumacılık, bakırcılık, demircilik, dabaklık, çanak-çömlekçilik, marangozluk gibi iş kollarını tercih etmişlerdir. Bunların dışında, önemli işlevi olan fakat daha küçük grupların oluşturduğu fırıncılık,

²¹⁸ *Doğu Anadolu Coğrafyası*, s. 142

²¹⁹ DİE, *1950 Ziraat Sayımı*, s. 98.

²²⁰ Demir, a.g.e., s. 62.

²²¹ Seçkin, a.g.e., s. 255; Demir, a.g.e., s. 64.

sabunculuk, katırcılık gibi esnaf gruplarından (iş kollarından) söz etmek mümkündür²²².

1926 Devlet Salnamesine göre, Vilayet dâhilinde fabrika yoktur. Ancak, Siirt'te hiçbir yerde emsali görülmeyen battaniyeler, seccadeler, oda takımları ve çeşitli renklerdeki elbiselik kumaşların imal edildiği dokuma tezgâhları mevcuttur²²³. Bu bilgilerden yola çıkarak, Siirt ilinde dokumacılığın önemli bir iş kolu olduğunu söyleyebiliriz. Evlerde kurulan küçük dokuma²²⁴ tezgâhları aracılığıyla hayvancılıktan elde edilen kıl ve yünler değerlendirilmektedir. Bu el tezgâhlarında üretilen battaniyeler Siirtli aileler için bir geçim kaynağı olmanın yanı sıra Siirt'in tanıtımı açısından da önemli bir yere sahip olmuştur²²⁵.

Osmanlı döneminde, Siirtli tüccarlar başta; Halep, Musul, Diyarbakır ve Van olmak üzere diğer illerle ticaret yapmışlardır. Yurtdışında da İran'la da ticaret yapan tüccarların varlığından söz edebiliriz. Fakat Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle birlikte Arap ülkeleriyle olan ticari bağlar kopmuştur. Cumhuriyet Devri ile birlikte; İran, Irak ve Suriye sınırları sıkı denetime alınca bu bölgeler ile yapılan ticaret durmuştur. Bu olumsuzluklar sonucunda Siirtli tüccarlar ticaret yapmak için İstanbul'a²²⁶ ve Ankara'ya yönelmişlerdir²²⁷.

Tablo 2. 13. Sanayi Sayımına Verilerine Göre Siirt'teki İşyeri ve Çalışan Sayısı.

Sektör	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Maden Çıkarma Sanayisi	22	401
Tarım Dayalı Sanayi	137	276
Dokuma Sanayisi	83	437
Ağaç Ürünleri Sanayisi	16	44
İnşaat Sanayisi	2	6

²²² Seçkin, a.g.e., s. 249-250.

²²³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1926, s. 901.

²²⁴ İsmet İnönü Siirt'e yapmış olduğu ziyarette dokumacılık ve battaniyeciliğin geliştirilmesi konusu üzerinde özenle durmuştur. "Sayın Cumhurbaşkanlığı İnönü Şehrimizi Şerefliendirdiler, Siirt, 06.03.1948, s. 4.

²²⁵ Memduh Yaşa, "Siirdin Servet Kaynaklarından: Battaniyecilik", 23.03.1946, s. 1-3.

²²⁶ Seçkin, a.g.e., s. 260-261.

²²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1926, s. 901.

Maden ve Makine Sanayisi	54	114
Toplam	314	1.278

Kaynak: DİE²²⁸

1927 yılı Sanayi sayımına göre, Siirt'te toplam 314 işyeri bulunmakta ve bu işyerlerinde 1.278 kişi çalışmaktadır. Tarıma dayalı sanayi alanında 137 işyerinde toplam 276 kişi çalışmaktadır. En çok işçi çalıştıran sektör, 437 kişi ile dokuma sanayisidir. İnşaat sanayisi 2 iş yeri ve 6 çalışanyla bölgedeki en zayıf sanayi kolunu oluşturmaktadır. Bu sayıma göre, 10'dan fazla işçi çalıştıran sadece 9 iş yeri vardır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Siirt'te gelişmiş tekniklerin uygulandığı bir sanayiden söz etmek mümkün değildir. Tezimizin kapsadığı dönem içerisinde, Siirt ilinde sanayi alanında pek gelişme sağlanamamıştır. 1932 yılında 25 kişi çalıştıran un fabrikası, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan tek iş kuruluşuydu²²⁹. 1938'de Yasin Aral tarafından açılan ve 75 beygir gücünde çalışan "Yeni Hayat" un fabrikası, Siirt ilinin modern sanayi için atmış olduğu ilk adım olarak değerlendirilebilir²³⁰.

Yeni Hayat Un Fabrikası 1939 'da çıkan bir yangında büyük hasar almış ve üretimini durdurmak zorunda kalmıştır. Fabrikanın tekrar üretime başlayabilmesi için devlet desteği sağlanmıştır. Bu destekle Yeni Hayat Un Fabrikası 1941 yılında yeniden üretime başlamıştır. 1946 yılında günlük 10.000 ton üretim yapan fabrika yöredeki askeri ve kamu kurumlarının un ihtiyacını karşılayabilecek durumdaydı²³¹.

2.6.3. Maden ve Petrol

Daha önce belirtildiği üzere, Siirt ilinde madencilik konusunda büyük bir potansiyel bulunmasına rağmen Osmanlı Dönemi'nde bu potansiyel kullanılmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu durumun pek değişmediğini görmekteyiz. 1926 yılında Siirt'in Hüseyini nahiyesi ve Botan suyunun kıyılarında petrol ve kükürt varlığından söz edebiliriz. Bunlara ek olarak, Siirt yöresinde; altın, tuz ve petrol

²²⁸ DİE, *1927 Sanayi Sayımı*, Ankara, 1969.

²²⁹ "Siirt", *Anadolu Yayıncılık*, a.g.e., s. 6707.

²³⁰ Seçkin, a.g.e., s. 258.

²³¹ Demir, a.g.e, s. 68.

kaynaklarının varlığı bilinmektedir²³². Siirt çevresinde bulunan tuzlalar Siirt ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Fakat bu tuzlaların üretim miktarları ile ilgili elde pek veri bulunmamaktadır.

Siirt'in en önemli yer altı zenginliği petrol olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılar tarafından da varlığı bilinen petrol, ancak Cumhuriyet kurulduktan yaklaşık 20 yıl sonra Siirt ekonomisindeki yerini alabilmiştir. Türkiye'deki petrol çıkarımı ile ilgili ilk adımlar 1926 yılında atılmaya başlanmış ve Siirt'i de içine alan birçok bölgede petrol aranmaya başlanmıştır. 1934 yılında Raman Dağı'nda petrol bulunduğu tespit edilmiştir. 1937 yılında Siirt'e petrol üretiminin mümkün olduğu yapılan çalışmalar sonrasında anlaşılmıştır²³³. 1940 baharında Beşiri ilçesi Raman Dağı'nda zengin bir petrol damarına ulaşılmıştır²³⁴.

1941'de günlük 3 ton üretim kapasitesine sahip Raman Tecrübe Tasfiyhanesi kurulmuştur. Zamanla bu rafinerinin kapasitesi 9 tona çıkarılmıştır. Rafineri kurulduktan sonra da yeni petrol damarları bulmak için çalışmalar devam etmiştir. Mart 1948'de açılan 9. kuyudan günde 50 ton petrol elde edilebileceği tespit edilmiştir. 8. ve 9. kuyulardan yüksek verim elde edilmesi sonucunda bu küçük rafineri yetersiz kalmıştır. 1948'de daha yüksek kapasiteli Batman Rafinerisi kurulmuştur²³⁵. 1950 yılında günlük 250 tona yakın petrolün çıkarılması sonucunda Eti Bank aracılığı ile petrol işletmesi açılması konusunda çalışmalara başlanmıştır²³⁶. Petrolün bulunması Siirt ve yöresinde heyecanla karşılanmış ve Siirt'in iktisadi alandaki problemlerinin çözüleceği düşünülmüştür. Tek parti döneminde petrol üretimi ile ilgili çalışmalar her ne kadar sürdürülmüşse de bu konuda istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

2.7. Siirt İlinde Sağlık

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren sağlık alanında yenilikler yapılmaya başlanmış ve devlet tarafından modern bir sağlık hizmeti verilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de Osmanlı'nın yaptığı yeniliklere paralel yenilikler yapılmış ve halkın sağlık hizmetlerinden daha çok yararlanması amaçlanmıştır. Ancak, bütçe ve

²³² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1926, s. 900.

²³³ Demir, a.g.e., s. 71.

²³⁴ M. Emin Kılıççioğlu, "Mühim Petrola İsabet Edildi", *Siirt*, 04.05.1940, s. 1.

²³⁵ "Şehir ve Memleket Haberleri, Siirdin Raman Dağında Zengin Petrol Bulundu", *Siirt*, 13.03.1948, s. 2.; "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6707

²³⁶ A. Memduh Yaşa, "Raman Petrolleri İşletmeye Açılıyor", *Siirt*, 20.10.1950, s. 1.

kalifiye eleman yetersizliği gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de sağlık hizmetlerinin gelişmesi zaman almıştır²³⁷. Siirt’te hüküm süren sosyoekonomik ve doğal koşullar bulaşıcı hastalıkların sık sık görülmesine yol açmıştır. Siirt ve çevresinde hastalıklar uzun sürmüş ve önleyici tedbirler alınmadığı için hastalıkların etkisi artmıştır²³⁸.

Cumhuriyet ile birlikte, Siirt’te sağlık hizmetleri geliştirilmek istenmiş başta trahom, sıtma, verem olmak üzere birçok hastalığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1926’de Siirt’te Askeri Hastane dışında hastane bulunmamaktadır. Bunun yerine; Siirt merkez, Erüh, Pervari, Beşiri ve Garzan kazalarında birer dispanser vardı²³⁹. Siirt’te Devlet hastanesi 1929 yılında açılmıştır. Devlet Hastanesi, 1933 yılında 25 yataklı hale getirilmiş ve Siirt’in bu konudaki eksikliği kısmi de olsa giderilmiştir. Bu hastaneye operatör, dâhiliye ve göz uzmanı olmak üzere toplam üç doktor ve bir ebe atanmıştır. Fakat bu hastanenin tam teşekküllü ve çağdaş kıstaslara sahip olduğu söylenemez²⁴⁰. Bu hastanenin masrafları, İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır.

Tablo 2. 14. 1931-1937 Siirt’te Tedavi Gören Hasta Sayıları.

Yıllar ve Hasta Sayısı	Ayakta Tedavi	Göz Polikliniği	Yatanlar
1931	-	1813	-
1932	-	3248	-
1933	1562	4091	20
1934	3159	4436	178
1935	5502	4941	115
1936	7570	15477	247
1937	1567	-	225

Kaynak: Birinci Genel Müfettişlik²⁴¹

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Siirt ve yöresinde trahom hastalığı yaygındı. Bu hastalık yüzünden insanlar gözlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

²³⁷ Umut Karabulut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış,” *ÇTTAD*, VI/15, 2007, s. 158.

²³⁸ Demir, a.g.e., s. 99.

²³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1926, s. 901.

²⁴⁰ Demir, a.g.e., s. 99; Seçkin, a.g.e., s. 286.

²⁴¹ *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, s. 371.

Trahomla Mücadele Teşkilatı kurulmadan önce, göz hastalıkları ve trahom servisi bu alanda uzmanlaşmış bir doktor tarafından yönetilmekteydi. 1936'da Sağlık Bakanlığı tarafından trahomla mücadele hastanesi kurulmuştur. 10 yataklı olan bu hastane ve dispanseri 1938 yılına kadar toplam 17.916 trahomlu hastayı tedavi etmiştir. Bu hastaların 182'si hastaneye yatırılarak tedavileri tamamlanmıştır²⁴².

1935 ve 1942 yıllarında Siirt ile ilgili hazırlanan iki raporda; Siirt'in en önemli sorunlarından biri olarak sağlık alanındaki eksiklikler gösterilmiştir. Yeterli sağlık kuruluşunun ve sağlık çalışanın olmadığı dile getirilmiş ve bu eksiklerin giderilmesi istenmiştir. Siirt'in sağlık alanlarındaki sorunları tek parti dönemi boyunca sürmüştür²⁴³.

1945 yılında Siirt'te hariciye ve dâhiliye klinikleri, bir ameliyathanesi bulunan 25 yataklı bir memleket hastanesi mevcuttur. Bu hastanede bir operatör ve bir dâhiliye uzmanı görev yapmaktadır. Ayrıca ilde bir trahomla savaş hastanesi ve bir askeri hastane bulunmaktadır. 1945 yılında Siirt'te 2 göz doktoru, 2 dâhiliye uzmanı, 1 çocuk uzmanı, 2 operatör, 1 bakteriyolog ve 8 pratisyen doktor bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, sıtma ile savaş amacıyla 3 doktor daha Siirt'te görevlendirilmiştir. Eruh ve Beşiri dışındaki kazalarda doktor bulunmamaktadır. Sadece il merkezinde iki eczane mevcuttur. İl merkezinde 3 sağlık memuru, 1 ebe ve 1 hemşire bulunmaktadır. İlçelerde de 7 sağlık memuru görev yapmaktadır²⁴⁴.

Kısaca belirtmek gerekirse, 1923 ile 1950 yılları arasında Siirt ilinde sağlık hizmetleri daha iyi bir seviyeye çıkarılmaya çalışılmıştır. Fakat 1950 yılı nüfus sayımına göre 156.000'in üzerinde bir nüfusa sahip olan Siirt'te sadece 25 yataklı bir hastanenin bulunması bu çabaların yeterli olmadığını göstermektedir.

2.8. Tek Parti Döneminde Siirt'te Yatırım

Osmanlı döneminde Siirt ve yöresine kayda değer bir yatırım yapılmamıştır. Bu durum ilin geri kalmasına neden olmuştur. Bu yüzden İl merkezi, Ortaçağ Dönemi'nden kalmış bir şehir görünümündedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu durumun değişmediğini görmekteyiz. Bölgede ortaya çıkan sorunlar Siirt'in gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Siirt ve çevresine yapılan yatırımlar ağırlıklı olarak güvenliğin

²⁴² Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 371.

²⁴³ Demir, a.g.e., s. 100.

²⁴⁴ Dr. Ömer Bican, "Siirt Sağlık Coğrafyası", *Siirt*, 04.01.1947, s. 2.

sağlanmasına yönelik olmuştur. Özellikle; karakol, yol ve köprü inşasına ağırlık verilmiştir. Sağlık, eğitim, altyapı yatırımlarına pek önem verilmemiş ve bu alanlara yapılan yatırımlar sınırlı seviyede kalmıştır.

Eğitim bölümünde, 1927-1935 yılları arasında eğitim alanına yapılan yatırımların Türkiye ortalamasının çok altında olduğu belirtilmiştir. Bu durum bayındırlık alanında yapılan yatırımlar açısından da benzerdir. 1927-1935 yılları arasında Siirt'te kişi başına yapılan bayındırlık harcaması 4.25 TL'dir. Türkiye genelinde ise bu rakam 5.85 TL olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴⁵.

Tablo 2. 15. 1927-1935 Yılları Arasında Özel İdare Tarafından Bazı Doğu İllerinde Yapılan Bayındırlık Yatırımları.

İller	Miktar(TL)	YÜZDE (%)	Kişi Başına Harcanan(TL)
Diyarbakır	697.970	0.87	3.59
Elazığ	850.286	1.06	3.59
Mardin	793.172	0.99	4.34
Muş	433.706	0.54	-
Siirt	450.912	0.57	4.25
Van	533.788	0.67	7.08
Erzurum	1.058.594	1.33	3.91
Hakkâri	-	-	-
Urfa	615.641	0.77	3.00

Kaynak: Kopar²⁴⁶

Tabloda verilen iller değerlendirildiğinde, bayındırlık alanında en az harcamanın yapıldığı illerden biri Siirt'tir. Ancak, kişi başına harcanan para miktarına bakıldığında, Siirt ilinin sıralamada daha üstlere çıktığını görmekteyiz.

²⁴⁵ Kopar, a.g.e., s. 122

²⁴⁶ Kopar, a.g.e, s. 121.

Sağlık alanında da Siirt ilinde yapılmış olan harcamalar yetersiz kalmıştır. 1936-1940 yılları arasındaki veriler ele alındığında, Siirt iline yapılan sağlık harcamalarının toplamının 83.305 lira olduğunu görürüz. Bu miktar, Türkiye’de yapılan sağlık harcamalarının ancak % 0.57’sini oluşturmaktadır. Türkiye genelinde kişi başına sağlık alanında harcanan para 0.91 lira iken Siirt’te 0.65 liradır²⁴⁷.

Siirt iline yatırım alanında ayrılan bütçeler yetersiz olsa da Cumhuriyet’in ilk yıllarında çeşitli yatırımlar yapılmıştır. 1930 yılında yapımına başlanan Gezer (Kezer) köprüsü bu yatırımlardan biridir. 1930 yılında Siirt-Diyarbakır yolu üzerinde bulunan Gezer köprüsünün inşaatı için şose ve köprüler tahsisatından Siirt’e 10.000 TL verilmiştir²⁴⁸. 54.70 metre uzunluğunda olan köprü zamanla kullanılmaz hale gelmiş ve orta ayaklarından biri çökmüştür. Bu yüzden köprüyü oluşturan iki kemerin tekrar yapılması gerekmiştir²⁴⁹.

Siirt’te Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan bir diğer köprü de Başur köprüsüdür. Bu köprü Siirt-Diyarbakır karayolunda ve Siirt’ten 20 kilometre uzaklıkta yapılmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra köprüünün yapımına birçok kez karar verilmiş olmasına rağmen proje hataları, temel ile ilgili problemler nedeniyle köprü inşaatı yapılamamıştır. Nafia Vekâleti, tek kemerden oluşan ve 50.40 metre açıklığında betonarme bir köprü projesi hazırlamıştır. Bu köprü 52.000 TL’ye ihaleye verilmiştir. Hava şartları göz önünde bulundurularak, köprü inşaatına Ağustos 1933’te başlanmıştır²⁵⁰.

Garzan Köprüsü inşa edilen bir diğer köprüdür. Diyarbakır-Bitlis-Siirt güzergâhları üzerinde olan köprü 36 metre açıklığında ve basık kemerlidir. Horosan harcı ile yapılmış olması önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Bu köprüünün yapımı için 78.102 TL harcanmıştır²⁵¹.

Köprü yapımına ek olarak şehir merkezinde de inşa faaliyetleri görülmektedir. 1930’lu yıllarda şehir merkezini baştanbaşa kat eden birkaç cadde açılmış ve bu caddeler Kezer Çayı’na kadar uzatılmışlardır. Ayrıca şehir merkezinde yeni inşaat

²⁴⁷ Kopar, a.g.e. s. 130.

²⁴⁸ İsmet Türkmen, “Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamalar ve Yatırımlar (1920-1938)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 45, Bahar 2010, s. 146.

²⁴⁹ Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 316.

²⁵⁰ Mühendis Halid, “Paşur Köprüsü (Siird)”, *ARTİTEK*, İstanbul 1935, s. 65-66.

²⁵¹ Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 316.

faaliyetleri de mevcuttur. Elektrik fabrikası, vali konağı ve bir ilkokul inşaatı 1939 yılı içerisinde bitirilmek üzeredir²⁵².

Yol ve köprü yapımı Siirt'i civar illere bağlayacak yeterlilikte olmamıştır. 1940'lı yıllarda Siirt'ten başka bir ile gitmek çok zaman almaktaydı. Örneğin Siirt'ten Diyarbakır'a gitmek 5-6 gün sürmekteydi. Aynı sorunlar Siirt ve ilçelerinde de görülmekteydi. Birçok ilçe²⁵³ ile karayolu bağlantısı neredeyse yoktu. Özellikle kış aylarında ulaşım daha da zorlaşmaktaydı. Demir yolunun Siirt'in 1944'de Kurtalan ilçesine gelmesi ile Siirt'in büyük iller ile yaşadığı ulaşım problemi çözülmüştür²⁵⁴.

Siirt ilinde 1923-1950 yılları arasında ağırlıklı olarak güvenlik yatırımları yapılmıştır. Köprüler, yollar ve karakollar bunun bir sonucudur. Ancak, yapılan köprü ve yolların sadece güvenlik algısıyla yapıldığını düşünmek yanlış olacaktır. Bu köprü ve yollar aracılığı ile Siirt'in diğer bölgeler ile olan etkileşiminin arttığının ve bu yatırımların Siirt'e ekonomik bir getirisinin olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Her ne kadar Türkiye ortalamasının altında da olsa eğitim ve sağlık alanlarında da Siirt'e yatırımlar yapılmıştır. Siirt merkezde açılan yollar Siirt'in gelişimini olumlu yönde etkilemiştir.

2.9. Tek Parti Dönemi Siirt'in Su ve Elektrik Sorunu

Tek parti döneminde Siirt halkı; siyasal, sosyal, iktisadi sorunların yanı sıra altyapı sorunlarıyla da karşılaşmıştır. Kentin susuz oluşu ve elektrik şebekesinin bir türlü kurulamamış olması Siirtlilerin gündemini en çok meşgul eden konular olmuştur. Bu sorunlar sık sık dile getirilmiş ve yetkililerden çözüm üretmeleri istenmiştir.

2.9.1. Elektrik Sorunu

Osmanlı Dönemi'nde Siirt'te elektrikle ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Siirt elektrikle ilk olarak 1928 yılında tanışmıştır. İl özel idaresi tarafından kurulan ve günlük 15kw elektrik üreten dizel bir motor Siirt'in elektriğe kavuşmasını sağlamıştır. Ancak, kısa bir süre sonra bu motor ilin ihtiyacı karşısında yetersiz kalmıştır²⁵⁵. Siirt'in elektrik sorununun çözümü için 1935'te birçok çalışma yapılmıştır. 1938'de şehrin

²⁵² Güneşoğlu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 238; "Belediye Binası Temel Atma Merasimi Yapıldı", *Siirt*, 21.08.1937 S.1; "Yeni Belediye Binasının Açılış Töreni", *Siirt*, 12.08.1938, s. 1.

²⁵³ "Pervari Yolunda İlk fenni Vesait İşledi", *Siirt*, 09.12.1950, s. 2.

²⁵⁴ Demir, a.g.e, s.78-79.

²⁵⁵ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6719; *Siirt il yıllığı 1973*, s. 205.

elektrik kapasitesinin artırılması için İstanbul'dan kentin elektrik ihtiyacının yarısını karşılayabilecek bir makine getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bu makine getirilmiş; ancak büyük umutlarla getirilen makine bir sene bile çalıştırılmamıştır²⁵⁶. 1943 yılında Siirt'teki elektrik santraline 55kw'lık bir güç eklenmiştir²⁵⁷. Mart 1944'de Belediye tarafından 30-40 bin lira harcanarak bir santral kurulmuş ve bununla şehirdeki elektrik probleminin ortadan kalkacağı düşünülmüştür²⁵⁸. Ancak, 1944'te alınan 40 beygir gücündeki motor bozuk çıkmış ve iki yıl boyunca montajı konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Motorun tamiri için harcanan para fiyatını fazlasıyla aşmıştır. ²⁵⁹. 1948 yılında Siirt'teki santral 148kw'ta ulaştırılmıştır²⁶⁰. Her ne kadar Siirt'in Sokak ve caddeleri ışıklandırılmışsa²⁶¹ da Siirt'te yapılan çalışmalar yeterli olmamış ve elektrik problemi 1948'de de çözülememiştir²⁶².

Eylül 1948'de Ankara'da bulunan Siirt valisi ve belediye başkanından gelen telgraf, Siirt'in elektrik sorunun çok yakında çözüleceğini müjdelemiştir²⁶³. 21 Ocak 1949'da şehrin elektrik tesisatı ihalesi belediye tarafından yapılmıştır. 88.500 lira değerinde 225 beygir gücünde bir adet dizel elektrojen encümen kararı ile alınmıştır²⁶⁴. 1950 yılında elektrik santrali tamamlanmış ve sınırlı olsa da halka elektrik verilmiştir²⁶⁵.

Tek parti döneminde Siirt'in elektrik sorununa kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. 1950'de Siirt şehir merkezinde elektrik mevcuttu. Elektriğin medeniyetin bir parçası olduğunu düşünen halk bu problemin çözülmesini bekliyordu. Gazetelerde bu problem dile getiriliyor ve yetkililerden sorunun en kısa sürede çözülmesi isteniyordu. 1950'de Siirt'in elektrik probleminin tamamen ortadan kaldırılması için yeni arayışlara girilmiştir²⁶⁶.

²⁵⁶ Demir.a.g.e., s. 35.

²⁵⁷ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, s. 6719.

²⁵⁸ Görüşler, "Şehrin Tenviri Münasebetiyle", *Siirt*, 11.03.1944, s. 1.

²⁵⁹ "Elektrik Makinisti Geldi", *Siirt*, 06.01.1945, s. 1; Emin Kılıççioğlu, Siirt İli Senelerden Beri İşığa Hasret Çekiyor, *Siirt*, 14.09.1946, s. 2.

²⁶⁰ "Siirt", Anadolu Yayıncılık, s. 6719.

²⁶¹ Uzun, "Şehir Işıklandırıldı Ama?", *Siirt*, 14.02.1948.

²⁶² M. Emin Kılıççioğlu, "Işıksız Şehir", *Siirt*, 31.08.1948, s. 1-2.

²⁶³ Görüşler, "Siirt İşığa Kavuşuyor", *Siirt*, 25.09.1948, s. 1.

²⁶⁴ "Şehir Haberleri, Siirt İşığa Kavuşuyor", *Siirt*, 22.01.1949, s.2.

²⁶⁵ "Şehrimiz Medeniyetin Hakiki Nuru Olan Elektrik İşığına Kavuştu", *Siirt*, 23,....,1950(ay okunamıyor), s.3.; Demir a.g.e., s. 35

²⁶⁶ Demir, a.g.e., s. 35.

2.9.2. Su Sorunu

Siirt'in temel sorunlarından biri de su problemi olmuştur. Kentte içme suyu bulma konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Susuzluk hijyen konusunda yeni sorunlar yarattığı için halk sağlığını tehdit edecek boyutlarda hissedilmekteydi. Hatta susuzluk Siirt'ten göçlere neden olmaktaydı. İlin su sorununun halledilmesi Siirt'in; kültürel, iktisadi ve sıhhi hayatında büyük bir evrim hareketi olarak görülmüştür²⁶⁷. Oysa Siirt kent merkezine yakın birçok su kaynağı bulunmaktaydı. Bu Kaynakların değerlendirilemiyor oluşu düşündürücüydü²⁶⁸. Tek parti döneminde, Siirt'in su meselesinin çözümüne dair birçok girişim olmuşsa da Siirt suya çok geç kavuşmuştur.

Siirt'in su meselesinin halledilmesi için ilk adım 1927'de atılmıştır. Milletvekilleri ve bir heyet tarafından Ankara'da girişimlerde bulunulmuş ancak sorunun çözümü için istenilen sonuç elde edilememiştir. Su meselesini çözmek isteyen Belediye, Ad ile Hanım Vakfı'nın tahsis ettiği kaynakla girişimlerde bulunmuştur. Ancak, Belediye'nin bu çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Siirt Belediyesi 1935 yılında su sorunun önüne geçebilmek için ilk etüt çalışmalarını yaptırmıştır. Botan Vadisi'ndeki yer altı sularının keşfi ve bu suların şehre getirilmesi konusunda bir proje hazırlanmıştır. Bu proje 1939'da 760 bin lira ile ihaleye çıkmış, fakat ihaleye katılım olmamıştır²⁶⁹.

10 Aralık 1937 tarihli İçişleri bakanlığının telgrafına istinaden il Valisi başkanlığında toplanan Vilayet Umum Meclisi, Siirt'in bol suya kavuşturulması için Belediyeler Bankası'na 125 bin lira borçlanarak Botan Suyu'nun Siirt'e getirilmesini kararlaştırmıştır²⁷⁰. Ancak, halkın büyük umutlarla beklediği çözüm bir türlü gelmemiştir. 1940 yılında hala Botan Suyu'nun Siirt'te getirileceği Siirt Gazetesi'nde işlenmekteydi²⁷¹.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu olumsuz koşullar halkın su sorununun çözümü engellemiştir. 1940'lı yılların ikinci yarısında da bu meselenin çözüme kavuşturulması konusunda adımlar atılmıştır. Fakat bütün çabalara rağmen tek parti döneminde Siirt suya kavuşturulamamıştır.²⁷²

²⁶⁷ "Siirdin Su İşi Nihayet Halledildi", *Siirt*, 10.09.1949.

²⁶⁸ Kadri Kemal Kop, "Siirt ve Su", *Siirt*, 16.02.1946, s. 1-2.

²⁶⁹ Demir, a.g.e., s. 31.

²⁷⁰ Zeki Salış, "Siirt Suaya Kavuşacak", *Siirt*, 21.12.1937, s. 1.

²⁷¹ M. Emin Kılıçoğlu, "Botan Suyu Şehrimize Getiriliyor", *Siirt*, 11.05.1940, s. 1-2.

²⁷² Demir, a.g.e., s. 32.

2.10. Siirt'in Önde Gelen Bazı Şahsiyetleri

1918-1938 yılları arasında Siirt'te siyasal ve kültürel alanlarda adından çok söz ettiren şahsiyetler vardır. Halil Hulki Aydın, Mahmut Soydan, Rifat Bakır ve M. Emin Kılıççoğlu gibi Siirt'in siyasi²⁷³ ve kültürel hayatına kalıcı etkiler yapan şahsiyetlerin hayatları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

2.10.1. Halil Hulki Aydın (1869- 1940)

Halil Hulki Aydın 1869'da Siirt'e doğmuştur. Hacı Mehmet Efendi'nin oğlu olan Aydın, ilk ve orta öğretimini Siirt İptidai Mektebi ve Rüştîyesi'ni 1884 yılında tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiştir²⁷⁴. İstanbul'a gitmeden önce, Siirt Ulu Camii ve Fahriye medreselerinde de dini eğitim almıştır²⁷⁵. Medrese eğitimi görmek için İstanbul'a gelen Aydın, 10 yıl boyunca İstanbul'da yaşamış ve 5 Aralık 1894'de Müderrislik icazeti almıştır. 1899 yılında Siirt'e dönerek Siirt Rüştîyesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 8 Haziran 1907'de mahkeme üyesi olmuş ve Siirt merkezinin nüfus sayımı için oluşturulan komisyonun başkanlığını yapmıştır. 24 Ağustos 1908'de Siirt Müftülüğü'ne atanmıştır. Bunun yanı sıra, Hadarahdar Medresesinde öğretmenlik görevi üstlenmiştir. Çeşitli dönemlerde, İdadi Müdür Vekaleti, Ziraat, Evkaf, Maarif komisyonlarında başkanlık görevlerini üstlenmiştir. İttihad ve Terakki Fırkası ile politikaya girmiştir. Partide Siirt İdare Heyeti Başkanlığı ve Merkez Üyeliği'nde bulunmuştur. 2 Temmuz 1918'de Fırkanın Siirt Sorumlu Katıplığı'nde vekil olarak görev almıştır²⁷⁶.

Sivas Kongresi'nden sonra, Siirt'e Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük ederek başkanlık görevini üstlenmiş ve gösterdiği fedakarlıklar sayesinde Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Milletvekili olmuştur. Mebusan Meclisi dağıtıldıktan sonra, Ankara'ya gelerek 13 Mayıs 1920'de T.B.M.M.'ye katılmıştır²⁷⁷.

28 Haziran 1923 tarihinde yapılan II. Dönem seçimlerine katılan H. Hulki Aydın, 147 oy ile Siirt'ten milletvekili olarak seçilmiştir. Umur-u Divaniye, İstida, Diyanet ve Evkaf komisyonlarında görev almıştır. Bu dönemde; genel af ilanı, ilmi kıyafet

²⁷³ Tek parti dönemi Siirt ili Milletvekilleri ile ilgili elimizde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu dönemler arasında Siirt ili Milletvekilleri için Parlamento Tarihi kitaplarında ilk beş döne bakarak vekillerin öz geçmişine ulaşılabilir.

²⁷⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları NO: 26, c. III., Ankara 2001, s.849.

²⁷⁵ Atalay, a.g.e., s. 121.

²⁷⁶ Çoker, a.g.e., s. 849.

²⁷⁷ Atalay, a.g.e., s. 121.

giyebilecekler, Muş ilinin kurulması, Şer'îye ve Evkaf ve Erkân Harbiye Başkanlıklarının kaldırılması konularında kanun teklifleri, 5 farklı konuda önerge vermiş ve Genel Kurulda bir konuşma yapmıştır²⁷⁸.

1920 yılında milletvekilliği görevini üstlenmiş olan H. Hulki Aydın 20 yıl boyunca bunu yerine getirmiştir. Atatürk ve İsmet İnönü'den övgüler almıştır. Kuvvetli bir hafızası olan Aydın, şiirle de ilgilenmiştir. 1940'da Ankara'da hayata veda etmiştir²⁷⁹.

2.10.2. Mahmut Soydan (1883-1936)

Mahmut Soydan 1883 yılında Siirt'te dünyaya gelmiştir. Mehmet Rüştü Efendi ve Emine Hanım'ın çocuğu olan Soydan, evli ve üç çocuk babasıdır. Soydan Fransızca, Almanca ve Arapça bilmektedir²⁸⁰.

Soydan, 1900-1901 yıllarında Siirt İdadi Mektebi ikinci sınıf öğrencisiyken tercüme yapmaya başlamıştır. Bu dönemde, M. Sükuti adıyla, çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başlamıştır. 1905 yılında Harp Okulu'ndan mezun olan Soydan 1908 yılına kadar Kosova ve Manastır vilayetlerinde Nizamiye Birlikleri ile eşkıya faaliyetlerini durdurmaya çalışmıştır. 1908 yılı başlarında Manastır Fırkası Kurmaylığı görevine getirilmiştir. Ayrıca bu 1908'de Selanik Hukuk Mektebi'ne de devam etmiştir. 31 Mart olayları sonucunda Selanik'e götürülen II. Abdülhamit'in muhafız subaylığı görevinde bulunmuştur. Balkan Savaşları'na kadar bu görevi sürdüren Soydan, 1913'te II. Abdülhamit'in 1913 yılında Beylerbeyi Sarayı'na getirilmesi sonucunda eski görevine dönmüştür²⁸¹.

Nisan 1920'de Anadolu'ya geçen Mahmut Soydan, Atatürk'ün refakat subaylığına atanmıştır²⁸². Binbaşı olarak bulunduğu bu görev sırasında, Times gazetesinde Yeni Türkiye ve Milli İrade aleyhine yazılmış olan bir yazıya cevap vermesi istenmiştir. Bu konuda bir makale yazan Mahmut Soydan, Atatürk'ün takdirini kazanmış ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Müdürlüğüne ve Başyazarlığına getirilmiştir²⁸³.

²⁷⁸ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi T.B.M.M.- II.Dönem 1923-1927*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No:3, c. III, Ankara 1993, s. 689.

²⁷⁹ Atalay, a.g.e., s. 121.

²⁸⁰ Öztürk, a.g.e., s. 690.

²⁸¹ Mahmut Soydan, *Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar Ankaralı'nın Defteri, (hız) Nejet Bilge*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007., s. xiii.

²⁸² Öztürk a.g.e, s. 690.

²⁸³ Soydan, a.g.e, s. xiv.

Mahmut Soydan, TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katılmış ve 28 Haziran 1923'te yapılan seçimde 153 oy alarak Siirt'ten milletvekili seçilmiştir. Soydan Siirt'ten III, IV ve V. Dönemlerde de milletvekili olarak seçilmiştir. Meclis'te çeşitli görevler üstlenmiş ve bunları başarıyla yerine getirmiştir²⁸⁴.

Mahmut Soydan'ın önemli özelliklerinden biri 1926 yılında Milliyet gazetesini kurmuş olmasıdır. 13 Mart 1926 tarihinden itibaren "Mustafa Kemal Paşa'nın Hatıraları"nı yayınlamakla dikkat çekmiştir. İş Bankası kurucuları²⁸⁵ arasında olan Soydan, gazeteyi İş Bankası'nın mali desteğiyle işletmekteydi²⁸⁶. Makalelerinde sade bir dil kullanan Soydan, açık fikirli, düzenli ve bilgili bir kişilik çizmiştir²⁸⁷. Mahmut Soydan beğenilen bir yazar olmuştur. Muhabbeti Vataniye adını taşıyan ve Mahmut Nedim imzalı bir yapıtı bulunmaktadır²⁸⁸. Ayrıca, Milliyet'te takma adıyla "Ankaralı'nın Defteri" başlığı ile Milli Mücadele dönemindeki anılarını kaleme almıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal'e yakınlığı ile bilinen ve renkli bir kişiliğe sahip olan Mahmut Soydan 3 Aralık 1936 tarihinde hayata gözlerini kapatmıştır. Mahmut Soydan'ın ölümü basında geniş yankı bulmuştur²⁸⁹.

2.10.3. M. Emin Kılıççioğlu (1913-1987)

Evkaf Müdürü Haydar efendinin oğlu olan M. Emin Kılıççioğlu, 1913 yılında Siirt'te doğmuştur. Babasının görevi nedeniyle bulunduğu Antalya'da kırtasiye dükkanı açmıştır. 1937 yılında Siirt'e yerleşen Kılıççioğlu, gazete bayiliği ve kitapçılık işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Siirt ilinde açılan ilk kitapçı Kılıççioğlu tarafından açılmıştır. Yine Siirt'tin ilk mahalli gazetesini kurmuştur. 50 yıl boyunca Siirt Gazetesi'nde başyazarlık yapmış ve ilin kültürüne büyük katkılarda bulunmuştur. 1943 yılında Siirt'ten Milletvekili olarak seçilmiş ve Siirt'in su sorununa çözüm bulmanın yollarını aramıştır. Aktif politik hayatına son verdikten sonra Siirt ilinin birlik ve beraberliğini savunarak Siirt'in problemlerine çözümler arama yoluna gitmiştir. Birçok ulusal basın kuruluşunun Siirt temsilciliğini yürütmüştür²⁹⁰.

²⁸⁴ Öztürk, a.g.e, s. 691.

²⁸⁵ Mahmut Soydan'ın Milliyet Gazetesi ve İş Bankası ile olan ilişkisi için bkz.: Soydan, a.g.e., s. xviii.

²⁸⁶ Soydan, a.g.e, s. xiv.

²⁸⁷ Zekeriyâ Sertel, *Resimli Ay Almanakı*, İstanbul 1928, s.171.

²⁸⁸ Öztürk, a.g.e., s. 691.

²⁸⁹ Soydan, a.g.e, s. xviii-xxix.

²⁹⁰ Kılıççioğlu, a.g.e., s. 67.

2.10.4. Rifat Bakır (1898-2006)

Siirt'in yetiştirdiği değerli insanlardan biridir. Siirt iline fotoğraf, sinema, bando gibi birçok yeniliği getirmiştir. 1921 yılında Siirt'teki ilk fotoğrafhaneyi açmıştır. Siirt'tin kültürel ve iktisadi hayatına katkıları uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 1926 yılında Siirt'e sinemayı getiren Bakır, 1930'da Siirt'teki ilk müzik kursunu açmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere 1934 yılında Siirt'te bir bando kurmuştur. 1955 yılında bir caz grubu kurarak Siirt halkına cazı sevdirmiştir. Siirt fıstığının mucidi olarak bilinen Bakır, birçok sivil toplum kuruluşunun da kurucusu olmuştur. Yaşamı boyunca siyasetten hep uzak durmuştur²⁹¹.

²⁹¹ Saksafon Çalan Kahraman, 12.01.2002. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=48081> (10.09.2013)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT'İN İDARİ YAPISI VE SİYASİ DURUMU

3.1. Siirt'in İdari Yapısı

Siirt 19. yüzyılın ortalarına kadar şeyh ve ağalar tarafından yönetilen bir bölge iken Tanzimat ile birlikte merkezden gönderilen kaymakamlar aracılığıyla yönetilen bir bölge haline gelmiştir. 1864 yılında eyalet sisteminin kaldırılarak vilayet sistemine geçilmesiyle Siirt, Diyarbakır Vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. 1881 yılında Diyarbakır Vilayetinden ayrılarak Bitlis Vilayetine bağlanan Siirt, 26 Eylül 1919 tarihinde 48 numaralı Heyet-i Umumiye kararıyla bağımsız sancak haline getirilmiştir²⁹². Ancak Siirt'in bağımsız sancak olması ile ilgili idari ve hukuki yapının şekillenmesi Meclisin açılması ile olmuştur. İçişleri Bakanlığı 22 Ağustos 1920'de Siirt'in bağımsız bir vilayet olması için Bakanlar Kuruluna öneride bulunmuştur. Bakanlar Kurulunun öneriyi uygun bularak 11 Eylül 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisine sevk etmiştir. 26 Eylül 1920'de tasarı Meclis Genel kurulunda görüşülmüş ve Siirt'in müstakil liva olması kabul edilmiştir. 28 Şubat 1921 tarihinde Ceride-i Resmîye'de Meclisin kararı yayınlanınca Siirt'in vilayet olma süreci tamamlanmıştır²⁹³.

Siirt Vilayet olduktan sonra idari yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Siirt'in dağlık bir coğrafi yapıya sahip olması ulaşım ve iletişim alanlarında ciddi problemler oluşturmaktaydı. Bundan dolayı, merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak ve hassas olan bölgeyi kontrol altında tutabilmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Cumhuriyet dönemi boyunca var olan bu hassas durumun önüne geçilebilmesi için Siirt'in sınırlarında ve sorumluluk alanlarında idari değişiklikler yapılmış ve zaman zaman Siirt il sınırları değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikler ile köylerin nahiyeye, nahiyelerin kazalara veya kazaların illere dönüştürüldüğü görülmektedir²⁹⁴.

²⁹² *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 22; Ömer Kucak, "XIX Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:4, Sayı 6-7, 2016, s. 14-15.

²⁹³ Demir,a.g.e., s. 17-18.

²⁹⁴ Demir, a.g.e., s. 18.

20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi gereğince Türkiye Cumhuriyeti 74 vilayete bölünmüş ve bu mülki idareler vilayet, kaza ve nahiye şeklinde üç kademeli bir yapı olarak belirlenmiştir²⁹⁵. Cumhuriyetin ilk yıllarında eski Rıdvan kazasının bir kısmı Beşiri olarak Siirt'in bir kazası haline getirilirken, Rıdvan kazası da Garzan'ın nahiyesi yapılmıştır. Ayrıca 1924 yılında Hizan ve Beytüşşebap kısa bir süreliğine Siirt'e bağlanmış ve Pervari kaza statüsüne yükseltilmiştir. Aynı dönemlerde Muş'a bağlı olan Sason da Siirt iline bağlanmıştır. 1927 yılında bölgedeki valiliklerin bir üst kurumu olarak kurulan Birinci Genel Müfettişlik yapısı içerisinde yer almıştır²⁹⁶.

Tablo 3. 1. 1927 Yılı Cumhuriyet Salnamesine Göre Siirt'in İdari Yapısı.

Kaza Adı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı
Merkez Kaza	1	20
Eruh	2	121
Şırnak	-	68
Pervari	-	72
Şirvan	3	129
Garzan	2	129
Sason	1	119
Beşiri	1	96
Toplam	10	754

Kaynak: 1927 Cumhuriyet Salnamesi²⁹⁷

1925 yılı Devlet Salnamesine göre Siirt Vilayetinin merkez kaza dâhil toplam altı kazası ve 700 köyü bulunmaktaydı²⁹⁸. 1927 yılında Beşiri ve Sason kazaları Siirt Vilayetine bağlanarak kaza sayısı 8'e çıkarılmıştır. 1927 yılında Siirt Vilayetinin 10

²⁹⁵ Tuğba Korhan, "Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, s. 135.

²⁹⁶ Yıldız, Saraçoğlu, a.g.b., s. 624.; Demir, a.g.e., s. 18.

²⁹⁷ Devlet Salnamesi, sene 1927, s. 926.

²⁹⁸ Devlet Salnamesi, sene 1925, s. 640.

nahiyesi ve 754 köyü bulunmaktadır. 1928 Devlet Salnamesi verilerine göre ise Siirt vilayeti merkez kaza, Eruh, Beşiri, Pervari, Şırnak, Şirvan, Sason ve Garzan kazalarından oluşmaktadır. Aynı Salnameye göre Siirt'e bağlı toplam 10 nahiye ve 868 köy bulunmaktadır²⁹⁹. Eldeki veriler incelendiğinde 1925 ile 1928 yılları arasında Siirt'e bağlı olan köy sayısında artış olduğu görülmektedir. Özellikle 1925 yılında Siirt merkez kazaya bağlı 20 köy varken 1928 yılına gelindiğinde merkez kazaya bağlı olan köy sayısı 80'e çıkmıştır.

Tablo 3. 2. 1935 Nüfus Sayımı verilerine Göre Siirt Vilayetinin İdari Yapısı.

Kaza Adı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı
Merkez Kaza	1	44
Beşiri	1	78
Beytüşşebap	1	46
Eruh	2	113
Garzan	2	120
Pervari	-	28
Şırnak	-	34
Şirvan	3	68
Toplam	10	531

Kaynak: İstatistik Genel Direktörlüğü³⁰⁰

Tablo incelendiğinde, Siirt vilayetinin 1935 yılında merkez kaza dâhil olmak üzere toplam 8 kaza, 10 nahiye ve 531 köyden oluştuğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, Siirt vilayetine bağlı olan Sason Siirt'ten ayrılmış ve Beytüşşebap Siirt vilayetinin bir kazası haline getirilmiştir. Ayrıca geçmiş yıllarda 800'ün üzerinde olan köy sayısı 1935 yılına gelindiğinde 531'e düşmüştür.

²⁹⁹ Devlet Salnamesi, sene 1928, s. 528.

³⁰⁰ 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 5-6.

1935 yılında Siirt vilayetinin idari alanı 2985 km² büyüyerek 14.305 km² ulaşmıştır. Bu da Siirt vilayetinin alansal olarak % 26.3 büyüdüğünü göstermektedir. Bu büyümenin temel nedeni, Van vilayetine bağlı olan ve 4400 km²'lik bir alana sahip olan Beytüşşebap kazasının Siirt vilayetine bağlanmış olmasıdır. Fakat 1936'da Hakkâri'nin vilayet haline getirilmesi ile Beytüşşebap Hakkâri vilayetine bağlanmıştır. Böylece Siirt ilinin yüzölçümü küçülerek 1927 yılındaki seviyesine dönmüştür. Cumhuriyetten önce kaza olan Hazo, Cumhuriyetten sonra Sason'a bağlı bir nahiye haline getirilmiştir. 1938'de Hazo'nun adı Kozluk olarak değiştirilerek Siirt vilayetinin bir kazası olmuştur³⁰¹. 1 Haziran 1938 tarihli 3393 Sayılı Kanun ile Baykan kazası kurulması kararlaştırılmıştır.³⁰²

Birinci Genel Müfettişliğin 1939 yılında yayınlamış olduğu kitaptaki verilere göre Siirt merkez kazası, Baykan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Kurtalan (Garzan), Pervari, Sason, Şırnak ve Şirvan kazaları olmak üzere toplam 10 kazadan oluşmaktadır. Beytüşşebap kazası Siirt vilayetinden ayrılırken Kozluk, Baykan ve Sason Siirt vilayetinin ilçeleri arasında yerlerini almışlardır. Ayrıca, bu dönemde Siirt Vilayetinin 14 nahiyesi ve 921 köyü vardır³⁰³. 1940-1950 yılları arasında Siirt iline bağlanan veya Siirt ilinden ayrılan herhangi bir kaza olmamıştır. Ancak Siirt'e bağlı köy sayılarında değişiklikler görülmektedir.

Tablo 3. 3. 1940-1950 Yılları Arasında Siirt'in İdari Yapısı ve Alanı.

Yıl	İlçe Sayısı	Köy Sayısı	Alan (km ²)	Alansal Değişim %
1940	9	479	11320	-20,9
1945	9	425	11353	0,3
1950	9	441	11353	0

Kaynak: M.Yıldız, H. Saraçoğlu³⁰⁴

³⁰¹ Yıldız, Saraçoğlu, a.g.b., s. 624.

³⁰² Demir.a.g.e, s.21

³⁰³ Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, s. 236.

³⁰⁴ Yıldız, Saraçoğlu a.g.b., s. 625.

3.2. Siirt'in Yönetilmesi ve TBMM'de Temsili

Siirt vilayet olduktan sonra Siirt merkezi vali tarafından yönetilirken kazalar da kaymakamlıklar aracılığıyla yönetilmeye başlanmıştır. 1923-1950 yılları arasında sırasıyla Arif Bey, Ethem Bey, H. Rifat Bey, Fahri Bey, A. Sakıp Beygo, M. Kemal Algüloğlu, İzzettin Çağpar, H. Nihat Pepevi, Cemal Dinç, Naci Kıcıman, Turgut Başkaya ve Şevket Eker Siirt Valiliği görevini yürütmüşlerdir³⁰⁵. 20 Şubat 1932 tarihli bir kararname ile Belediye Kanununun 94. Maddesinin “B ve D” fıkralarına göre, Siirt il valisi ve Beşiri kazası kaymakamı Belediye Başkanı olarak görevlendirilmiştir³⁰⁶. Siirt valilerinin aynı zamanda Belediye Başkanlığı görevini de yürütmeleri 1941 yılına kadar devam etmiştir³⁰⁷. Belediyenin valiler tarafından yönetiliyor olması, Siirt sakinlerinin belediye başkanı seçemediklerinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında tek parti iktidarında yapılan belediye seçimlerinde de Siirt halkı belediye başkanını kendi hür iradesi ile seçememiştir. 31.03.1943'te yapılan Belediye Başkanlığı seçimi ile ilgili Siirt gazetesinde belediye başkanının nasıl seçildiği şu cümlelerle ayrıntılı bir şekilde verilmektedir:³⁰⁸

“... Kağıt açıldı ve okundu. Parti namzet olarak Kara Sabri Çelikutuğu göstermişti. Zaten herkeste bu değerli genci istiyordu. Reyler dağıtıldı ve ittifakla Sabri Çelikutuğ Belediye reisliğine seçildi...”

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı üzere partinin belirlemiş olduğu tek aday seçime girmiş ve rakibi olmadığı için seçimi rahatlıkla kazanmıştır. Aslında partinin vermiş olduğu karar seçim aracılığıyla tasdik ettirilmiştir. Tek partili dönemde milletvekilleri seçimlerinde de aynı durumu görmekteyiz.

Tablo 3. 4. 1950'ye Kadar Siirt Vilayeti Belediye Başkanları.

Adı Soyadı	Göreve Başlama	Görevden Ayrılma
Hami Efendi	1910	1928
Hacı Mehmet Efendi	1928	1932

³⁰⁵ <http://www.mucadelegazetesi.com/Valiler.htm> (09.08.2016).

³⁰⁶ B.C.A., 030.12.01.02.,26.11.05.

³⁰⁷ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 26.

³⁰⁸ “Belediye Reisini Seçerken”, *Siirt*, 3.04.1943, s. 1.

Sakıp Beygo (Vali)	1932	1936
M. Kemal Algüloğlu (Vali)	1936	1938
İzzettin Çağpar (Vali)	1939	1940
H. Nihat Pepevi(Vali)	1940	1941
Lütfü Yavuz	1941	1943
Sabri Çeliktuğ	1943	1946
Melek Arslan	1946	1947
Lütfü Kayra	1947	1956

Kaynak: 1973 Siirt İl Yıllığı³⁰⁹

Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye Cumhuriyetinin ilk partisidir. Cumhuriyet Halk Fırkası, 1923-1946 yılları arasında Türkiye'yi tek parti yönetimiyle idare etmiştir. 9 Mayıs 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. Tek parti döneminde 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 genel seçimleri gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde I. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan seçim kanunu temel alınmıştır. Bu kanuna göre, iki dereceli ve basit çoğunluk sistemine dayanılarak mebuslar seçilmektedirler. Halk önce "müntehib-i sani" denilen ikinci seçmenleri seçmektedir. Seçmen olarak seçilenler "saylav" denilen milletvekillerini seçmektedirler. 1923, 1927 ve 1931 yıllarında yapılan seçimlerde Siirt'i iki vekil temsil etmiştir. Siirt 1935 yılında altı, 1939 yılında beş ve 1943 yılında beş vekil tarafından temsil edilmiştir³¹⁰.

Tek Parti Döneminde üzerinde önemle durulması gereken husus Cumhuriyet Halk Partisi Siirt il teşkilatının kapatılmış olmasıdır. 1933 yılında Siirt Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatı nizamlı çalışmadığı gerekçesi ile Genel Müfettişin de katıldığı Umumi İdare Heyeti toplantısında kapatılmıştır. Kapatılan teşkilatın yerini Halkevleri doldurmuştur. Halkevleri reisi Fırkaya ait idari görevlerden sorumlu olmuştur. Ayrıca, Genel Müfettişin emrine bir zabıt verilmiş ve Genel Müfettişin Halkevleri ve Fırka ile

³⁰⁹ *Siirt İl Yıllığı 1973*, s. 28

³¹⁰ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012, s. X; "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6688.

ilgili işleri daha rahat takip etmesi sağlanmıştır³¹¹. Bu durum 1945 yılına kadar devam etmiş ve Siirt Halkevi reisi parti işlerinden de sorumlu olmuştur.

3 Ağustos 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi Bölge Müfettişi Zonguldak Milletvekili Ahmet Gürel Siirt'te Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatını kurmuştur³¹². Gürel, partiye kaydedilen 417 üye arasından Mustafa Eroğuz, Abdi Arslan, Hamit Yavuz, Mehmet Koygun ve Sabri Çelikutuğ'u teşkilatın il idare kurulu olarak ilan etmiştir. İl idare kurulu yapılacak olan kongreye kadar görev başında olmuşlardır³¹³. Siirt CHP I. Kongresi 16.10.1945'te Bölge Müfettişi Ahmet Gürel'in başkanlığında toplanmıştır. Parti heyeti seçimi açık oy usulüne göre yapılmış ve başkanlığa Mustafa Eroğuz, üyeliğe de Zoraf Koyuncu, Sabri Çelikutuğ, Abdi Arslan, Bilal Evin, Mehmet Kaygun ve Hamit Yavuz seçilmiştir³¹⁴. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi Siirt il teşkilatı tam manasıyla kurulmuştur.

II. Dünya Savaşının bitişini takip eden günlerde Türkiye'de tek partili sistemin yerini çok partili sistem almıştır. Siyasi, sosyal, ekonomik iç gelişmeler ve İkinci Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olması gibi dış nedenler tek partili sistemden çok partili sisteme geçişi zaruri hale getirmiştir. İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te çok partili hayata geçileceğini yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir. Böylece Meclis ve basında var olan muhalefet daha da belirginleşmeye başlamıştır. 7 Haziran 1945'de Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü CHP grubuna Anayasanın tam olarak uygulanmasını isteyen bir önerge (Dörtlü Takrir) vermişlerdir. Bu önerge her ne kadar CHP'de bir reform yapılmasını amaçlıyormuş gibi görünse de savaş sonrasında örgütlü muhalefetin simgesi olmuştur. 5 Eylül 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuş ve resmen çok partili döneme geçilmiştir. Parti içerisinde deneyimli siyasetçi olmayışı ve mecliste bir temsilcisinin bulunmuyor oluşu Milli Kalkınma Partisinin etkisiz olmasına

³¹¹ Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Lira Kitap, İstanbul 2011, s.99.

³¹²EK4: CHP Parti Teşkilatının Kuruluşuna Dair Kutlama Telgrafları. "Siirtte C.H.Psinin Kuruluşu Münasebetiyle", *Siirt*, 11.09.1945, s. 1.

³¹³ "CHP Teşkilatı Kuruldu", *Siirt*, 4.09.1945, s. 1.

³¹⁴ "C.H.P. 1. İl Kongresi Toplandı", *Siirt*, 20.10.1945, s. 1.

neden olmuştur. Demokrat Partinin 7 Ocak 1946'da kurulması ile birlikte Türkiye gerçek anlamda çok partili sisteme geçmiştir³¹⁵.

Çok partili hayata geçişle birlikte genel ve yerel seçimler Türkiye'nin gündemine girmiştir. 1946-1950 yılları arasında iki genel ve bir yerel seçim yapılmıştır³¹⁶. 1946-1950 yılları arasında Siirt ili de hem Belediye hem de Genel seçimlere katılım göstermiştir. 26 Mayıs 1946'da yapılan Belediye seçimlerine Demokrat Parti ve Milli Kalkınma Partisi katılmamıştır³¹⁷. Siirt'te yapılan seçimi, Cumhuriyet Halk Partisi aday kazanmıştır³¹⁸. 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde³¹⁹ CHP Siirt'teki dört milletvekilliğini de kazanmıştır³²⁰. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimi Demokrat Parti kazanmış ve Siirt'ten 4 milletvekili çıkarmıştır. 1950'de 55.570 kayıtlı seçmenin yüzde 87,7'si oy kullanmıştır. CHP 15.363 oy alarak oyların yüzde 41'ni, DP 22.144 oyların yüzde 59'unu almıştır³²¹. Bu sonuçlarla Siirt'te Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yerini Demokrat Parti iktidarına bırakmıştır.

Tablo 3. 5. 1923-1950 Yılları Arasında Siirt Millet Vekilleri.

ADI SOYADI	SEÇİLDİĞİ DÖNEMLER	PARTİSİ	DOĞUM YERİ
Mahmut Soydan	1923, 1927, 1931, 1935	CHP	Siirt
Halil Hulki Aydın	1923, 1927,1931, 1935,1939	CHP	Siirt
Naki Bekmen	1935, 1939,	CHP	Yanya
M. Ali Kurdoğlu	1935	CHP	Taşköprü
İsmail Müştak Mavakon	1935	CHP	Yenişehir
Şevki Süsoy	1935	CHP	Tokat
Şevket Dağ	1939, 1943	CHP	İstanbul
Ali Rıza Esen	1939, 1943, 1946	CHP	İbradı
Şefik Özdemir	1939	CHP	Kahire
Emin Kılıççioğlu	1943	CHP	Siirt

³¹⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 225-239; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1939-1950*, İmge Kitapevi, Ankara 1995, s.393-395; Zürcher, a.g.e., s. 303-311.

³¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karpat, a.g.e., s. 225-340; Murat Burgaç, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26(2013-Bahar), s. 163-184.

³¹⁷ Karpat, a.g.e., s. 243.

³¹⁸ "Şehrimizde Seçimi Neticeleri Çok İyi Karşılanmıştır", *Siirt*, 08.06.1946, s. 1.

³¹⁹ Ek5: " 1946 Belediye Seçimi Seçim Bürolarını gösteren Belediye İlanı", *Siirt*, 15.06.1946, s. 3.

³²⁰ TÜİK, a.g.e., s.8.

³²¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, *1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları*, Yayın no: 513, Ankara 1966, s. XXXIV.

Saffet Tuncay	1943	CHP	Bergama
Behçet Türkay	1943	CHP	Ödemiş
Etem İzzet Benice	1946	CHP	İstanbul
M. Sabri Çelikutğ	1946	CHP	Siirt
Lütfü Yavuz	1946	CHP	Siirt
Baki Erden	1946, 1950, 1954	CHP, DP	Siirt
Mehmed Daim Süalp	1950, 1954, 1957	DP	Siirt
Şefik Türkdoğan	1950	DP	Trabzon
Ahmet Cemil Yardım	1950	DP	Siirt

KAYNAK: Yurt Ansiklopedisi ve Mücadele Gazetesi verilerinden yararlanılarak tablo hazırlanmıştır³²².

Tablo incelendiğinde özellikle tek parti döneminde Siirt'i Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil eden milletvekillerinin yarısından çoğunun Siirt doğumlu olmadıkları görülmektedir. Bu durum, Siirt'i temsil eden vekillerin büyük bir çoğunluğunun Siirt'in temel sorunları ile ilgili yeterince bilgiye sahip olmadığı sonucunu doğurabilir. Siirt'i yeterince tanımayan temsilcilerin Siirt'in temel sorunlarının çözümü konusunda ne kadar etkili olabileceği tartışmalıdır. Ayrıca 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden milletvekili olan Baki Erden'in parti değiştirerek Demokrat Partiye geçtiğini ve 1950 yılında Demokrat Parti milletvekili olarak Siirt'i temsil ettiğini görmekteyiz.

3.3. Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanan Politikalar

Cumhuriyet kurulduktan sonra Milli Mücadele Döneminde Şark Vilayetlerinde var olan birlik ve beraberlik havası yerini çatışmalı bir ortama bırakmıştır. Yeni bir ulus devlet inşa etmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadroları eğitim, inanç, yönetim, iktisat gibi alanlarda köklü değişiklikler yapmaya çalışmışlardır. Yapılmak istenen bu yenilikler, Anadolu'da tepkilere neden olmuştur. Siirt ili sınırları içerisinde de merkezi hükümete karşı çeşitli tepkiler doğmuş ve bunlar farklı dönemlerde ayaklanmalar olarak kendilerini göstermişlerdir. Siirt ilinin küçük bir kısmına kadar yayılan Şeyh Said İsyanı, ortaya çıkan bu tepkilerin önemli bir örneği olup ve sonuçları bakımından dönüm noktasıdır.

³²² "Siirt", Anadolu Yayıncılık, a.g.e., s. 6688; Mücadele, "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Kadar İlimizi Temsil Eden Milletvekilleri", <http://www.mucadelegazetesi.com/Milletvekilleri.html> (20.12.2015).

Şeyh Said ayaklanması sonrasında Ankara Hükümeti, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde karşılaştığı problemleri çözmek için Umumi Müfettişlik uygulaması, İskân Politikası ve silah toplama gibi çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Bu politikaların temel nedeni, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan bazı Kürt aşiretleri ile yeni kurulmuş olan Cumhuriyet idaresinin çatışma içerisinde olmasıdır. Başka bir deyişle, 1923-1938 yılları arasında Ankara Hükümetinin temel gündem maddelerinden biri Kürt Sorunudur³²³. Tezin konusu her ne kadar Türkiye'nin Kürt Sorunu olmasa da Kürt Sorununa karşı uygulanan merkezi politikalar Siirt'i de etkilemiştir. Bu yüzden Ankara Hükümetinin uyguladığı politikalara göz atarak Siirt'i de içine alan bölgeyi nasıl etkilediğine bakmak gerekmektedir. Daha sonra Siirt'te meydana gelen ayaklanmalar ele alınacaktır. Bu ayaklanmalar ele alınırken merkezi hükümet tarafından uygulanan politikaların Siirt iline olan etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Şeyh Said Ayaklanması, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin Kurulması

Şeyh Said Ayaklanması, 13 Şubat 1925'te Bingöl ilinin Piran köyünde ortaya çıkmıştır. Haklarında tutuklanma kararı bulunan 8-10 kişinin jandarmaya teslim olmayıp ateşle karşılık vermeleri sonucunda başlayan bir ayaklanmadır. Bu ayaklanma, bazı Zaza aşiretleri ve din adamları tarafından desteklenerek devam etmiştir³²⁴. Ayaklanmanın ilk üç haftası Şeyh Said ve taraftarları lehine gelişmiştir. Ancak 7 Mart'ta Diyarbakır'ı kuşatan Şeyh Said'in şehri ele geçiremeyip başarısız olması sonucunda Hükümet güçleri yığınak yaparak üstünlük kurmaya başlamışlardır. 15 Nisan

³²³ Günümüzün tartışmalı konularından biri olan Türkiye'nin Kürt Sorunu ile ilgili birçok eserde ele alınmış ve bu konuda birçok farklı düşünce dile getirilmiştir. Tezin konusu Kürt meselesi olmadığı için bu çalışmada Kürt sorununun tarihsel sürecinden bahsedilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için; A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, 1996.; Botan Amedi, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, I, İstanbul, 1991.; Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, İstanbul 2011.; Hüseyin Koca, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998.; Servet Mutlu, *Doğu Sorununun Kökenleri Ekonomik Açıdan*, İstanbul 2002 gibi kaynaklara başvurulabilir. Ayrıca, İsmail Beşikçi, Mesut Yeğen, Ziya Gökalp, Uğur Mumcu, Cahit Tanyol gibi birçok akademisyen tarafından da bu konu ele alınmıştır.

³²⁴ Koca, a.g.e., s. 96-97.

1925 günü Şeyh Said ve diğer ayaklanma önderleri teslim alınmışlardır. Bastırma harekâtı Mayıs ayına kadar devam etmiştir³²⁵.

Şeyh Said ayaklanmasının çıkış nedenleri ile ilgili çeşitli tartışmalar vardır. Bazı akademisyenler Şeyh Said ayaklanmasını saltanat ve hilafeti geri getirmek isteyen bir ayaklanma olarak değerlendirmektedirler. Bunun dışında kalan bazı görüşler, ayaklanmanın Kürt milliyetçiliğinden kaynaklandığını dile getirmektedir. Ayrıca bazı akademisyenler de Şeyh Said ayaklanmasında İngilizlerin parmağı olduğunu iddia etmektedir³²⁶.

Şeyh Said Ayaklanması, Siirt ilinin batı sınırını oluşturan Batman Suyuna kadar gelişmiştir. Ancak Siirt'te bulunan hükümet güçlerinin aldığı tedbirler sayesinde Şeyh Said Ayaklanması Siirt'in içlerine nüfuz edememiştir³²⁷. Şeyh Said ile birlikte bazı aşiret reislerinin, şeyh ve ağaların idam edilmesi, Siirt yöresinde bulunan bazı aşiretlerde derin bir etki yaratmıştır. İdamlardan etkilenen aşiretler, ayaklanmak için çeteler oluşturmuşlardır. Siirt'in Sason, Garzan, Beşiri bölgelerinde bulunan aşiretler hükümetin kendilerini keseceği gerekçesiyle ayaklanmışlardır. Sason'da Bekiran aşireti, Garzan'da Penciran ve Reşkotan aşiretleri ayaklanmıştır. Bunlara ek olarak, Erüh ve Pervari'de de ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu aşiretlerin ayaklanmaları güvenlik güçleri tarafından bastırılmıştır. Ayaklanmayı çıkaran ve yakalanan aşiret reisleri Diyarbakır İstiklal Mahkemesinde yargılanarak idam edilmişlerdir³²⁸.

1925 yılında Doğu vilayetlerinde Ankara'ya karşı meydana gelen başkaldırı karşısında yeni kurulmuş olan Cumhuriyet idaresi çeşitli önlemler alma yoluna başvurmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu³²⁹ ve İstiklal Mahkemeleri'nin³³⁰ kurulması izlenen politikaların ilk meyvesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğuda çıkan isyanlara karşı alınan bu önlemler Türkiye'de var olan muhalefeti de bastırmıştır. Bunun

³²⁵ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti İktidarının Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayıncılık, Ankara 1981, s. 128-129.

³²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri 1920-1927*, Dokuz Eylül Üni. Yay., İzmir 1988, s.253-282; Tunçay, a.g.e., s. 127-140.

³²⁷ Atalay, a.g.e., s. 97.

³²⁸ Seçkin, a.g.e., s. 142-143.

Şeyh Said ayaklanmasından sonra Siirt ve civarından meydana gelen ayaklanmalar sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³²⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin b.k.z.: Mete Tunçay, a.g.e., s. 27- 148.

³³⁰ İstiklal Mahkemeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için b.k.z.: Aybars, a.g.e.; Koca, a.g.e., s. 72-78.

sonucunda Türkiye’de 20 yıl hüküm sürecek olan Tek-Parti iktidarı ortaya çıkmıştır. Tek Parti yönetiminin yolunu açan Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla Türkiye’deki muhalefet susturulmuş, basına sansür uygulanmış ve merkezi otoritenin gücü tartışılmaz hale getirilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri ile hükümetler, gerçekleştirdikleri yeniliklere karşı doğabilecek olan tepkilerin önüne geçmişlerdir. Ayrıca Şeyh Said Ayaklanmasının bastırılması ve ayaklanmaya katılanların cezalandırılmasında da etkili olmuşlardır. Bunun yanı sıra, Takrir-i Sükûn ve İstiklal mahkemeleri, tek parti hükümetlerinin daha sonra izleyeceği Doğu siyasetinin somut örnekleri olarak değerlendirilebilir.

3.3.2. 1925’ten Sonra Doğu İllerindeki Sorunların Nedenleri ve Çözümleri İçin Yazılan Bazı Raporlar

Cumhuriyet kurulduktan sonra yönetici sınıf homojen bir ulus devlet kurmak için çeşitli adımlar atmış ve bu durum geleneksel toplum yapısına sahip olan ve Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu illerinde isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Doğu illerinde eşkıyalık faaliyetleri sık sık görülmektedir. Bu durum bölgede asayişsizliğe yol açarken merkezi otoriteyi de sarsmaktaydı. Doğu illerinde aşiret reisleri var olan intiyazlarını korumak istemişlerdir. İmtiyazlarını kaybetmek istemeyen aşiret liderleri, zaman zaman hükümet güçleriyle çatışmışlardır. Ortaya çıkan bu asayiş sorunları, askeri harekâtlar ile bastırılmışsa da yeni isyanların ve çatışmaların tekrar çıkmasını engelleyememiştir. Bu durum karşısında, hükümet etkili mücadele yöntemleri geliştirmeye çalışmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde merkezi hükümet, bölgede yaşanan sorunların nedenleri ve bu sorunların çözümleri ile ilgili raporlar hazırlayarak izleyeceği yolu belirlemiştir.

Şeyh Said İsyanı sonucunda Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ve Dâhiliye Vekili Cemil Uybadın tarafından Doğu illeri ile ilgili iki rapor yazılmıştır. Bu iki rapor Ankara Hükümeti tarafından uygulamaya konan Şark Islahat Planının temel taşlarını oluşturmuştur. Şark Islahat Planı da Cumhuriyet Türkiye’sinin Doğu bölgelerinde izlediği politikaların ana hatlarını belirleyen bir siyaset olarak ortaya çıkmıştır³³¹.

Doğunun ıslahına yönelik ilk rapor, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda’nın yazmış olduğu ve Kürt milliyetçiliğinin yükselişini vurgulayan rapordur. Raporda, Şeyh Said

³³¹ Hüseyin Yayman, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Doğan Kitap, İstanbul 2011, s. 78.

İsyanı aslında dini nedenler altına gizlenmiş olan milliyetçi bir hareket olarak ele alınmaktadır. 14 Eylül 1925 tarihinde İsmet İnönü'ye sunulan raporda önemli ulaşım yollarına Türklerin yerleştirilmesi, Türklükten Kürtlüğe asimile olanların eğitilmesi, Türkçe eğitime önem verilmesi, Fırat'ın batısında kalan ve dağınık bir şekilde yerleşmiş olan Kürtlerin Türkleştirilmesi, demir yollarının geliştirilmesi, aşiret sistemine karşı devletin güçlendirilmesi, isyan edilen bölgede silah taşınmasının yasaklanması ve memurlar için Doğudaki illerde zorunlu hizmet uygulanması gibi öneriler dile getirilmiştir. Renda'nın sunmuş olduğu rapordan sonra, 1925 yılında Dâhiliye Vekili Cemil Uybadın tarafından da bir rapor kaleme alınmıştır. Raporda, nahiye sayısının artırılmasından, bölgeye gönderilecek olan memurların etnik kökenine varana kadar birçok öneri dile getirilmiştir³³².

Bu iki raporu takiben Şark Islahat Planı, Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konmuş ve Ankara Hükümetinin Doğu illerine dair izleyeceği politika büyük ölçüde belirlenmiştir. 1923-1938 yılları arasında Şark Islahat Planına ek olarak birçok rapor yazılmış ve Ankara Hükümetinin Doğu Siyaseti bu raporlar çerçevesinde ilerlemiştir. 1925-1938 yılları arasında Doğu illeri ile ilgili yazılan raporların en önemlileri sırasıyla İ. Tali Öngören Raporu (1930), Fevzi Çakmak Raporu (1931), Şükrü Kaya Raporu (1932), İsmet İnönü Raporu (1935), Abidin Özmen Raporu (1935), Celal Bayar Raporu (1936)'dur.

İsmet İnönü, 1935 yılında Atatürk'ün emri ile Anadolu'da çeşitli illeri karış karış gezmiş ve bu bölgelerdeki gözlemlerini 21 Ağustos 1935 tarihinde bir rapor haline getirmiştir. Kürt Meselesinde güvenlikçi bir algısı bulunan İsmet İnönü, bu meselenin Türkleştirme ve İskân Politikaları ile çözülebileceğini dile getirmiştir. Doğu illerinde mevcut olan sorunun çözümünde radikal bir bakış açısına sahip olan İnönü, Siirt ilinin doğuda bir yere taşınmasını bile önermiştir. Ayrıca bölgedeki kötü yönetimin ve yetersiz memurların bölgeyi geri bıraktığını dile getirmektedir. Bunlara ek olarak gezilen bölgelerde fakirlik, iskân problemleri, sağlık problemleri ve altyapı yetersizliğinin önemli sorunlar olduğunu kaleme almıştır. Devletin bekası için ordunun güçlü olması gerektiğini ve ordunun ihtiyaçlarının öncelikli olarak karşılanmasının zaruretini dile getirmektedir. İnönü'ye göre hükümetin halka inmesi gerekmektedir.

³³² Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı*, Özgen Yayınları, Ankara, 2009, s. 91-107.

Ayrıca halk ağaların elinden kurtarılmalı ve bölgedeki aşiret düzeni ortadan kaldırılmalıdır³³³. İsmet İnönü aynı raporda Siirt ili ile ilgili şunları yazmıştır:³³⁴

Siirt'in şehre ait ve vilayete ait, iki hususiyeti vardır: Siirt Türklüğe hevesli bir Arap şehridir. Fırka merkezimizdir. Tüccar ve hükümete yakın, itaatkâr halkı vardır. Havası gayet iyi olan Siirt susuz, pis bir trahom merkezidir. Şarkında Botan Çayı, garbında Gezer, Paşor çayları güv nehirlere halinde akarken, Siirt'e su getirmek büyük paralara ihtiyaç göstermektedir...

...Siirt'in doğuya naklini tercih ederim. Son Kürtle meskûn olan Siirt vilayetinde başlıca kuvvetimiz idare merkezlerimiz, memurlarımız ve zaptiyelerimizdir. Bu merkezin içerde bulunması hululümüzü (geçişimizi) kolaylaştırır.

Vilayet olarak Siirt, Şırnak, Erüh, Pervari, Şirvan, Garzan, Beşiri kazalarından mürekkeptir. Bunların hepsi Kürt'tür. Siirt daha şarka alınırsa Beşiri'nin Diyarbakıra alınması düşünülecektir. Siirt Merkezinde idare merkezimiz çok kuvvetli olmalıdır...

Raporun Siirt ile ilgili olan kısmının devamında, halkın içine girilmesinin Sason ve Mutki gibi yerlerde çok önemli bir iş olduğunu vurgulamıştır. Her ne koşulda olursa olsun halkın içine girilmesi gerekmekte ve bunun için seyyar doktorların kullanılması uygun bulunmaktadır.

1925-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Doğu bölgelerinde birçok problemle karşılaşmış ve problemlerin üstesinden gelebilmek için farklı dönemlerde bölgedeki sorunların nedenleri ve çözüm yolları için raporlar hazırlatmıştır. Bu raporla doğrultusunda, Doğu illerinde izlediği siyasete yön vermiş ve bölgenin yeni kurulmuş olan Cumhuriyet idaresine karşı çıkarabileceği sorunları ortadan kaldırmaya çalışmıştır³³⁵.

3.3.3. Şark Islahat Planı

24 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile “Şark Islahat Planı” kabul edilmiştir. Bu plan Cemal Uybadın, M. Esat Bozkurt, Abdülhalik Renda ve Kazım Orbay tarafından hazırlanmıştır. Şark Islahat Planı, Renda ve Uybadın'ın bölge

³³³ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yayınları, İstanbul 2007; Yayman, a.g.e., s. 135-143.

³³⁴ Öztürk, a.g.e., s.30-31.

³³⁵ Yayman, a.g.e., 78.

temasları ve incelemelerinden sonra hazırlanmıştır. Şark Islahat Planı çerçevesinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde önemli düzenlemeler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Plan çerçevesinde, Balkanlardan gelen göçmenlerin Doğu illerine yerleştirilmesi ve Doğu illerinde yaşayan Kürtlerin Batı bölgelerine sevk edilmesi düşünülmüştür. Islahat planı bölge güvenliğini sağlamayı hedeflediği için iktisadi konulara önem verilmemiştir³³⁶.

Şark Islahat Planı'nın temel teklifleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:³³⁷

Türkiye beş genel müfettişlik bölgesine ayrılmıştır. Beşinci genel müfettişlik bölgesi şu illerden oluşmaktadır: Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Beyazıt, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani vilayetleri ile Pülümür, Kiğı, Hınıs ilçeleri.

Kürt isyanını yönlendiren ve yönetenlerle bunların yakınları ve aşiret reislerinden hükümetin Doğu'da kalmalarını uygun görmediği kişi, aile ve gruplar Batı'da hükümetin göstereceği yerlere gönderilecektir.

Vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar cezalandırılacaktır.

Bölgeye gidecek yabancı kişi ve kuruluşların hükümetten izin almaları gerekmektedir. İzni olmayan kişi ve kuruluşların bölgeye girmesine kesinlikle müsaade edilmeyecektir.

Olağan mahkemelerde ve sıkıyönetim mahkemelerinde asker ve sivil "yerli" halk bulunmayacaktır.

İsyandan arta kalmış olup cezalandırılmayan kişiler kanun önüne çıkarılacak ve cezalandırılacaktır.

Van şehri ve Midyat arasındaki hattın batısında Ermenilerden kalan araziye Türk göçmenler yerleştirilecektir. Bu sebeple sıkıyönetim bölgesindeki illerde Ermeni malları satılmayacak, hatta Kürtlere kiraya dahi verilmeyecektir.

Ermeni mülklerine yerleşmiş olan Kürtler yerleştikleri yerlerden çıkartılarak eski yerlerine ve ya Batı bölgelerine gönderilecektir.

On sene sürececek bir planla Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan'dan gelecek 500.000 nüfusun bu bölgeye yerleştirilmesi için her sene bütçeye beş milyon lira tahsilât konulması tavsiye edilmiştir.

Doğuya idealist ve yetişmiş Türk kökenli memurlar gönderilecek; ikinci derecedeki memurluklara dahi Kürt memurlar atanmayacaktır.

³³⁶ Yayman, a.g.e., s. 78-80.

³³⁷ Yayman, a.g.e., s. 80.

Aslen Türk olan fakat Kürtlüğe karışmak üzere bulunan, Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk ocakları ve Kız mektepleri açılması gerekmektedir.

Özellikle Dersim, tercihen yatılı okullar açılmak üzere suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.

Bölgedeki arazi ve nüfus tahrir işlemleri acilen yapılacaktır. Nüfus tahrir işlemlerinin yapılması sonrasında askerlik yaşına gelmiş erkekler hızla askere alınacaktır. Bu askerler başka bölgelere gönderilecek ve bir süre için silahsız olarak askerliklerini yapacaklardır.

Bölgedeki karakollar, savunmaya uygun inşa edilmeli ve telefon ve helyosta ile donatılmalıdır.

Kaçakçılık, İstihbarat, casusluk ve Güvenlik açısından sınır komiserleri askeri yerleşim ve değişimi dışındaki konular için de Umum Müfettişlikten gerekli yetkiyi alabilirler.

Aşiret yapısı on sene içerisinde dağıtılacak ve hükümet dairelerinde aracı kişiler kullanılmayacaktır.

Bölgede görev yapan tüm memurlara %75 zam verilecektir.

Bölgede bulunan silahlar toplanacak ve ruhsatsız silah taşınmasına izin verilmeyecektir.

Genel Müfettişliğin en önemli görevlerinden biri bölgeye yol yapılması olacaktır.

Fırat'ın batısında yaşayan Kürtleri Kürtçe konuşmalarına izin verilmeyecek ve özellikle kadınların Türkçe konuşmaları sağlanacaktır.

Bölgeye görkemli hükümet konakları ve karakollar yapılacaktır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin demografik yapısının değiştirilmesi, ulaşım konusuna ağırlık verilmesi, eğitim alanında adımlar atılması, Türkçenin ve Türklük bilincinin bölge illerinde yaygınlaştırılması, dağlık bölgelerin boşaltılması gibi öneriler içeren Şark Islahat Planı, 1925-1950 yılları arasında Ankara Hükümetinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikasını belirlemede etkili bir metin olmuştur. Umumi Müfettişlik uygulaması, silah toplama faaliyetleri, İskân Politikaları ve Halkevleri pratikleri bu etkinin önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.4. Umumi Müfettişlik Uygulaması

1927-1952 yılları arasında varlık gösteren Umumi Müfettişlik uygulamasının kökeni Osmanlı'nın son dönemlerine dayanır. II. Abdülhamit döneminde uygulanmaya konan bu Genel Müfettişlikler II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemlerinde de

karşımıza çıkmaktadır³³⁸. 1921 yılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 22. ve 23. maddelerinde Umumi Müfettişliklerin kurulmasına dair altyapı çalışmaları yapılmıştır. Ancak günün koşulları elvermediği için Umumi Müfettişlik uygulaması hayata geçirilememiştir³³⁹. Kazım Karabekir Paşa, hayata geçirilemeyen Umumi Müfettişlik Uygulamasının hayati olduğunu düşünmektedir. Cumhuriyetin nimetlerinden yararlanabilmek için Umumi Müfettişliklerin kurulması gerektiğini dile getirmiştir³⁴⁰. Tasarı çalışmaları ve Kazım Karabekir'in isteklerine rağmen Umumi Müfettişliklerin kurulması daha geç bir dönemde gerçekleşmiştir. 1924 Anayasası'nda Umumi Müfettişlikler ile ilgili herhangi bir hüküm konulmamış ve bu konu 1927 yılında tekrar gündeme gelmiştir³⁴¹.

TBMM tarafından 26 Haziran 1927 tarihinde 1164 sayılı bir yasa ile Umumi Müfettişlikler uygulamaya konulmuştur. Çıkarılan kanun, iktisadi ve sosyal gerekçelere dayandırılmıştır³⁴². Umumi Müfettişlik Uygulaması, sona erecek olan sıkıyönetimin yerini doldurmayı amaçlayarak ortaya çıkmıştır. İbrahim Tali, Birinci Müfettişlik Bölgesi içerisinde yer alan Elazığ, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Urfa, Diyarbakır, Van ve Mardin illerini içerisine alan bölgeye Müfettiş olarak atanmış ve Umumi Müfettişlik talimatnamesi ancak bundan bir ay sonra yapılmıştır³⁴³. 1928 yılında Ağrı Vilayeti Birinci Umumi Müfettişliğe bağlamıştır. Ayrıca 1929 yılında Muş vilayet haline getirilerek Birinci Umumi Müfettişliğe bağlanırken Bitlis Vilayeti ilçeye dönüştürülerek Muş'a bağlanmıştır³⁴⁴.

Birinci Umum Müfettişlik kurulduktan sonra diğer bölgelerde de Umumi Müfettişlikleri kurulmuş ve Müfettişliklerin sayısı beşe çıkmıştır. Dâhiliye Vekâletine bağlı olan Umumi Müfettişlikler asayiş, iktisat, sağlık, spor, ziraat, eğitim gibi geniş bir yelpazede faaliyet göstermiş ve olağanüstü yetkilerle donatılmışlardır³⁴⁵.

³³⁸ Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul 2010, s. 25-34.

³³⁹ Tuğba Korhan, "Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme", *DÜSBED*, Nisan 2012, S.7, s. 135.

³⁴⁰ Hüseyin Koca, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998, s. 165.

³⁴¹ Koçak, a.g.e., s. 53.

³⁴² Koçak, a.g.e., s. 55.

³⁴³ Tunçay, a.g.e., s. 179.

³⁴⁴ Korhan, a.g.m., s. 137.

³⁴⁵ Müfettişliklerin yetkileri, yapıları, bütçeleri ve faaliyet alanları için b.k.z.; Koçak, a.g.e.; Korhan, a.g.e.

Siirt'in de içerisinde yer aldığı Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine 11 Aralık 1927 tarihinde İbrahim Tali Öngören atanmıştır. Beş yıl boyunca bu görevi üstlenen Öngören'nin boşalttığı koltuğa, 12 Ocak 1933 tarihinde Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı olan Ahmet Hilmi Ergenli atanmıştır. 11 Haziran 1935 tarihinde Ergenli'nin yerine Abidin Özmen atanmıştır. Abidin Özmen'den sonra 18 Haziran 1943'te Avni Doğan Birinci Müfettişliğe atanmıştır.³⁴⁶

Umumi Müfettişlikler buldukları bölgelerde asayiş, ziraat, sağlık gibi birçok alanda raporlar yazmışlardır. Bu durum, Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesi için de geçerlidir. Örneğin, Abidin Özmen tarafından 06.10.1936'da şöyle bir rapor kaleme alınmıştır: ³⁴⁷

Bu aylar bölgemizin en önemli ve etrafa çok dikkat edilmesi lazım zamandır. cereyan eden asayiş hadiseleri ve alınan haberler en ufak teşekkül olan nahiyeden Müfettişliğe kadar her kurumun fazla hassas olmasını icabettiriyor. Emniyet büroları etrafı ne kadar tenvir ederse etsin Dahiliye ve Jandarmanın zat işleri büroları, Vilayetlerden, Hatta Müfettişlikten yazılan ricaları kale almamak, hatta bir çoklarına cevap bile vermekte devam ettikçe ve bölgemizin çok nazik vaziyetini tayin ve zat işlerinde de emniyet büroları kadar tutmadıkça bölgenin emniyet ve asayiş karışıklığının önüne geçmeğe imkân göremiyorum.

Mutki, Eruh, Lice, Gürpınar, Şemdinli, Erciş kasabalarında hanus kaymakam yoktur. Daha önce iki yazdım. Cevap bile alamadım. Son zamanlarda Lice, Bismil, Eğil kazalarında, Hani nahiyesinde idare ve istihbar işlerinde, emniyet meselesinde dikkat celp eden şekiller vardır. Buna karşı Bismil ve Eğil Kaymakamları ikişer ay mezuniyet almışlardır. Esasen hiçbir işe yaramaz ve buldukları yerin en ufak hususiyeti olduğunu gayri müdrik adamlardır. Bunların kaldırılmasını açıklarının yağmurlar başlamadan önce doldurulmasını dilerim.

Çok nazik bir vaziyette bulunan Licenin Jandarma kumandanı Yüzbaşı Razi'nin yaptığı bir sünnet düğününe en ufak esnafı bile davet ederek beş arşın basmaya tenezzül ettiği, çok zaafı ahlaktan ve hali acizde bulunduğu ve bu hali Vali ve eyi bir subay tanınan Diyarbekir Vilayeti Jandarma Komutanı Binbaşı Nazmi'ce de kanaat halinde

³⁴⁶ Koçak, a.g.e., s. 81-86.

³⁴⁷ B.C.A.30.10/70.458.10.

bulunup oradan alınması teklif edildiği halde harcirah olmadığından bahisle işin tetkikiyle mahkemeye tevdi emri verilmiştir. Son günlerde emniyet teşkilatı Lice için bir çok istihbarat vermekte hali firarda adamları bulunmakta ve bir çok kaçakçı şebekeleri beslemekte olan Lice, Kaymakamsız ve bir kaç lira harcirah verilmemesi yüzünden fena halde kalmış oluyor...

...Sayın Başbakan İsmet İnönü ve Dahiliye Vekaletine arz edilmiştir.

Aynı belgenin devamında Sason'da 1935 yılında yaşanan hadisenin hangi açıdan ele alınması gerektiği konusunda Başbakana öneriler sunulmaktadır. Abidin Özmen, öncelikli olarak Sason bölgesinde ortaya çıkan durumu bir Kürtlük sorunu olarak algılamak gerektiğini ve Sason bölgesinde yaşayan halkın Batıya göç ettirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Özmen, bunu bir fırsat olarak ele almaktadır. Belgenin, Başbakan İsmet İnönü'ye arz edilmiş olması, Umumi Müfettişliklerin doğrudan Başbakana bağlı olduklarının bir göstergesi olarak algılanabilir. Buna ek olarak belgenin içeriği değerlendirildiğinde, Müfettişliğin, bölge dâhilinde cereyan eden birçok konudan haberdar olabildiği ve istihbarat ağlarının güçlü olduğu söylenebilir. Örneğin, yapılan bir sünnet düğününe kimlerin katıldığını veya Lice'de artan kaçakçılık faaliyetlerinden haberdar olduğunu bu belge aracılığıyla görmekteyiz. Bunların yanı sıra Birinci Umumi Müfettişlik bölgesi yetki sınırları içerisinde bulunan bölgenin asayişine ile ilgili kaygılar ele alınmıştır. Kısacası, Bölge Müfettişleri buldukları bölgelerde hemen her şeyden sorumlu ve haberdar olan devlet görevlileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere Bölge Müfettişlikleri buldukları bölgelerde iktisadi, beşeri ve sosyal alanlar gibi hemen her alanda faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1939 yılında Birinci Umumi Müfettişlik tarafından basılan Güney Doğu kitabı bunun en güzel örneklerinden biridir. Bu kitapta, Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesi dâhilinde olan iller idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yönleri ile kaleme alınmıştır³⁴⁸. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi tarandığında Birinci Umumi Müfettişliğin bölge illerinin zirai faaliyetleri ile ilgili belgelerle sıklıkla karşılaşılmaktadır³⁴⁹. Kısaca belirtmek gerekirse Doğu illerinde meydana gelen ayaklanmalardan sonra kurulan

³⁴⁸ *Güney Doğu Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesi*, a.g.e.

³⁴⁹ EK6: Birinci Umumi Müfettişliğin bölgenin zirai faaliyetleri ile ilgili olan yazışma örnekleri: B.C.A. 030.10/69.454.25., s. 2.; B.C.A. 030.10/69.457.15, s. 5

Umumi Müfettişlikler, kuruldukları bölgelerde hemen hemen her alanda faaliyet göstermişlerdir.

3.3.5. Silah Toplamaya Yönelik Politikalar

Şeyh Said ayaklanmasından sonra, Doğu illerinde vatandaşların ellerinde bulunan silahların toplanması ile ilgili harekete geçilmiş ve bu politika bölgede yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁵⁰. Bilindiği üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri aşiret sisteminin yaygın olarak görüldüğü bölgelerdir. Bölgede yaşayan aşiretlerden birkaçının birlikte hareket etmesi merkezi hükümeti güç bir duruma sokabilir. Doğu bölgesindeki birçok aşiretin birleşerek Şeyh Said ayaklanmasını desteklemeleri bunun güzel bir örneğidir. Bu yüzden, bu bölgede yaşayan aşiretlerin silahlı olması, Hükümetin bölgede çıkabilecek olan isyanlara karşı zorlanmasına neden olacaktır. Bunun önüne geçilebilmesi için Şark Islahat Planı başta olmak üzere birçok uygulamada, bu bölgelerde yaşayan halkın elinde bulunan silahların toplanması gerektiği dile getirilmiştir. Devletin bekası ve güvenliği için silah toplama işlemleri 1925'ten sonra bölgedeki hükümet güçleri tarafından sık sık yapılmıştır. Silah toplama işlemleri, resmi yazılar aracılığı ile Başbakanlığa ve Dâhiliye Vekâletine bildirilmiştir. Başbakanlık Umum Müfettişliği 16 Kasım 1932'de Başbakan İsmet İnönü'ye yapılan silah toplama faaliyetleri ile ilgili bir şifre göndermiştir. Bu şifrede silah toplama işlemleri şu şekilde aktarılmaktadır³⁵¹.

C: 13-11-1932 tarihli şifreye;

Madde I- Silah toplama hareketine 8-9-1932 den itibaren Mutki'de başlanmış ve birinci teşirinin ilk günlerinde bu hareket Sason'a intikal ettirilmiş ve 27-10-1932 den itibaren de Beşiri, Garzan muntikalarına geçilmiştir.

Madde 2- Şimdiye kadar bu muntikalardan 1633 silah ve 2175 fişek alınmış; Seyit ve Tevfik gibi çetelere yataklık yapanlar çokluğu ile geçirilmiş, mühim bazı soyguncular mügademelerle imha edilmiş ve 22 kişiden ibaret iki deneden beri takip edilmekte bulunan Hazo muntikaları Haydar Çetesi mühim olmayan dört ferdi müstesna olmak üzere Kamilen istisal olunmuş ve hareket tesiri neticesi olarak cenuptan şimale çıkan çete reislerinden Tevfik ile bu mahiyetteki diğer bazı şakiler ölü olarak elde edilmiş, Mutki ve Asas'ın kazaları Devlet nüfuzunun artık müessir olabileceği her türlü islahata müsait bir vaziyete getirilmiş ve Cumhuriyet idaresinin kuvvet ve adaleti halk nazarında tecelli ettirilmiştir.

³⁵⁰ Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1972, s. 145.

³⁵¹ B.C.A.30.10/54.359.14, s. 2-3.

Madde 3- Sason ve Mutki kazalarında şekavvete yuva olmaktan başka hayatiyete malik olmayan ve topraksız olmakla beraber çok arızalı bulunan ve öteden beri idare-i memnua addedilen saha dahilinde Hükümet emrine muhalif olarak yerleşip silahlandıkları anlaşılan ahaliden 404 nüfus oradan kaldırılmış ve Dahiliye Vekaletine bilmuhabere Trakya ya sevklerine tevessül olunmuştur.

Madde 4- Bu sene silahtan tecrit ulunan Urfa, hayatına nihayet verilmek gayesiyle muhtarlık ve nahiye teşkilatının derhal ikmal edilmesi muvafık görülmüş ve projesi tanzim edilerek Dahiliye Vekaletine takdimi derdest bulunmuştur. Arz ederim Efendim.

Başbakanlığa gönderilen şifreden anlaşılacağı üzere, silah toplama faaliyetleri sırasında Hükümet güçleri bölgenin asayişini de sağlamaya çalışmışlardır. Bu durum, çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuş ve çete reisi olan Tevfik yanındaki bazı şakilerin öldürüldüğü dile getirilmiştir. Sason ve Mutki bölgelerinde asayiş bozabilecek olan 404 kişi Trakya'ya gönderilmiştir. Bölge, yapılacak olan ıslahatlara uygun hale getirilmiştir. Kısaca belirtilecek olursa bölgede yapılan silah toplama faaliyetleri, sadece bölge halkını silahsızlandırmayı amaçlamamakta aynı zamanda bölgede merkezi hükümetin otoritesini de güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1928-1935 yılları arasında aşiretlerin elinde bulunan silahların toplanmasına yönelik faaliyetler devam etmiştir. 1928-1932 yılları arasında 22.949 silah toplanmıştır.

Tablo 3. 6. 1932 Yılı Arşiv Belgesine Göre Bölge illerinde Toplanan Silah Sayısı.

Şehir	Silah	Cephane
Diyarbakır	669	148
Mardin	1200	-
Urfa	5830	9226
Siirt	636	432
Muş	996	3801(Sason, Mutki dâhil)
Van	23	-
Beyazıt	2982	32961

Hakkâri	92	-
Toplam	13.120	46.827

Kaynak: Hüseyin Koca³⁵²

1934 yılında Birinci Umum Müfettişi Hilmi Ergenli, İç işleri Bakanlığına 1933 yılında çeşitli askeri nedenlerden dolayı bölgede silah toplanamadığını bildirmiştir. Ancak 1934 yılında yapılan çalışmalar sonucunda bölgede 5326 adet silah toplandığını Ankara'ya iletmiştir³⁵³. Yukarıdaki bilgiler ışığında, Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesinde silah toplama faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.

3.3.6. Ulaşımın Geliştirilmesi ve Karakol Yapımı

1925-1950 yılları arasında Tek Parti hükümetleri tarafından izlenen bir diğer politika, Doğu bölgelerinde yeni yolların yapılması ve karakol inşaatları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yolların yapılması güvenlik güçlerinin hareket kabiliyetini geliştirmeyi amaçlarken karakol yapımları da inşa edildikleri bölgelerin asayişini süreklileştirmeyi amaçlamıştır. Şark Islahat Planında da bu iki hususa dikkat çekilmiş ve bu iki alanda adımlar atılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu ihtiyaç Cumhuriyet'in ilk yıllarında karşımıza çıkmaktadır.

10 Ağustos 1937 tarihinde Umumi Müfettişlik tarafından kaleme alınan bir şifrede, Sason'daki asayiş tesis etmek için uygulanması gereken hususlar belirtilmiştir. Sason yasak bölgesindeki yasağın devamlı olabilmesi için bu bölgede sabit kuvvetlerin bulundurulması gerektiği dile getirilmektedir. Sabit güçler dışında belirli bölgelerde karakolların yapılmasının önemli olduğu vurgulanmakta ve bu karakolların nerelere yapılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca yasak bölge içindeki kuvvetlerin kış kırmalları ve gerektiğinde birbirlerine yardım edebilmeleri için çeşitli bölgelerde köprü ve yol yapılması istenmektedir³⁵⁴. Dile getirilen bu istekler, Ankara'nın bölgede yapmış olduğu güvenlik yatırımlarının asayiş sağlaması için henüz yeterli seviyeye ulaşmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

³⁵² Koca,a.g.e., s.313-314.

³⁵³ Koca, a.g.e, s.387-388.

³⁵⁴ EK7: Karakol, yol ve köprü inşa edilmesinin gerekliliğini gösteren belge. B.C.A., 30.10/116.805.17, S. 1-3.

Bunlara ek olarak Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen bölgeye yapılması gereken yollar ile ilgili düşüncesini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:³⁵⁵

... Kürtlüğün Kaldırılması veya sağlam iradenin kurulması için yola ihtiyaç vardır. Her ne kadar yaz günlerinde bölgenin hemen her kazasına tekerlekli vesait ile sevkiyat kabilsen de yağmur mevsimi başladıktan sonra her hangi bir hareket ve sevkiyat anında tekerlekli ve ağır ecdamı Diyarbekirden ileri götürmemek vaziyeti ile karşılaşılır. Değil böyle, askeri bir zaruret emniyet, asayiş kültür gibi manevi luzumlar ve temsil adımları bile yolla gitmek ıztirarındandır.

Yapılacak yol uzuncadır.

A – Diyarıbekir- Silvan- Melefan- Ziyaret- Bitlis- Tatva,

B – Ziyaret- Siirt- Pervari- Şatak- Van

C- Van – Başkale- Hakkari- Pervari

D- Mardin- Savur- Midyat- Gecğüş- Siirt.

İşte bu yolların inşası maddi, manevi, her guna ilerleme çarelerinin Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine girmesini temin edecek ve bu bölgeyi ana vatana daima sağlam bir halde bağlayacaktır...”

Abidin Özmen’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere, bölgenin denetiminin sağlanabilmesinin önemli yollarından biri de bölgede ulaşım ağının geliştirilmesi olacaktır. Yapılacak yollar aracılığıyla merkezi hükümetin hem askeri hem de kültürel anlamda bölge de etkin olunması sağlanacaktır.

3.3.7. İskâna ve Yasak Bölgeye Yönelik Politikalar

Osmanlıdan cumhuriyetin kuruluşuna kadar iskân ile ilgili politikalar uygulanmış ve toprak kayıpları yüzünden Anadolu topraklarına göç etmek zorunda kalan Müslümanlar çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir. Ermeni olayları ile ortaya çıkan asayiş sorunlarına 1915 yılında Tehcir Kanunu ile son verilmek istenmiş ve Ermenilerin yaşadığı birçok bölge boşaltılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında iskân ile ilgili politikaları iki açıdan ele alabiliriz: Yapılan uluslararası antlaşmalar sonucunda Rum ve Müslümanların karşılıklı olarak yer değiştirmeleri iskân politikasının birinci boyutunu oluşturmaktadır. İskân politikalarının ikinci önemli boyutunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ortaya çıkan ayaklanmalar ortaya çıkarmaktadır. 1925 yılında çıkan Şeyh

³⁵⁵ Öztürk, a.g.e., s.124.

Said ayaklanmasından sonra, Doğu illerinde iskâna yönelik politikalar geliştirilmiştir. Devlet otoritesini güçlendirmeyi ve bölgedeki asayiş problemini ortadan kaldırmayı amaçlayan bu iskân politikaları uzun yıllar boyunca uygulanmıştır.

Şeyh Said Ayaklanmasına karşı askeri önlemlerin yanı sıra, Genel Müfettişlik uygulaması ile yönetimin yeniden düzenlenmesi yoluna da başvurulmuştur. Bölgede sorun çıkarabileceği düşünülen aşiret reisleri ve gruplar buldukları bölgeden farklı bölgelere göç ettirilmiş ve boşaltılan bu bölgelere Türk göçmenler yerleştirilmiştir. 19 Haziran 1927 tarihli Kürtlerin göçürülmesi ile ilgili kanun ile Beyazıt Vilayetinden 1400 şahsın ve 80 asi ailesinin Garba gönderilmesi için hükümete yetki verilmiştir. Bu göç işleminin iki ay içerisinde tamamlanması öngörülmüştür. 5 Aralık 1927'de yapılan kanuna göre Şeyh Said isyanına katılmayanlar ve gittikleri bölgelerde sorun çıkarmayanlar, Bakanlar Kurulu kararları ile yerlerine dönebileceklerdir. Ayrıca üç ay içerisinde teslim olacak olan şakilerin aileleri de bu olanaktan yararlanabileceklerdir³⁵⁶. 1920-1932 yılları arasında Doğu illerinden Batıya göç ettirilen Kürtlerin sayısı ile ilgili bir birinden farklı iddialar mevcuttur ve verilen rakamlar 2.700'den 20.000'e kadar çıkabilmektedir³⁵⁷.

Doğu illerinde uygulanan iskân politikası, 14 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan İskân Kanunu ile devam etmiştir³⁵⁸. İskân Kanunu çeşitli gerekçelere dayandırılmıştır. İskân Kanununda, Cumhuriyet idaresi ile vatandaşların birbiriyle kaynaştığı, imtiyazsız ve kanunlar önünde eşit olduğu vurgusu yapılmıştır. Aşiret sisteminin varlığı hem eşitlik ilkesine aykırı olduğu hem de merkezi otoriteyi zayıflattığı için kaldırılmalıdır. Göçebe olarak yaşayan yörük ve aşiretlerin yerleşik hayata geçmelerinin milli üretimi artıracığı düşüncesi, iskân politikasının bir diğer önemli gerekçesidir. Ayrıca yeni bir ulus devlet inşa eden Cumhuriyet yöneticileri, Türkiye sınırları içerisinde dil birliğinin olmamasının, ulus devletin önündeki engellerden biri olarak görmüş ve bu sorunu İskân Kanunu ile çözmeye çalışmışlardır³⁵⁹.

³⁵⁶ Mete Tuçay, *a.g.e.*, s.173-175.

³⁵⁷ Salhadin Gök, *Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İskân Politikaları (1923-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İzmir, 2005.

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gök, *a.g.e.*; İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskanı*, İstanbul, 1977.

³⁵⁹ Koca, *a.g.e.*, 395-402.

Bunlara ek olarak Doğu illerinde 1934'ten önce merkezi hükümetin otoritesine karşı çıkan ve bölgede asayiş bozan yöre halkından bir kısmı Batı bölgelerine nakledilmişlerdi. Sükûnetin sağlanması ile isyana niyeti olmayan kişiler, çıkarıldıkları bölgeye tekrar dönmeye başlamışlardır. Ancak toprakları fakir ve topraksız halka dağıtılan aşiret üyeleri, toprakları geri almak için tapu dairelerine müracaat etmişler ve bu da karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. İskân Kanununun çıkarılma gerekçelerinden biri de bu karışıklığı gidermektir³⁶⁰.

İskân Kanunu ile Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde mevcut olan feodal yapı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Devlet otoritesinin bölge halkı tarafından kabul edilmemesi, Cumhuriyet Devrimlerini hayata geçirmenin önündeki bir engeldir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bölgede var olan aşiret yapısının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin en kolay yolu da aşiretlerin bu bölgelerden uzaklaştırılmasıdır³⁶¹.

Bu Kanuna göre, Türkiye iskân bakımından üç ana bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeler:

1 numaralı mntıklar: Türk kültürlü nüfusun yerleştirilmesi istenilen yerlerdir.

2 numaralı mntıklar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve İskânna ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mntıklar: Yer sıhhat, iktisat kültür, siyaset, askerlik ve güvenlik sebepleri ile boşaltılması istenilen İskân ve ikamet yasak edildiği yerlerdir. Bu belirtilen yerler ve haricinde zamanla ihtiyaca göre değişiklik yapılmasına İçişleri Bakanı'nın teklifi ile Bakanlar Kurulu yetkilidir³⁶².

Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunan iller, İskân Kanunundan etkilenmişlerdir. Feodal sistemin hâkim olduğu bölgeden çeşitli dönemlerde, birçok insan Batı illerine gönderilmiştir³⁶³.

³⁶⁰ Koca, a.g.e., s. 395-402.

³⁶¹ Serap Yeşiltuna, *1934 İskan Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 79.

³⁶² Koca, a.g.e., s. 405.

³⁶³ Yeşiltuna, a.g.e., s. 92.

...Dışarıdan gelen göçmenleri yerleştirmenin dışında, İskân Kanunu'nun en önemli amaçlarından biri içerideki aşiretlerin; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki "anadili Türkçe olmayan nüfusun" iskânıdır. Kanun'un uygulamasına göre, Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, Çoruh illerinden 5.047 hanede 25.831 nüfus Batı Anadolu'ya naklolunmuştur.

Sason gibi bazı bölgeler, yasak bölge olarak ilan edilmiş ve yörede yaşayan vatandaşların Sason'daki yasak bölgelere girmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bu durum Sason'da uzun süre çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. 3 Haziran 1937'de Başbakanlığa gönderilen şifrede bu durumu açık bir şekilde görebiliriz:³⁶⁴

...

1) Sasun yasak bölgesine karşı baskın tarzındaki hareketlere önemle devam edilmektedir. İlişik olarak sunulan krokide mütalea buyurulacağı üzere 14/May/937 tarihinde Goh, Harbak ve Yukarışat köylerine karşı yapılan baskında (20) kadın ve Çocukla(3) erkek ve (28) hayvan elde edilmiş ve yeyecek maddeleri yok edilmiştir. Sağlam bir hale getirilmiş olduğu görülen ki değirmen tekrar tahrip edilmiştir.

Bu baskınlarda (Çalkis) dağına kaçmağa muvaffak olan takip edilen iki eşkıya grubu ile yapılan çarpışmalarda (4) şaki ölü, (3) şaki diri tutulmuş, (3) tüfek alınmış, dört merkep yükü erzak ile (15) kadar yorgan bıraktırılmıştır. Öldürülen Şakilerden birinin 934 yılında Harbak köyünde Sason müftüsünü yaralayan azılı şakilerden Reşit oğlu Mustafa'nın olduğu anlaşılmıştır..."

Görüldüğü üzere, yasaklanan bölgede yaşayanlar ile güvenlik güçleri arasında bir çatışma mevcuttur. Bu çatışmalar ölümlere sebebiyet vermektedir. Ele geçirilen temel ihtiyaç maddeleri imha edilmektedir. Kısacası, İskân Kanununa göre 3. Mıntıka dâhilinde bulunan Sason'da İskân Kanununun uygulandığını görmekteyiz. Ayrıca 6 Ekim 1936 tarihinde Sason ilçesinin belirli bölgeleri İcra Vekilleri Heyetince yasak bölge ilan edilmiştir³⁶⁵.

³⁶⁴ B.C.A. 030.10/116.805.7.

³⁶⁵ EK8: Sason'un ve yasak bölge ilan edilmesi ve yasak bölge sınırları. B.C.A.030.18.01.02/68.69.20.

Hükümet Doğu illerine dair sadece yönetimsel ve askeri tedbirler almamıştır. Eğitim, iktisat ve sağlık gibi konularda da harekete geçmiştir. Siirt'in "1923-1950 Yılları Arasındaki Sosyo-Ekonomik Durumu" bölümünde bu konulara sıklıkla değinildiği için bu bölümde bu konulara değinilmeyecektir.

3.4. Hükümet Politikalarının Siirt'e Etkileri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Siirt, hükümetlerin izlediği merkezîyetçi siyasetten en çok etkilenen bölgelerden biridir. Feodal toplum yapısının hüküm sürdüğü Siirt'in nüfusunun büyük bölümü Kürtlerden oluşmaktaydı ve Siirt'te Kürtçenin hâkimiyeti vardı. Hem Kürt nüfusun çoğunluğu hem feodal yapının hâkim olması hem de asayiş ile ilgili problemlerin yaşanıyor olması, hükümetin burada otoritesini kurma ihtiyacını doğurmuştur. Genel Müfettişlik uygulaması, silah toplama, İskân Kanunu, ulaşım ağının geliştirilmesi ve yeni karakolların inşa edilmesi Siirt iline yönelik olarak izlenen siyasal, idari ve askeri politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şeyh Said İsyanı ile birlikte Ankara hükümeti, Doğu illerinde güvenlik açısından yaşadığı zafiyetlerin önüne geçebilmek için öncelikle bölgede asayişî sağlamaya yönelik çalışmalara başlamıştır. Şeyh Said Ayaklanması ardından ayaklanmaya karışmış veya karışmamış olan aşiret reisleri, ağa, şeyh gibi unvanlarla tanınan birçok kişi Batıdaki illere nakledilmişlerdir. Ancak nakledilemeyen ve nakledildikleri bölgelerden kaçarak dönenler dağlara çıkarak çeteciliğe başlamışlardır³⁶⁶.

Döneme ait belgeler ışığında, Siirt'e baktığımızda, asayiş ile ilgili problemlerin sık sık yaşandığını görmekteyiz. Örneğin, 25 Ağustos 1926'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Dâhiliye vekâletine gönderdiği raporda, Siirt'in Sason ilçesinde tutuklanan ve Garzan'a sevk edilen Norşinli bir şakinin kurtarılması için muhafızların yolunun birkaç kişi tarafından kesildiği ve çıkan çatışma sonucunda şakinin kaçırıldığı bildirmiştir³⁶⁷. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, buna benzer olaylar, soygun, yol kesme ve

³⁶⁶ Koca, a.g.e., s. 99.

³⁶⁷ B.C.A., 030.10.126.90.21, s. 2.

eşkiyalık faaliyetleri Siirt'te sık sık rastlanan durumlardır. Ömer Atalay Siirt ilindeki asayiş sorununu şu cümlelerle aktarmaktadır:³⁶⁸

Eski zamanlardan beri ilçemizde kökleşmiş beylik ve aşiret teşkilatı yüzünden, mühim hadiselerin vukuu eksik değildi. Buraların idaresi öyle fena duruma gelmişti ki: Siirt haricine çıkmak veyahut başka taraftan buraya gelmek imkân haricindeydi. Eşkiyalık, azgınlık, soygunculuk o dereceye varmıştı ki: 1933 te Siirt'e tayin edilmiş olan mutasarrıf Bayram Fehmi, muhasebeci İsmail Hakkı; İstanbuldan Siirt toprağına gelinceye kadar kendilerine hiç bir taraftan ilişilmemişken, "Tialan" köyü vadisinde bunlara rastgelen eşkiya çetesi tarafından yakalandılar. Hüviyetlerini bildirmelerine rağmen; üzerlerindeki elbiseye varıncaya kadar soyuldular. Fakat bilahare faillerden yakalanan yedi kişi Örfi İdarenin kararıyle asıldılar.

Asayişin sağlanmasına yönelik olan askeri faaliyetlerin yanı sıra, bölgenin yönetimi ile ilgili kararlar da uygulamaya sokulmuştur. Siirt, 1927 yılında kurulmuş olan Birinci Genel Müfettişlik sahası sınırları dâhilinde kalmıştır. Genel Müfettişlikler buldukları bölgelerin asayişinden sorumlu olan kuruluşlar oldukları için asayiş ile ilgili faaliyetlerde bulunmuşlardır. Siirt ili ile ilgili belgelere bakıldığında, Müfettişliğin asayişin sağlanması ve korunması için çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Asayişin sağlanması için gerekli olan askeri ve siyasi tedbirlerin alınması hususunda Ankara hükümetini bilgilendirici raporlar hazırlanmıştır. Özellikle, Siirt'in Sason ilçesinde 1935-1937 yılları arasında meydana gelen ayaklanma konusunda Başbakanlığa ve Dâhiliye Vekâletine çeşitli dönemlerde raporlar yazılmıştır. Örneğin, Birinci Umum Müfettiş Abidin Özmen, 3 Haziran 1936'da Sason mntkasında tetkikat yapmış ve bu tetkikat ile ilgili bir rapor kaleme almıştır. Raporda, Sason bölgesinde yaşayan halkın hükümet kuvvetlerine karşı koymayı bir alışkanlık haline getirdiği ve askeri harekâtların başarısız olmasının halkın bu tutumunu kuvvetlendirdiğini dile getirmektedir. Hükümet güçlerine karşı koyan halk kitlesinin aşiret reisi olan Abdurahman, Tatar Badık ve Selim Sor gibi şahıslar tarafından yönlendirildiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu şahısların Hoybun Cemiyeti ile ilişkileri olduğunu öne sürmektedir. Durumun ciddiyetinden dolayı alınacak ikinci derecede önlemlerin yetersiz olacağını Ankara'ya bildirmiştir. Ek olarak, yasak olan bölgenin dar bir bölge olduğunu ve problem çıkaran bölgelerin bu yasak

³⁶⁸ Atalay, a.g.e., s. 97.

bölgenin dışında kalması yüzünden yasak bölgenin tamamen boşaltılmasının şimdilik bir çözüm olamayacağını vurgulamıştır. Bu yüzden alınacak olan tedbirlerin derhal alınmasını önermekte ve aşağıdaki gibi devam etmektedir:³⁶⁹

... Bu muntika parçalanmadan kül halinde mütala edilmeye değer. Ya bütün muntika için idareten af yolunu kabul ederek radikal tedbirler alınmaya kadar işi sükunetle tedvir etmek veya derhal radikal tedbirlere baş vurarak mes'leyi kökünden halletmek gerekir. İkinci şık, şimdiden tatbik olunamayacağına nazaran muntikayı parçalamadan heyeti umumiyesini idari tedbirlere tabi tutmak faydalıdır. Bu takdirde zaten o muntikada müessir hareket zamanı henüz gelmediğinden seyyar jandarma taburlarından yalnız birinin Hazo'da tutularak şekavet ve sarkıntılık gibi muntika haricine çıkmak isteyenlere karşı bir takip kuvvetini baskı olarak hazır bulundurmak ve diğer vazifeler için serbest bırakmak faydalı olur...

Raporun devamında bölgede iki yeni nahiyenin kurulması ve hükümet memurlarının halkın arasına sokularak halkın hükümet kurumlarına ısındırılmasını önermektedir. Görüldüğü üzere, Birinci Umumi Müfettişlik Siirt'e bağlı olan bir kaza ile ilgili alınması gereken tedbirleri doğrudan başbakana iletebilmektedir ve bu da müfettişliğin Siirt'in yönetiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Müfettişlik, raporlarla Ankara'yı bilgilendirmenin dışında, Ankara'da çıkarılan kanunların uygulanmasında da etkili bir rol oynamaktadır. Silah toplama faaliyetleri ve İskân Kanun'daki yasak bölge uygulamaları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Siirt ve yöresinde sosyoekonomik durum istatistikî verilerle ele alınmıştır³⁷⁰.

3.4.1. Siirt ve Çevresinde Çıkan Ayaklanmalar

Milli Mücadele Döneminde Siirt, emperyalist güçlere karşı Milli Mücadele Hareketinin yanında saf tutmuş ve çeşitli faaliyetlerle bu hareketi desteklemiştir. Kurtuluş savaşı sırasında, Cemil Çeto ve adamlarının çıkardığı küçük ayaklanma dışında Milli Mücadele Hareketine karşı hiçbir zorluk çıkarılmamıştır. Şırnak yoluyla Doğu illerine doğru ilerlemeyi amaçlayan İngilizlerle Şırnak'ta bulunan aşiretler çatışmış ve birçok kez İngilizlerin saldırılarına uğramışlardır. Ayrıca Ermenilerin Vilayet-i Sitte olarak adlandırılan bölgede devlet kuracak olmalarına Siirt'te yaşayan

³⁶⁹ B.C.A., 030.10/116.805.1, s. 1-2.

³⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi.

halk tepki göstermiş ve Milli Mücadeleyi desteklediğini çeşitli telgraflar aracılığı ile dile getirmiştir. Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra Doğu illerinde olduğu gibi Siirt'te de Ankara hükümetine karşı tepkiler yükselmeye başlamış ve çeşitli ayaklanmalar çıkmıştır. 1925'te Şeyh Said Ayaklanması ile başlayan bu tepkiler, 1935'te Sason'da çıkan ayaklanmaya kadar belirli aralıklar ile devam etmiştir.

3.4.1.1. Raman ve Raçkotan Tedip Harekâtı(1925)

Şeyh Said Ayaklanması bastırılmış olmasına rağmen etkileri sürmüştür. Ayaklanma bölgesinde sürdürülen askeri faaliyetler tam anlamıyla sonuca ulaşmamıştır. Bölgenin birçok yerinde hükümet otoritesi hala sağlanamamıştır. Siirt ilinin Garzan ve Beşiri bölgeleri de asayişin sağlanamadığı bölgeler arasında yer almıştır ve bu durum Genel Kurmay Başkanlığı tarafından basılan kitapta şu şekilde dile getirilmiştir:³⁷¹

... Diyarbakır, Siirt, Muş, Genç ve Dersim illeri ise; muhalefet, şekavet, hassasiyet ve ayaklanma belirtileri bakımından daha ciddi bir durum arz ediyordu. Özellikle Beşiri, Silvan, Garzan, Kulp, Genç ve Lice ilçeleri en faal ve hassas durumda olup buradaki asi grupları hala kafileleri vurmak, devlete karşı olan yükümlülükleri yerine getirmemek, telgraf hatlarında tahribat yapmak, askeri müfrezelerimize pusu kurmak, jandarmalara tecavüz ve daha birçok şekavete devam etmekte idiler. Üstelik hükümetin silah toplama, hükümlüleri yakalama ve göçürme propagandası karşısında kendilerini çok tehlikeli bir akıbet beklemekte olduğu düşüncesi iledir ki, birbirleri ile bağlaşmak ve birleşmekte idiler. Bu arada özellikle Beşiri bölgesindeki Raman aşireti, Garzan ve Raçkotan aşiretleri, Silvan ve Kulp'un Bükran aşiretleri hala direniyorlardı. Yapılan tedibat bunların cüretini kırmamıştı. Ayaklanmaya dahil olsun olmasın hemen bütün halk ve aşiretler, hükümetin, silah ve hükümlüleri toplama ve reislerini yerlerinden uzaklaştırma hususundaki kararlarını öğrendikleri için , hükümetin yapacağı tedibati beklemek ve uyanık bulunmakla beraber bu hususta hayli hassasiyet gösteriyorlardı. Silahlarının, düşmanlarına karşı varlıklarını korumak için lazım olduğunu ileri sürüyorlar ve silah kuvveti ile şimdiye kadar alıştıkları özerk idareyi ellerinden kaçırmamak, işi olurunda yürütmek ile vakit geçirmek, bir kısım aşiretler ise; bazı olaylarda hükümete gösterdikleri fiili yardımlarla elde ettikleri zorbalık ve nüfuzu bırakmamak, iç ve dış siyasi akımlara alet olmak isteğinde oldukları içindir ki, her ne

³⁷¹ Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, s. 147-148.

maksatla olursa olsun silahtan arındırılmaları ve özellikle hükümlü ve sanıkların hükümete teslimi keyfiyeti, bunları direnmeye sevk ediyordu. Bu genel görünüş bakımından hemen hiçbir tarafta hükümete henüz güvenlik verecek bir durum yoktu...

Bu tespitlerden hareketle Şeyh Said Ayaklanması bastırılmış olduğu halde bölgenin tamamen denetim altına alınmadığını görmekteyiz. Özellikle silah toplama ve hükümlülerin tutuklanması yönündeki faaliyetlerin iktidara karşı tepki doğurduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak bölgede bulunan aşiret reislerinin sahip oldukları imtiyazları korumak istediklerini söyleyebiliriz. Devlet de bölgede otoritesini kurmaya çalışmaktadır. Durum böyleyken çatışma ve askeri harekât kaçınılmaz bir hal almıştır.

Beşiri, Garzan, Silvan, Kulp ve Sason bölgelerine karşı şiddetli bir tedip harekatı planlanmıştır. Bu harekat ile bölgedeki asayiş sorunun çözülerek hükümetin otoritesinin kurulması amaçlanmıştır. Ayrıca, yerel yönetimler, Sıkıyönetim kararlarını uygulamaya sokarak asi ve hükümlüleri yakalamaya çalışmışlardır. Bölgede asayişin sağlanmasına dönük olarak yapılan ilk askeri harekat, Siirt'in Beşiri ilçesinde bulunan Raman aşiretine karşı yapılmıştır. Üçüncü Ordu Müfettişi İzzettin Paşa, Başbakanlığın onaylaması üzerine 12 Ağustos 1925'te Raman aşiretine karşı harekat başlatmıştır. 41. Tümen tarafından gerçekleştirilen operasyonda Raman aşireti bölgesinde yapılan tarama sonucunda 16 köyün silahları toplanmıştır. Raman'lı Emin Ağa, harekat bölgesinden kaçmıştır³⁷². Askerler kaçan Raman ve Raçkotan'lı 200 asinin peşine düşmüşlerdir. Yapılan operasyonların sonucunda üç asker hayatını kaybetmiş olmasına rağmen kesin netice alınamamıştır. Ancak, bölgede bulunan Alikan, Sinikan, Bürükan ve Recaban aşiretleri denetim altına alınmışlardır³⁷³.

Önemle vurgulanması gereken bir husus da Cemil Çeto ve sadakat gösterildiği düşünülen bazı kişilere bu harekât esnasında dokunulamamıştır. Bu şahısların sıkı bir şekilde gözetiminde tutularak silahlarının sonraki bir dönemde toplanması kararlaştırılmıştır³⁷⁴.

³⁷² *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, a.g.e., s. 148-150.

³⁷³ Koca, a.g.e., s.131.

³⁷⁴ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, a.g.e., s. 150-151.

3.4.1.2. Pervari Olayları (1926)

Şeyh Said ayaklanmasını takiben Pervari’de de olaylar çıkmıştır. Bölgedeki aşiretler ilçe merkezine baskın düzenlemiş ve devlet dairelerini ateşe vermişlerdir. Bu olay sonucunda ilçedeki devlet dairelerinde bulunan bütün resmi evrak ateşe verilmiştir. Memurlar, saldırılar sonucunda ilçeyi terk etmişler ve bu memurların evleri yağmalanmıştır. Jandarma Başçavuşu olan Hüsnü öldürülmüştür. Pervari’de meydana gelen bu hadise bölgeye gönderilen bir alay asker tarafından bastırılmıştır³⁷⁵.

3.4.1.3. Eruhlu Yakup Ağa Olayı (1926)

Yapılan araştırma sonucunda Eruhlu Yakup Ağa olayı ile ilgili iki kaynağa rastlanmıştır. Bulardan birincisi, Ömer Atalay’ın Siirt Tarihi Kitabıdır. İkinci kaynak ise Hüseyin Koca’nın Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları kitabıdır. Her iki kitapta verilen bilgiler arasında farklılıklar mevcuttur. Aynı konu ile ilgili her iki yazarın da tespitlerini ele almak yararlı olacaktır.

Birinci anlatıyı özetlemek gerekirse Yakup Ağa, Şeyh Said Ayaklanması sonucunda tedip ve tenkile uğrayacak ağalar listesine alınmıştır. Ancak daha önce Yakup Ağa’nın herhangi bir taşkınlığıyla karşılaşılmamıştır. Bir gün Pervari ilçesinde bir kahvehanede başında kasket olan biri otururken Yakup Ağa’nın oğulları Misto Halil ve Yusuf, kahvehanede oturan adama yaklaşarak başındakinin ne olduğunu sorarlar. Kahvehanede oturan adam başındakinin şapka olduğunu ve yakında Ankara’nın isteği ile bu şapkanın herkes tarafından takılacağı cevabını verir. Bu olaydan sonra Yakup Ağa ve oğulları bir ayaklanma tertip ederler ve Pervari’ye saldırırlar. Pervari’ye gönderilen 6. ve 18. Piyade alayları tarafından bu olay bastırılır ve Yakup Ağa yanındakiler ile birlikte Suriye’ye kaçar. 1929 yılında çıkan af kanunu ile ülkeye dönen Yakup Ağa birkaç yıl sonra cezaevine girmiştir. Diyarbakır cezaevine sevk edildiği sırada kaçmaya teşebbüs etmiş ve yanındakilerle birlikte öldürülmüştür³⁷⁶.

³⁷⁵ Atalay, a.g.e., s. 97.

³⁷⁶ Koca, a.g.e., s. 133-136.

Bunlara ek olarak Yakup Ağa'nın 1926 yılında Eruh'u bastığını ve Askerlik Şube Başkanını öldürdüğü belirtilmektedir. Daha önce olayın Pervari'de gerçekleştirildiğinin dile getirilmesi ortaya bir tezatlık çıkarmaktadır³⁷⁷.

Bu olayla ilgili ikinci anlatımı da özetlemek gerekir. Pervari Ayaklanması çıktığında Pervari'deki aşiretlerle sözleşmiş olan Yakup Ağa, aşiret mensupları ile birlikte Eruh merkezine baskın düzenlemiştir. Eruh'u basan Yakup Ağa, resmi kuruluşlardaki evrakı yakmış ve Askerlik Şubesi Başkanı olan Seyfettin'i öldürmüştür. Aşiret üyelerine kamuflaj amaçlı askeri giysiler giydirilmiştir. Cezaevlerindeki mahkûmlar salıverilirken memur evleri de yağmaya uğramıştır. Eruh'ta meydana gelen olay Siirt'te duyulunca yerel yetkililer tarafından bölgeye mühim bir askeri güç gönderilmiştir. Geçiş yolları aşiret üyeleri tarafından tutulduğu için askerler güçlükle ilerleyebilmiştir. Ayrıca meydan gelen bu olaya müdahale edebilmek için birkaç tayyare de operasyona katılmıştır. Askerin gelmesi ile birlikte Yakup Ağa, Irak sınırına doğru kaçmıştır. Askerlerle çatışmaya giren birçok aşiret üyesi öldürülmüş ve bu ayaklanma bastırılmıştır³⁷⁸.

Görüldüğü gibi aynı olay iki farklı şekilde anlatılmıştır. Bunun temel nedeni, arşiv kaynaklarında bu olay ile ilgili belgelere ulaşamıyor olmasıdır.

3.4.1.4. Şeyh Abdurrahman Olayı (1926)

Dağlık bir araziye sahip olan Sason ilçesine bucak olarak bağlı olan Hazo'da (Kozluk) 1926 yılında bir ayaklanma çıkmıştır. Şey Abdurrahman öncülüğünde meydana gelen ayaklanmaya yaklaşık üç bin civarında insan katılmıştır. Bu olay esnasında Hazo bucağı basılmıştır. Bucak müdürü Cemil, yanındaki altmış kişilik bir kuvvetle eve kapanmış ve bir hafta boyunca saldıran güçle çatışmıştır. İkinci Tümenin yetişmesiyle abluka altında bulunan güçler kurtarılmış ve ayaklanmaya katılan 36 köyün silahları toplanmıştır. Ayrıca bu 36 köyde yaşayan halkın bir kısmı batıya sürülmüştür³⁷⁹.

³⁷⁷ Koca, a.g.e., s.135.

³⁷⁸ Atalay, a.g.e. s, 97-98.

³⁷⁹ Atalay, a.g.e., s.99., Koca, a.g.e., s. 136-140. Bu ayaklanma ile ilgili de elimizde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu hadise ile ilgili araştırmalar yapılmış ve çeşitli kişilerin görüşlerini almıştır. Ancak görüşlerini aldığı kişilerin anlatımlarında farklılıklar mevcuttur.

3.4.1.5. Ali Resul Ayaklanması (22 Mayıs-3 Ağustos 1929)

1929 yılı Mayıs ayının son günlerine gelindiğinde Siirt'in Eruh ilçesinde bir ayaklanma daha görülmektedir. Bu ayaklanmanın asıl nedeni, Eruh İlçesinin Jandarma Kumandanı olan Teğmen Ziya'nın küskün olduğu Jilyan Aşiret Reisi Resul ile ilgili almış olduğu bir ihbarı bahane ederek Eruh İlçe Kaymakam Vekili Jandarma Yüzbaşı Galip'i kandırarak Resul, kardeşi ve başka kişiler için tutuklanma ve silah toplama bahanesi ile dört köyde arama başlatmasıdır. Resul'ün evi aranmış ve herhangi bir şey bulunamamıştır. Ancak Resul'ün kardeşi olan Akit'in bulunduğu köy olan Goveşli'de askere ateş açılmış ve yeterli tedbiri almamış olan güvenlik güçlerinden beş kişi hayatını kaybetmiştir. Buna ek olarak Teğmen Ziya'nın, Resul'ü tutuklaması da Resul taraftarlarının ateş açması ile engellenmiş ve Resul kaçmıştır. Bu durum karşısında başlarına kötü şeyler geleceğini düşünen 15 kadar köy halkı da evlerini ve tarlalarını bırakarak Midyat ve diğer ilçelere kaçmaya başlamışlardır. Bu şekilde bölgedeki asayışı ihlal eden olay başlamış oldu. Bu durum karşısında gerekli önlemler alınmış ve 4 Temmuz 1929'da 2. Tümen Kolordudan alınan emirle askeri bir harekât başlatılmıştır. Eruh'ta başlayan askeri harekât, Şırnak bölgesine de yayılmış ve zaman zaman çatışmalar çıkmıştır. Gün gün ilerleyen askeri birlikler bölgede silah toplama işini de gerçekleştirmişlerdir. 3 Ağustos 1929'da ayaklanma tamamen bastırılmış ve askeri birlikler operasyonlarına son vermiştir³⁸⁰.

3.4.1.6. Sason Ayaklanmaları (1925-1937)

Cumhuriyet kurulduktan kısa bir süre sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hükümete karşı çeşitli ayaklanmaların çıktığı bilinen bir gerçektir. 1923-1938 yılları arasında Siirt'e bağlı bulunan Sason bölgesinde de iktidara karşı ayaklanmalar³⁸¹ baş göstermiştir. 1935 yılı öncesinde, Sason bölgesinde çıkan ayaklanmalar ile ilgili yeterli derecede belgeye rastlanamamaktadır. Ancak çeşitli

³⁸⁰ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, a.g.e., s.249-259; Ayrıca ayrıntılı bilgi için b.k.z.: Koca, a.g.e.,280-285.

³⁸¹ Genel Kurmay Başkanlığı'nın 1971 yılında yayınladığı "*Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*" adlı eserde, Sason ve civarında meydana gelen olaylar "Sason Ayaklanmaları ve Bastırılmaları (1925-1937)" olarak kaleme alınmıştır. Yaptığım araştırmalar sonucunda, Genel Kurmaya Başkanlığı tarafından yayımlanan eserin Sason ile ilgili olan kısmının Başbakanlık Cumhuriyet arşivinde rastladığım ve Jandarma Umum Kumandanlığı tarafından kaleme "Sasun harekatı ve Islah Programı" başlıklı ve 27.10.1937 tarihli raporun birebir aynısı olduğunu fark ettim. Fakat, bu eserde değinilmemiş olan birçok belge ile de karşılaştığım için bu konun üzerinde önemle durulması gerektiğini düşündüm. Tezin bu bölümünde, B.C.A.,030.10/116.805.16 kodlu belge başka belgelerle desteklenerek konuya değinilecektir.

dönemlerde Sason'da Hükümet ile bölgede yaşayan insanlar arasında değişik nedenlerden dolayı (silah toplama veya İskân Kanunu,³⁸² Yasak bölge uygulaması gibi) çatışmaların çıktığını görebiliyoruz.

On yılı aşkın bir süre boyunca iktidar ile problemler yaşayan, yasak bölge ilan edilen ve sürekli bir şekilde silah toplama faaliyetleriyle karşı karşıya kalan Sason'un içerisinde bulunduğu durumu incelemek, Siirt'in 1918-1938 yılları arasındaki tarihsel gelişimini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Siirt ilinin kuzey-batı sınırını oluşturan Sason ilçesi, sarp ve yüksek dağlar ve vadiler arasına sıkışmış olan bir bölgedir. Ankara hükümeti bu bölgeyi denetimine alabilmek için 1925-1937 yılları arasında, bu bölgeye dört askeri harekât düzenlemiştir. Bu harekâtlar sırasında bölge halkı ile askeri güçler arasında çatışmalar yaşanmış ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir.

1925 yılındaki Şeyh Said Ayaklanmasından sonra, Ankara hükümeti ayaklanmayı destekleyen Sason bölgesinin de denetim altına alınması gerektiğini düşünmüştür. Öncelikle Asi, Küsküt ve Herükür bölgeleri boşaltılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu bölgelerin denetimine dair etkili tedbirler alınmamıştır. Buna ek olarak Şeyh Said Ayaklanmasından sonra bölgeden uzaklaştırılan aşiret reisleri, "Tecili Takibat Kanun" yayınlanması üzerine gönderildikleri batı bölgelerinden dönmüşlerdir. Sason yöresindeki yasak bölgelerde itaatsizlikler tekrar baş göstermeye başlamış ve bu durum 1930 Ağrı Ayaklanması ile tırmanışa geçmiştir. Devlet otoritesinin Sason ve yöresinde ortadan kalktığını düşünen yetkililer, 1932 Eylülünde iki alay ve iki seyyar jandarma taburu ile bölgeye müdahale etmişlerdir. Yapılan bu müdahale sonucunda, yasak bölgede yaklaşık iki yüz silah toplanmış ve varılan köyler tahrip edilmiştir³⁸³.

1933 Temmuz ayında Muş ilinde bulunan 7. Seyyar Jandarma Taburu ile bölgeye tütün imhasına giden tekel görevlileri, Halikan ve Herbak olarak adlandırılan bölgelerde engellenmişlerdir. Bu durum karşısında yapılan operasyonun başarısız olması, Sason

³⁸² 14 Haziran 1934'de 2510 sayılı İskan Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Birinci Umum Müfettiş Hilmi Erginli bölgenin güvenliği için sorunlu bölgelerdeki Kürt nüfusun %90'nın Batı bölgelerine gönderilerek yerlerine Türk göçmenlerin yerleştirileceğini dile getirmiştir. Ayrıca, nüfus sayımı sırasında adam başına 1.000 lira tahsil edileceğini vurgulamıştır. (Koca, a.g.e, s. 385)

³⁸³ B.C.A.,030.10/116.805.16.

bölgesindeki bazı kişileri daha da bağımsız bir şekilde davranmaya teşvik etmiştir³⁸⁴. Bu durum bölgedeki otoriteyi zayıflatmış ve 1935 yılı Nisan ayına kadar devam etmiştir. 20 Nisan 1935 tarihinde B.Um.Mf. Vekili F. Baturay tarafından kaleme alınan şifrede bölgenin durumu şu sözlerle dile getirilmektedir:³⁸⁵

...

2- Sason Kazasındaki hayvan sayımı ve yoklaması hakkındaki Müfettişi umumiliğe ve vekalet yazdığımız telgraflar tetkik edildi. 20/04/935 tarih ve em.462 sayılı şifrede Sason kazasına bağlı memnu muntikanın 17 köyünün sayım defterlerini hiç yazdırmadığını ve yazdıran altı köyün de hiç kabilenden olduğunu bildiriyorsunuz... asi muntikasına verilen kuvvetle girilebilmesi imkan haricinde olduğundan ve bu muntıkada iki yüzü mütecaviz silahlı bulunduğundan her sene devlet varidatını mühim surette sectedar ettiklerinden bunların tenkili ve bu muntıkaya girilebilmesi için bir alay piyadeye/ihhtiyaç gösteriyorsunuz. Bu şifreye ek olarak yazılan 13/5/935 tarih defterdarlık 462 sayılı şifrede ise Sason muntikasının 17 asi köyünden 14 nün kendi ihtiyarlarıyla (noksan) sayılı şifrede ise bu mahumat tekrar edildikten sonra Kaza jandarmalarının bu muntıkada kat'iyen icrai (K.İ.R.E.İ.Ş.) yapmaktan çekindikleri mahalli iş'ara atfen yazıyorsunuz...

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Birinci Umumi Müfettişliğe gönderilen şifrelerde bölgenin durumu dile getirilmiştir. Sason bölgesinde sayısı 200'ü bulan silahlı insan mevcuttur. Bunun yanı sıra, eli silahlı olan bu şahıslar devletin vergi gelirlerinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedirler. Bu durum karşısında yerel yetkililer, Müfettişlikten bölgeye müdahale edilmesini istemektedirler. Ancak bu istek olumlu karşılanmamış ve bölgede görev yapan memurların görevlerini yerine getirmeleri halinde bölgede yaşanan sıkıntıların ortadan kalkacağı dile getirilmiş ve bu durum şu cümlelerle vurgulanmıştır:

...Mahalli memurların aczini büyük fedakarlıklarla doğru olmaz. Bu itibarla askeri kuvvetlerle bir hareket icrası şimdilik doğru değildir³⁸⁶.

Görüldüğü üzere Birinci Umumi Müfettişlik bölgeye yapılacak olan askeri harekâta gönüllü değildir ve sorunun yereldeki memurlar tarafından çözülmesi

³⁸⁴ Koca, a.g.e., s.156.

³⁸⁵ B.C.A., 030.10/115.804.3, s. 20-21.

³⁸⁶ B.C.A., a.g.b., s.21.

gerektiğini bildirmektedir. Ancak Mayıs ayı içerisinde, Sason kaymakamlığının isteği üzerine Muş vilayetinden bölgeye 70 kişilik bir müfreze gönderilmiştir³⁸⁷. 19 Mayıs 1935 tarihinde, Sason Kazası Kaymakam Vekili Rıdvan, yanındaki heyet ve 70 kişiden oluşan askeri birlik ile bölgede bulunan köylerde hayvan sayımı yapmaya gitmiştir. 19 Mayıs'ta Gov köyünde kalan heyet, askeri müfrezeyi bu köyde bırakarak Harbak köyüne geçip burada bir gece kalmışlardır. Heyet, burada köy halkını toplayarak nasihatlerde bulunmuştur. Bu nasihatler sonucunda köy halkı, heyete vergilerini vereceklerini ve hükümetle sorun yaşamak istemediklerini söyledikten kısa bir süre sonra köyü terk etmişlerdir. Olay esnasında orada bulunan müftü, olayın devamını şu cümleler ile anlatmaktadır:³⁸⁸

... Yemekten sonra evden tışarı çıktığımızda köyün tahminen yüz silahlı tarafından sarıldığını gördük. İsimlerini bilmediğim harbak köylü hançerler ile hucum ve tecavüze maruz kaldık. benim üzerime iki hançerli saldırdı. Dört yerimden beni yaraladı. Ben düşüp bayıldım. Kaymakam vekili Rıdvan üzerinede iki hançerli saldırmıştı. Jandarma kumandanı Mustafa, Tahsildar Ziya ve nüfus katibi Salih kendilerini kurtarmak için çalıştılar. Ayıldığım zaman kaymakam vekili Rıdvanın ölü olarak yattığını gördüm...

Şifrenin devamında, Kaymakam Vekili Rıdvan ile bölgede etkili olan Abdurrahman Ağa ve Mustafa Çeto arasında bir husumet olduğu vurgulanmaktadır. Bu iki şahsın teşvik ve tahriklerinin bu olaya neden olduğu da düşünülmektedir. Ayrıca Rıdvan ve yanındakilerin gittikleri bölgede tedbirsiz davrandıkları, B.U.Müf. Vekili F. Baturay tarafından dile getirilmektedir.

Aynı belge içerisinde yer alan başka bir şifrede, olay daha eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. 23 köyde yapılacak olan sayım için bölgeye giden kaymakam vekilinin, asi bölgeyi yeterince tanımamış ve tetkik edememiş olduğu dile getirilmiştir. Esas işi olan hayvan sayımı dışında kalan vergi toplamak gibi işlere de el attığı anlaşılmaktadır. Kaymakam Vekili Rıdvan'ın yaptığı bir diğer hata da askeri birliği Gov köyünde bırakmış olmasıdır. Şifrenin devamında olayın gelişimi şu şekilde anlatılmaktadır:³⁸⁹

³⁸⁷ B.C.A., 030.10/115.804.3, s.22.

³⁸⁸ B.C.A.,030,10/115.804.3, s.6-7.

³⁸⁹ B.C.A., 030.10/115.804.5, s.2-3.

...Sabahleyin hakim tepeleri tutmuşlar, ilk tüfeğin atılmasını müteakip köyde kalan on on beş erkeğin hançerleri (teslim olunuz) diye hey'et üzerine yürümeleri bir paroladan başka bir şey olmayıp makasları hey'yeti kamilen orda imha etmek ve Gov köyünde başsız kalan müfrezenin de icabına bakmak idi. Bu saldırma esnasında büyük bir soğuk kanlılıkla jandarma bölük kumandanı müfrezesine iltihak etmek için kaçmağa muvaffak olmuş ve onu takip eden tahsildar Ziya ile Nufus katibi Salih bir dereye iltica etmek suretiyle kendilerini kurtarabilmişler ve köyde kalan kaymakam vekili Rıdvani hançerle şehit ve müftüyü yaralamışlar ve hakim tepelerden atılan bir kurşunla belediye katibi Mehmedi vurmuşlardır...

Bu şifreye göre olayın asıl sorumlusu Tatar Badık ve çevresinde bulunanlardır. Bu yüzden bütün köylüleri ve çevre köyleri bu olaya katılmış gibi göstermek doğru değildir³⁹⁰.

Sason'da yaşanan olay ile ilgili resmi kayıtlara geçen anlatı yukarıdaki gibidir. Ancak Sason bölgesindeki askeri harekâtlara katılmış olan General Cemal Madanoğlu, Sason bölgesinin yasak bölge olması ve bölge halkının hükümetin göstereceği yerlere yerleştirilecek olmasının, bölgedeki tansiyonu yükselttiğini dile getirmektedir. Bölgeyi terk etmeyen insanların zorla bölgeden çıkarılması yoluna başvurulmuştur. Yasak bölgede yakalananlar Anadolu'ya sevk edilmek üzere Diyarbakır'a gönderilmişlerdir. Halk, bölgeden çıkmak istemiyor ve bölgeden çıkarılanların sıtmalığın olduğu yerlere gönderildiklerini dile getiriyorlardı. Bu durum da bölge halkının tepkisine ve bölgede gerginliğin çıkmasına neden oluyordu³⁹¹.

21 Mayıs 1935 tarihinde meydana gelen bu olay neticesinde Sason bölgesine askeri harekâtlar düzenlenmiştir³⁹². Sason olayından sonra yapılan ilk askeri harekât, 1935 Ekim'inde başlayabilmiş ve bu harekât sırasında isyancıların bazıları mağaralara kaçmış ve bazıları da bölge dışına sürülmüşlerdir. Harekât sırasında birkaç önemsiz çarpışma meydana gelmiş ve asayişin sağlandığı düşüncesi ve hava şartlarının elverişsizliği yüzünden askerler garnizonlarına dönmüşlerdir. 1935 yılındaki harekâta bir jandarma yaralanmış, dört sivil hayatını kaybetmiş ve 23 isyancı da ölü olarak ele

³⁹¹ Koca,a.g.e., s. 381-382.

³⁹² EK9: Düzenlenen Askeri harekâtlara dair örnek belge. B.C.A., 30.10/115.804.9.

geçirilmiştir. Ayrıca 58 isyancı yakalanırken 870 isyancı kendiliğinden teslim olmuş ve 57 tüfek toplanmıştır³⁹³.

1935 yılı harekâtının devamı olarak 1936 yılında da bölgeye bir askeri harekât düzenlenmiştir. Muhtelif dönemlerde de bölgeye birçok baskın düzenlenmiştir. Varılabilen bütün bölgelerde tarlalar ve yiyecekler tahrip edilmiştir. Kış mevsimi ile birlikte, müfrezeleri zor durumda bıraktığı için 8. Seyyar Jandarma Taburu Mardin'e ve 8. Tabur Silvan'a alınmış ve yasak bölgenin muhafazası bu şekilde sağlanmaya çalışılmıştır³⁹⁴. Bu harekât esnasında 21 asker ve halktan iki kişi hayatlarını kaybetmiş ve 14 jandarma da yaralanmıştır. İsyancılardan 155'i hayatını kaybederken 24'ü yaralı olmak üzere toplam 63 kişi yakalanmış ve 879 kişi de kendiliğinden teslim olmuştur. 1937 yılında da askeri harekât devam etmiş ve çatışmalar sonucunda birçok kişi hayatını kaybetmiştir³⁹⁵.

Sason Ayaklanmasının sorumlusu olarak bilinen Tatar Badik ve amcasının oğlu Abdurrahman 1936 yılında öldürülmüşlerdir. Tatar Badik, 26 Haziran 1936'da yedi kişi ile karşılaşması sonrasında gruptakilere yapılan yol çalışmalarını durdurmak için ateş etmelerini söyler. Bunu kabul etmeyen yedi kişilik gruba öfkelenen Badik silahına davranmaya çalışır fakat karşılaştığı gruptakiler daha hızlı davranarak Tatar Badik'i öldürürler. Badik'i öldürdükten sonra, kafasını keserek Siirt il merkezine götürüp yetkililere teslim ederler³⁹⁶. Ayaklanmadan sorumlu tutulan Abdurrahman Ağa da bölge halkından birileri ile girdiği çatışma sonucunda öldürülmüştür³⁹⁷. Ayrıca Sason yasak bölge halkından ve ileri gelenlerinden biri olan Selim Zorki, kellesine konan ödül üzerine yöre halkından olan 8 kişi tarafından kafası kesilmek suretiyle öldürülmüştür³⁹⁸. Tatar Badik'in de kafasının koparıldığını hatırlayacak olursak bölge halkı isyancıları öldürerek maddi bir kazanç sağlama yoluna gitmiştir.

³⁹³ B.C.A.,030.10/115.804.16., s. 2-3.

³⁹⁴ B.C.A., a.g.b., s. 3.

³⁹⁵ EK10: 1935, 1936 ve 1937 yılında yapılan baskınların sonucunu gösteren cetveller ve yasak bölge krokisi. B.C.A., 30.10/116.805.16., s.10,11,12-14.

³⁹⁶ B.C.A.30.10/116.805.2, S.4.

³⁹⁷ B.C.A.30.10/116.805.2., S.2.

³⁹⁸ B.C.A.,30.10/116.805.3, s.1.

Sason Ayaklanması bölge için bir felaket olmuş, kadın ve çocukların da dâhil olduğu birçok insan hayatını kaybetmiştir³⁹⁹. 1935-1937 yılları arasında Sason'da yapılan askeri harekâtlar neticesinde 58 asker hayatını kaybetmiş ve 89 asker de yaralanmıştır. Bu olaylar esnasında Sason halkından 12 kişi ölmüş ve 11 kişi de yaralanmıştır. İsyancılar bu harekâtlar sonucunda büyük kayıplar vermiştir. Üç yıllık süre zarfında 461 İsyancı öldürülmüş ve 79 isyancı da yaralanmıştır. Ayrıca isyana katılan 2.697 kişi askeri kuvvetlere teslim olmuştur. Çıkan olaylar sonucunda birçok hayvan da telef olmuştur⁴⁰⁰.

Bir diğer dikkat çekici bir husus da bölgede yakalananların iskân bölgelerine sevk edilmesidir. Örneğin, 06 Kasım 1935 tarihinde yakalanan 54 köylü iskân bölgelerine gönderilmek üzere Garzan ve Melefan'a sevk edilmişlerdir⁴⁰¹. 14 Kasım 1935 tarihinde Başbakanlığa gönderilen bir şifrede, Sason harekâtı sırasında yakalanan 696 kişinin iskân yerlerine gönderildiği bildirilmiştir⁴⁰². 6 Ekim 1936'da Bakanlar Kurulunun aldığı karar ile Sason yasak bölgesinden 2400 kişi Batı illerine nakledilmeye başlanmıştır⁴⁰³. Görüldüğü üzere 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu Sason bölgesinde uygulanmıştır.

Devlet otoritesinin sağlanamadığı Sason ve yöresindeki ayaklanma, 3 yıl boyunca askeri harekâtlar ile bastırılmaya çalışılmış ve Sason yasak bölgesi boşaltılmaya çalışılmıştır. 1937 yılı Kasım ayında kesin bir neticeye ulaşılmadan bölgedeki askeri harekâtlar ve bastırma faaliyetleri durmuştur. Ancak bölgede ulaşılan hedeflerin korunması için Sason'da bir ıslah programı uygulanmak istenmiştir⁴⁰⁴.

Sason Islah Programı, İçişleri Bakanlığı tarafından 27 Ekim 1937'de Başbakanlığa sunulmuştur. Bu program askeri ve idari tedbirler içeren bir program niteliğindedir. Raporda bölgeye yeni karakolların yapılması, bölgedeki askeri gücün artırılması önerilmiştir. Siirt ve yöresinde faaliyet gösteren Arıçlı, Maze, Zivzikli Hacı, Suffümühi gibi çetelerin faaliyetlerinin engellenmesi için Sason'da bulunan seyyar

³⁹⁹ B.C.A.,30.10/115.804.10, s. 2. Belgelerde ölü ve yaralı sayıları ile ilgili verilen istatistiki bilgiler arasında tutarsızlıklar mevcuttur.

⁴⁰⁰ B.C.A.,030.10/115.804.16.

⁴⁰¹ B.C.A.,030.10/115.804.10, s.2.

⁴⁰² B.C.A., 030.10/115.804.11.

⁴⁰³ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, s.158.

⁴⁰⁴ B.C.A.,30.10/116.805.16.,S.4.

** Bu dönemde Sason ve civarında sabit bir konumda olmayan ve Sason bölgesinde sürekli olarak gezen askeri birlikler mevcuttur. Bunlar Seyyar Jandarma Taburları olarak tanımlanmaktadır.

tabuların** Ziyaret ve Hazo civarlarında tutulması gerektiği dile getirilmiştir. Bu seyyar birlikler bölgedeki yolların da güvenliğini sağlayabilecekleri için herhangi bir olay esnasında sabit olan jandarmannın da harekât kabiliyetini arttıracakları düşünülmüştür. Ayrıca Sason ilçesi dâhilinde hükümet otoritesini tanıtmak için Ziyaret ve Hazo'nun birer ilçe olarak teşkil edilmesi önerilmektedir. Bölgede yeni garnizonların, yolların ve köprülerin yapılmasının da hayati olduğu düşünülmektedir⁴⁰⁵.

Özetle belirtmek gerekirse, 1935-1937 yılları arasında Siirt'in Sason ilçesinde meydana gelen olaylar Siirt için önemli bir yere sahiptir. Bölgede 3 yıl boyunca süren hadiselerde birçok kişi hayatını kaybetmiş, bölge halkı Batı illerine gönderilmiştir. Arşivde yapılan çalışma sonucunda, bölgede meydana gelen bu hadiselerin Kürt milliyetçiliği ile ilgili olduğunu gösteren herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Bölgede yaşayan halk, merkezi hükümetin uyguladığı politikalara tepki göstermiştir. Özellikle Sason'da yasak bölge uygulaması ve İskân Kanunu aracılığıyla bölgede yaşayanların Batı illerine sürülmesi tepki doğuran politikalar olmuştur. Bunun yanı sıra bölgede yaşayan halk, merkezi hükümetin vergi toplamasına da karşı çıkmıştır. Sason bölgesinde yaşayan halk, askeri harekâtlar sırasında dağlık bölgelere çekilmiş ve askerin bölgeden çekilmesinden sonra tekrar köylerine dönmüşlerdir. Bu durum bölgede kısır döngü yaratmıştır ve Sason'da ortaya çıkan durum uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

Bunlara ek olarak bölgenin aşiretlere dayanan kapalı toplum yapısı da merkezi politikalara tepkilerin doğmasına yol açmıştır. Yüzyıllar boyunca imtiyazlı bir şekilde bölgede hâkim olan aşiret reisleri ve ağalar sahip oldukları imtiyazları kaybetmek istememişlerdir. Osmanlı mirasını birçok açıdan reddeden Türkiye Cumhuriyeti, bu bölgede imtiyazlı bir sınıfın varlığına müsaade etmek istememiş ve otoritesini kurmak için iktisadi, kültürel, askeri ve idari yollara başvurmuştur.

Siirt ve çevresinde çıkan ayaklanmalar bölgeye yapılacak olan yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir. Eğitim, bayındırlık ve sağlık gibi alanlara yapılacak olan harcamalar güvenlik politikası çerçevesinde harcanmıştır. Bu durum da ilin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Kısaca belirtmek gerekirse Siirt'te 1925-1935 yılları arasında meydana gelen olaylar, Siirt'in siyasal, iktisadi ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemiştir.

⁴⁰⁵ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*,165-166.

SONUÇ

Siirt ve yöresi sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle birçok medeniyetin uğrak yeri olmuştur. Siirt'in çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olmasının temel nedeni birbirinden farklı olan bu medeniyetlerin Siirt ve yöresine farklı dönemlerde hakim olmalarıdır. Ancak Siirt sahip olduğu coğrafi konumunun dezavantajlarını da yaşamıştır. Siirt ve yöresi sürekli iktidar mücadelesinin yaşandığı bir alana dönüşmüş ve bu Siirt için yıkıcı etkiler yaratmıştır. Osmanlı hâkimiyetine kadar Siirt birçok kez el değiştirmiştir. Osmanlı'nın hakimiyet kurması ile Siirt ve yöresi daha istikrarlı bir bölge olma niteliği kazanmıştır. Ancak Tanzimat Döneminden sonra siyasal istikrar bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, Siirt ili nüfusu Türk, Arap, Kürt, Ermeni, Süryani ve Keldani gibi etnik gruplardan oluşmaktaydı. Siirt il nüfusunun büyük bölümünü Kürtler oluşturmaktadır. Araplar bölgede yaşayan ikinci büyük etnik unsurdur. Ermeniler de Osmanlı'nın son döneminde önemli bir nüfusa sahiptirler. Bölge halkının büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bunun dışında, Siirt ve yöresinde Hıristiyanlık ve Musevilik de varlıklarını sürdürüyorlardı. Siirt ve yöresinde Türkçe, Arapça, Ermenice, Kürtçe gibi birçok dil konuşuluyordu. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın Son dönemlerinde Siirt kozmopolit bir bölge olma niteliğindedir. Ancak, milliyetçilik akımları Siirt ve yöresindeki kozmopolit yapıya zarar vermiştir.

Milliyetçilik akımları ile birlikte Siirt ve yöresinde yaşayan Ermeniler bağımsız bir Ermenistan kurmak amacıyla bölgede ayaklanmalar çıkarmışlardır. 1894-1903 yılları arasında Siirt'in Sason kazasında meydana gelen ayaklanmalar sonucu birçok insan hayatını kaybetmiştir. Siirt ve yöresindeki Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusları desteklemiş ve İngilizlerin Doğu Anadolu'yu işgal etme planlarının bir parçası haline gelmişlerdir. Ancak Ermenilerin bütün çabalarına rağmen devlet kurma hayalleri gerçekleşmemiştir. Milli Mücadele döneminden sonra Ermeni nüfusunun büyük bölümü Siirt ve yöresinden ayrılmıştır.

1923-1950 yılları arasında Siirt nüfusunun neredeyse tamamının Müslümanlar oluşturmuştur. Savaşlar nedeniyle bölgede yaşayan Ermeni nüfusu bölgeyi terk etmiş ve bölge dini anlamda homojen bir yapı kazanmıştır. Bu dönemde, Siirt nüfusun yaklaşık %75'ini Kürtler, geriye kalan %25'ini de Arap ve Türkler oluşturmuştur. Görüldüğü

üzere, Osmanlı'nın son dönemlerindeki nüfus yapısı ile Cumhuriyet dönemi nüfus yapısı arasında farklılıklar mevcuttur.

Osmanlı'nın son döneminde, Aşiret sisteminin Siirt'te hâkim olması önemle vurgulanması gereken bir olgudur. Siirt'in hemen hemen her bölgesinde irili ufaklı onlarca aşiret bulunmaktaydı. Bu aşiretlerin bir kısmı konargöçer iken bir kısmı da yerleşik hayata geçmiştir. Toprak ağalığına dayanan bu sistem ile aşiret reisleri imtiyazlı bir konum kazanmış ve halk ile devlet arasındaki ilişkilerde rol almışlardır. Tek Parti döneminde bu aşiret sistemi varlığını korumaya çalışmıştır. Aşiret sisteminin varlığını koruma çabası, Cumhuriyet'in Siirt ve yöresinde merkezi otoriteyi kurmasını ve asayışı sağlamasını güçleştirmiştir. Problem olarak görülen aşiret sistemi tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Aşiret reislerinin ve aşiret üyelerinin batıdaki illere göç ettirilmesi bu tavsiye çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, Osmanlı'da eğitim vakıflar aracılığı ile medreselerde yapılmaktaydı. Son dönemlerde, Osmanlı Devleti modern eğitim kurumları açmaya başlamıştır. Bu durum eğitimde ikiliğe neden olmuştur. Siirt ve yöresinde hem modern eğitim kurumları hem de medreseler birlikte var olmuşlardır. Bunun yanı sıra Siirt'te bulunan Gayr-ı Müslimlerin de kendilerine ait okulları vardır. Cumhuriyet döneminde eğitimdeki bu çok başlılığa bir son verilmiş ve bütün eğitim kurumları birleştirilmiştir. Çağdaş bir toplum yaratmak isteyen Cumhuriyet yöneticileri, eğitimi bu amacı gerçekleştirebilecekleri bir araç olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda eğitim politikaları belirlenmiş ve toplum eğitilmek istenmiştir.

Tek parti döneminde, Ankara hükümetinin eğitim alanında yapmış olduğu yenilikler Siirt'te etkili olmamıştır. Siirt ve yöresi hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim alanında geri kalmıştır. Siirt'te okuryazarlık oranı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Halkevi faaliyetleri sonucunda halkın bir kesimine ulaşılmış olsa da bu faaliyetler istenilen sonucu vermemiştir. Buna ek olarak, eğitim alanında yapılan yatırımlar da yeterli olmamıştır. Hemen hemen hiçbir köyde okul yapılamamıştır. Öğretmen sayısının yetersizliği bir diğer problemdir. Bunların yanı sıra Siirt halkı da eğitime karşı duyarsız kalmıştır. Halkın Türkçe bilmiyor oluşu, bölgenin kapalı toplum yapısı gibi faktörler de Siirt ilinde eğitimin gelişmesini engellemiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti 1923-1950 yılları arasında Siirt ilinde eğitim alanında hedeflemiş olduğu noktalara ulaşamamıştır.

1923-1950 yılları arasında Siirt ili iktisadi açıdan da geri kalmıştır. Tarım ve hayvancılık Siirt ilinin temel geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Ancak, bölge halkı tarım ve hayvancılığı ilkel tekniklerle yapmaktaydı. Bu şartlar altında bölge halkı ancak kendisine yetebilecek kadarını üretmekteydi. Bu durum şehir dışına yönelik ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Siirt ilinin ticaret yollarının uzağında kalmış olması da Siirt ekonomisinin gelişmesinin önünde bir engel oluşturmuştur. Siirt ilinde bulunan madenlerden yeterince istifade edilememiştir. 1930'lu yıllarda Siirt ve yöresinde petrol arama çalışmaları yapılmış ancak 1938 yılında Raman bölgesinde petrol bulunmuştur. Bulunan petrol 1950'den sonra tam anlamıyla değerlendirilebilmiştir.

Tek parti döneminde Siirt ve yöresine yapılan yatırımların ağırlıklı olarak güvenliğe yönelik olduğu görülmektedir. Bölgede meydana gelen ayaklanmalar, onlarca çetenin faaliyetleri, Ankara hükümetini bölgedeki güvenliği sağlanmaya yönelik yatırımlara yönlendirmiştir. Siirt'in birçok bölgesinde karakollar, köprüler ve yollar inşa edilmiştir. Yörede asayişin sağlanması ve merkezi otoritenin tesisine yönelik bu yatırımlar ile Siirt güvenlik amaçlı yatırımın en çok yapıldığı yerlerden biri olmuştur. Yapılan yol ve köprülerin sadece güvenlik amaçlı olduğu söylenemez. Bu köprü ve yollar aynı zamanda bölge halkının yararına da yapılmıştır. Örneğin, demir yolunun Kurtalan'a gelmesi ile Siirt'in diğer bölgelerle olan ulaşım sorunu büyük ölçüde çözülmüştür. Fakat Siirt'e yapılan yatırımlar yeterli olmamış ve Siirt yöresi sosyoekonomik anlamda kalkınamamıştır.

1923-1950 yılları arasında Siirt'te geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu görülmektedir. Bölgede toprak ağalığına dayanan feodal bir sistem mevcuttur. Aşiretler geleneksel toplum yapısı üzerinde etkili bir role sahiptir. Bu sistemde toprak sahipleri imtiyazlı bir konumdadır. Aşiretler bölgenin her yerine dağılmış durumdadırlar. Bu da aşiretlerin bölgede hakim güç olmasını sağlamıştır. Ayrıca, Siirt ve yöresinde din de etkili bir kurumdur. Siirt ilinin kapalı toplum yapısının temel nedenlerinden biri de dini değerlerin ön planda tutulmuş olmasıdır. Siirt ve yöresinde gelenek ve göreneklere büyük önem verilmekte ve günlük yaşam buna göre belirlenmekteydi. Siirt'in geleneksel toplum yapısı Cumhuriyet idarecilerinin yapmak istedikleri yeniliklerin önünde bir engel olarak durmuştur.

Tek parti döneminde sosyo-ekonomik olarak geri kalmış olan Siirt siyasi açıdan da Türkiye'nin problemlili bölgelerinden biri olmuştur. Siirt halkı, Milli Mücadele

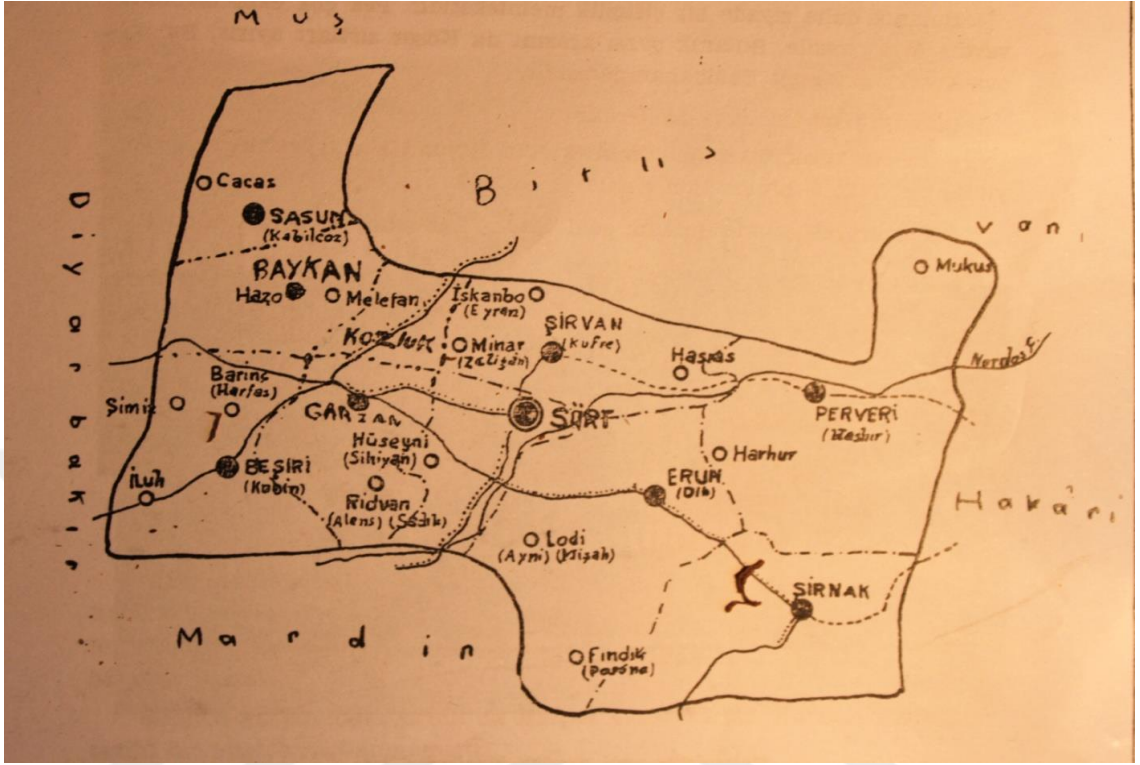
Döneminde Siirt'in ve diğer bölgelerin emperyalist güçler tarafından paylaşılmasına karşı çıkmıştır. Milli Mücadele çeşitli yollarla desteklenmiş ve İstiklal Harbinin kazanılması için her türlü fedakârlık göze alınmıştır. Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra hem Doğu illerin de hem de Siirt'te ayaklanmalar çıkmıştır. Cumhuriyet idarecileri bu ayaklanmalar karşısında çeşitli politikalar belirleyerek asayişin sağlamaya çalışmışlardır. Bu politikalar bölge ile ilgili yazılan raporlar doğrultusunda oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur. Siirt ve yöresi de bu politikalardan etkilenmiştir.

1925'te Şeyh Said Ayaklanması çıkmış ve Doğu illerinde kısa sürede yayılmıştır. Ankara hükümetinin otoritesine karşı çıkan bu ayaklanma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Doğu illerinde merkezi otoritenin oturtulması ve asayişin sağlanması için Genel Müfettişlik uygulaması, silah toplama faaliyetleri, İskan Kanunu başvuru yollar arasında yer almıştır. Ancak, bu politikalar bölgede yeni sorunların çıkmasına neden olmuştur. Özellikle, bölgede yaşayan Kürtlerin göç ettirmek istenmesi, silah ve vergi toplama çalışmaları yeni çatışmalara yol açmıştır. 1935'te Sason ilçesinde ciddi bir ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanma 1935-1937 yılları arasında yapılan askeri harekâtlar ile bastırılmıştır.

Sonuç olarak, 1923-1950 yılları arasında Siirt ili eğitim, iktisat, sağlık, imar gibi birçok alanda geri kalmıştır. Cumhuriyet kadroları çağdaş, ilerici bir toplum yaratmaya çalışmışlarsa da tek parti döneminde bunu Siirt'te gerçekleştirememişlerdir.

EKLER

EK1:1923-1950 Yılları Arası Siirt Haritası

EK2: Halk Evinde Okunan Kitaplar ve Okuyanların Meslekleri

Halkevi		- (1/1/1955 Tarihinde 15/10/1955 tarihine kadar)		Okuyanların meslekleri		No. - 3
Okunan Kitaplar	Birinci altı ay içinde okuyular sayısı	İkinci altı ay içinde okuyular sayısı	Okuyanların meslekleri			
			Meslek	Sayı		
Edebiyat (Roman, Şiir, hikaye)		160	Talebe	556		
Tarih		67	İşçiler	551		
Coğrafya		1	Öğretmen	59		
Felsefe			Subay	16		
Misabeh ve tahsil ilimleri		38	Çiftçi			
Dil		18	İşçi	266		
Sosyal ilimler (ekonomik ve tıp ilmi)		11	Serbest meslek	97		
Ar		1				
Sair kitaplar		15				
Gazete ve mecmua		1244				
Yekun		1545		1545		

1 - Kitapsarayınızda kaç kitap var ? 722

2 - Kitaplar sınıflandırılmıyorsa buna göre sayılır?

Siirt Halkvevi Başkanı
Nisat Aykin

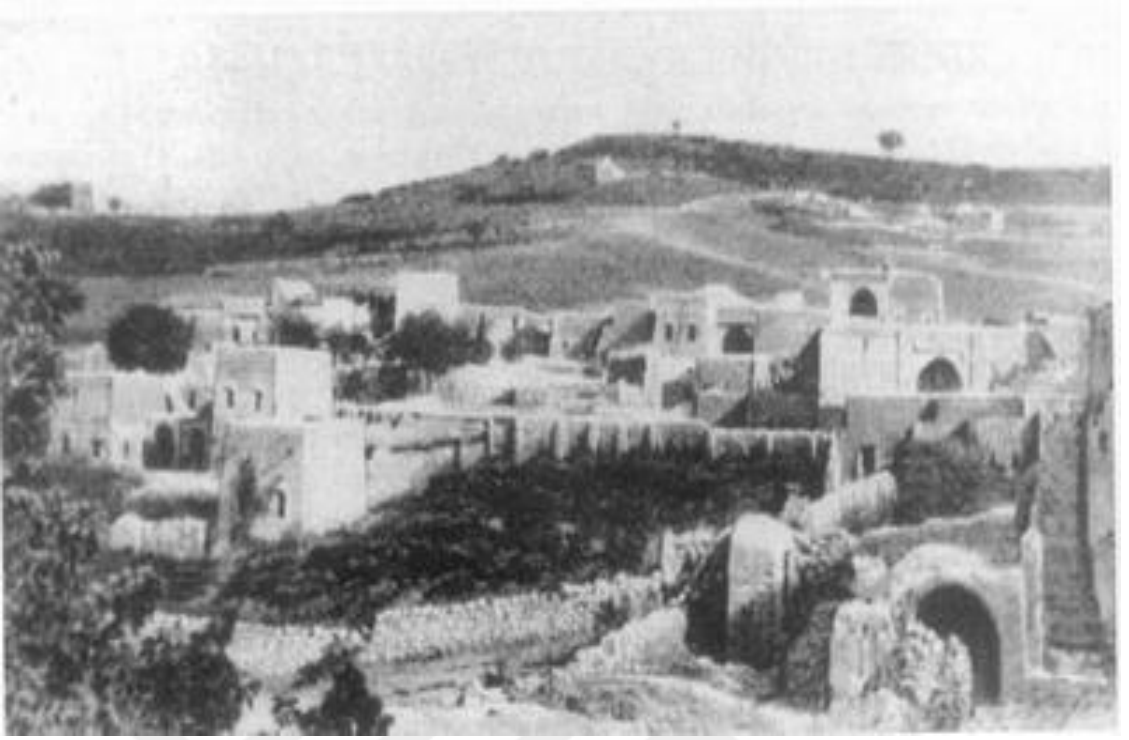
EK3: Siirt Fotoğrafları

Aynsalip Çeşmesinden 1930'lu yıllar

1935'de Alan Mahallesinden Bir Görünüm

1800'lerde Siirt

Babudarp İnişindeki Siirt'in İlk Garajı

EK4: Siirt CHP Teşkilatının Kuruluşu ile İlgili Tebrik Telgrafı Örnekleri

SİİRTTE ÇIKAR HAFTALIK CUMHURCU SİYASAL GAZETE [YIL : 10]

Siirtte C.H.P. sinin Kuruluşu münasebetiyle
Büyüklerimize çekilen tazim telgrafları ve bunlara alınan cevapları aynen neşrediyoruz.

Tüberkilos
ve Siirt hakkında
düşünceler

Yazan: Enver AYTEKİN

İkinci dünya kıyametini ihata eden sefalet yılları, bu hengâmeğe iştirak etmigen milletleri de as çok içine alan geniş bir kadro çapında ve vehametli noticelerle doğarmıştır. Bunlardan iktisadi enflasyon kutbuna bağlı bir sıra vaktiden olarak, bu gün veremi tesbit eden istatistiklerde müthiş bir yükseliş müşahade edilmektedir. Fizyolojik veriler, bütün insanlarda mevcut verem istidadının temis hava ve belâlık alan sağlığa uygun gerlerdeotara mamak, tam gıda alama mak, hastalıklarla fasla temas etmek, sehirlî madde kullanmak ve hasasiyet taşkınlıklarıyla inkişaf ettiğini gösteriyor. Bütün bunlar harple beraber gelip onunla birlikte mustarip insanlığın yorgan etlerini kemiren kurtlardır. Veremin artışı, diğer topraklar meyanında küçük nisbette olsa bile Türkiyenin de gamilidir; ve onu önleyecek tedbirler düşünmek hepimize düşer. Bu güne kadar veremi bertaraf etmek yolunda memleketimizde, büyük himmet ve feda kârlıkların sarfıyla vücutta getirilen tesisler memnuniyet verici bir duruma da olmakla beraber itiraf edelim ki, bunları ancak çok hasta olanları barındırabileceğ kadar azdır.

(Sonu sayfa 2 de)

Ankara 5-8-945

Ahmet Gürel
C. H. P. Bölge müfettişi ve Zonguldak Milletvekili ve arkadaşları.

Siirt Partililerine parti ve memleket için hayırlı başarılar diler iyelerine selâm ve sevgilerimi bildiririm.

İsmet İnönü

Ankara
10 - 8 - 945

Ahmet Gürel
C. H. P. D. Bakır bölgesi müfettişi Zonguldak Milletvekili

Siirt

İyi duygularınızdan dolayı size ve arkadaşlarınızla teşekkür eder selâmlarımı yollarım

Başbakan Ş. Saraçoğlu

Ankara 4.8.945

Sayın say Ahmet Gürel ve arkadaşları.
C. H. P. Diyarbakır bölgesi müfettişi ve Zonguldak Milletvekili

Siirt

Siirtte C. H. P. sinin açılması dolayısıyla gösterilen duygulara teşekkür eder memleketi faydalı olmasını dileğimle kutlar saygılarımı sunarım

T. B. M. M. Başkanı M. A. Renda

(Lüka) Siirt - 3. 8. 945

İsmet İnönü

Sayın Cumhurbaşkanımız Büyük Millî Şefimiz

Ankara

Türk Milletinin ve Türkiye devletinin dıştan ve içten inşasını şerefle başaran, bütün yurdu diriltici ve yükseltici ruhu ile saray millî hamlelerimizin nazım manivelası olan, Büyük Türk milletinin yekpare bir insanlık ve medeniyet kitlesi olmasına ideal tutan partimizin Siirtte açılmasını, sevinç coşkunklukları içinde milli bir bayram heyecanı ile kutlayan Siirt halkının Türk devriminin ve yeni Türkiyenin yapıcı ve koruyucusu yüce Millî Şefimize sonsuz şükran ve minnetlerini ve sarsılmaz bağlılıklarını ve çözülmeyen inan ve güvenlerini bir daha tekrarladıklarını tazimlerimizle kutsal katımıza sunar feyizli ellerinizden öperiz.

C. H. P. Diyarbakır Bölgesi Müfettişi Zonguldak Milletvekili	C. H. P. İl idare Kurulu Başkanı
Ahmet Gürel	Mustafa Eroğuz
Belediye Başkanı Sabri Çeliktug	Halkevi Başkanı Dr. Fahri Özdemir
Yardımcı başkan Hüriyet Dinç	Kızılay derneği Başkanı Dr. Münir Bayrak

Çocuk Esirgeme ve T. H. K. Başkanı
Abdi Aralan

Siirt
3. 8. 945

(Lüka)

Sayın Abdülhalik Renda
Büyük Millet Meclisi Başkanı
Ankara

Türk Milletinin ve Türkiye devletinin dıştan ve içten inşasını şerefle başaran bütün yurdu diriltici ve yükseltici ruhu ile saray millî hamlelerimizin nazım manivelası olan Büyük Türk milletinin yekpare bir insanlık ve medeniyet kitlesi olmasına ideal tutan partimizin Siirtte açılmasını, sevinç coşkunklukları içinde milli bir bayram heyecanı ile kutlayan Siirt halkının bütün devrimimizin kurucu ve koruyucusu, egemenliğimizin kaynağı Büyük Millet Meclisimize şükran ve bağlılıklarını ve tazimlerini bir daha can ve yürekten tekrarladıklarını sunar Büyük Millet Meclisimizi yüksek ve mümtaz varlığınızda tazimle selâmlarım.

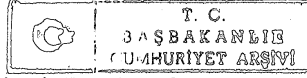
C. H. P. Diyarbakır Bölgesi Müfettişi Zonguldak Milletvekili	C. H. P. İl idare Kurulu Başkanı
Ahmet Gürel	Mustafa Eroğuz
Belediye Başkanı Sabri Çeliktug	Halkevi Başkanı Dr. Fahri Özdemir
Yardımcı başkan Hüriyet Dinç	Kızılay derneği Başkanı Dr. Münir Bayrak

Çocuk Esirgeme ve T. H. K. Başkanı
Abdi Aralan

EK5: 1946 Belediye Seçimi Seçim Büroları

15 HAZİRAN - 1946		SİİRT	
Siirt Belediye başkanlığından			
Merkeze ait seçim büroları			
S. N	Mahallesi	Seçim bürosu	Seçim komisyon başkanı
1	Ülün	Cumhuriyet camii	Muhittin Özel
2	Algül	Algül camii	Abdullah Pamukçu
3	Karakol	Maruf camii	Musa Olcay
4	Ülkü	Ülkü camii	Haydar Özçipek
5	Batı	Melib camii	Rüstem Yıldız
6	Conkbayır	Hacı İsmail camii	Fethi Yapıcı
7	Doğan	Ş. Davut camii	Süleyman Ekinçi
8	Çal	Derge camii	Şükrü Fırat
9	Sakarya	Sancaktar camii	Mustafa Aykut
10	Tinastepe	Faraç camii	Hızır Orpak
11	Dumlu Pınar	Ş. Ali camii	Kenan Koyuncu
12	Alan	İbreyhe camii	Veysi San
13	İnoñü	Yeni Okul	Haydar Kılıççioğlu
Seçim komisyon üyeleri			
Rasim Ekin, Fust Erdes, Mehmet kabraman, Kemal Sevinç, Salihattin Atilla, Siki Yarğıcı, Nasri Tan, Yasin Öziöñün			
Nezir altaç, A. kerim Halvacı, Ahmet Halvacı, Haydar Siltav			
Sabri Baran, Osman Dirikul, Hüsnü Ertek, Memet Altuncu			
Kasım Yılmaz, İbrahim Arıörk, Mahmut demir, Memet Arık			
Mizbah Demir, Mecit Demir, İsa mumay, Ahmet değer			
Abdullah Danoş, Seyfettin Tan, A. cabbar Butar, Hadi Danoş			
Memet mendi, Cemil Şahin, Cemil Bakır, Memet Aslan			
Mustafa Ergin, Memet Conker, Emekli İsmail, Abdullab Atakav			
A. aziz Yapıcı, Siki Kızılkcan, Ziya Seçkin, Şükrü Acar			
Salih Aydın, Nasri Tatlav, Halit Er, Ahmet Ege, Hamdi Aka, Rüstem Ertek, İsmail Sabuncu, Memet Örkmez			
Melek Saraçoğlu, Tahir Saraçoğlu, Mahmut Demir, Yusuf Cevher.			
Merkez ilçesine ait seçim büroları			
1	Erbin, Erbindök, Pırta	Erbin	Mahmut Alp
2	Fırsaf	Cami	Hatem Taşar
3	Hatrant, Halvent	Hatrant	A.hamit Doğrusever
4	Madar, Şerno Sıryan, K. Guri	Madar	Hakkı Bedük
5	Berhurik, Bakır Kelhok, Köğki Hirba musu	Berhurik	Aziz Seçkin
6	Şemaşa, Banaizdin, Erbindok	Şemaşa	Şükrü Görk
7	Fiskin, Melekoz	Fiskin	Rıza Seçkin
8	Tom	Tom	Şefik Şendur
9	Halenze	Halenze	Fikri Güner
10	Hiyert	Hiyert	Ahmet Alğan
11	Hoşina, Dihok, Batkel, Bankel, Serpir	Hoşina	Munir Orpak
12	Alenzok, Finik, Erdif, Degala, Tasılvan	Alenzok	A.hakim Yılmaz
13	Sinip	Sinip	Cemil Mendi
14	Civanikan	Civanikan	Fikret Orhan
15	Dergalip, Tolik, Kasrik, Mezre	Dergalip	Rifat Bakır
Hasan, Deli, Hüseyin Karanfil, Yusuf Deli			
Ömer Arslan, Hatip Uzuncu, Hami Avcı, Hasan Alma			
Salih Ekin, Mustafa Özekinci, Yusuf Esin			
Resul Işık, Süleyman, Yusuf Yıldız, Yusuf Taneri			
Cemil Çelikbaş, İsmail Keser, Ahmet Tupan, Halit Kılıç.			
Memet Özge, Nuri Atilla, Ferman			
A.rahman, Derviş Ekin, Ferman Gan, Bekir Çınar			
Adil Kılıç, Yasin Balcı, Emin Kara, A.rahim Nergiz			
Ahmet Aydın, Hızır Muvafık, Hamit Gümüş, Ethem Yılmaz.			
Hasan Kayıkçı, Cindi Yıldız, İsa Kiraz, Musa Keklik			
Salih Eker, Hamit Özbirinci, Keleş Ekinci, Tahir Aydın			
Sait Evin, Cihangir Çelik, Hüseyin, Sürünmez, Ali Şen			
Selim Yıldız, Ali Kara, M. Ali Tatlı, Fethullah Sevinç			
Derviş Bardak, Mustafa Uzun, Kasım Gezer, Melek Aydın,			
Euver, Uveys, Hasan Yılmaz, Süleyman Parmak			
(Sonu arka sayfada)			

EK6: Zirai Durum Rporları

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Birinci Umumi Müfettişlik Mantakası dahilindeki Vilâyetlerin
Zirai Vaziyetleri hakkında mezkûr Müfettişliğin
2-5-29 Tarih ve 97/406 No lu raporun suretidir.

Diyaribekir :

Bu hafta azamî derecei hararet 19,8 , asgari 8,7, yağmur miktarı 37,5 mili--metredir. Yağan yağmurların kışlık ve yazlık mezruata son derece faydası olmuştur. Hububat fiyatları tenezzüle başlamıştır.

Elâziz :

İlk bahar zeriyyatına devam edilmektedir. Bu hafta yağan yağmur miktarı 70 mili metreye çıkmış ve merkez, Palo, Mazkirt, Geban, Pertek, kazalarının bir çok köylerinin mezruatını hasara uğratmıştır.

Urfa :

Bu hafta vilâyetin her tarafına mobzul ve sürekli yağmurlar yağmıştır. Fırat nehrinin tuğyanı hasebile Birecik kazası mezruatı kısmen hasara uğramış ve kırk ev yıkılmıştır. İnsan ve hayvan telefâtı yoktur. Hilvanın nehir kenarındaki bazı köylerinin de ekinleri zarara uğramıştır. Bu feyezan İzoli köprüsünde de harabetmiştir. Merkez kazasıyla Siverek ve Viranşehir kazalarında yazlık zeriyyata devam edilmektedir. Siverekte kilo olarak II60 culbant, I440 darı, 3000 mısır, I400 nohut ve I300 dönüm kadar da sebze ekilmiştir. Merkezde 3850 mısır, Birecikte I600 mısır, Viranşehirde 4800 darı, Hilvanda 20, bin darı ekilmiştir, Yiyecek fiyatlarında tebeddül yoktur.

Karaköse :

Bütün kazalarda fasılalı ve müfit yağmurlar yağmaktadır. İlbahar zeriyyatına devam edilmektedir. Yiyecek fiyatlarında tebeddül yoktur.

Siirt :

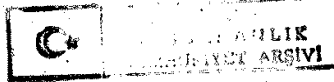
Mevsim yağmurları tam zamanında başlamış ve mezruatın büyümesine faydalı olmuştur. Pamuk , Piriç, Darı zeriyyatı yapılmaktadır .

Buğdayın kilesi 350, arpanın 280, etin kilosu 70, Yağın I30 , şekerin I00, Küntürün I0 kuruştur . Bu fiyatlar kazalarda % I0 noksanıdır .

Van :

Bu hafta kazalar yağmur yağmış, yalnız Başkaleye kar düşmüştür. Münhat mahallerde ilkbahar zeriyyatı yapılmaktadır . Hayvanat mer'alara gakerilmiştir. Kışlık mezruatın vaziyeti eyidir. Herüz hayvanla münakalât başlamıştır . Yiyecek fiyatlarında tebeddül yoktur .

030	10			69	454	25
-----	----	--	--	----	-----	----

karşı tatbik edilen kükürt ameliyatından halkın ragbeti celbedilmiş ve haşarat ve tufeylâtin tedkik işleriyle oğraşılmış ve Fas çekirgesiyle tarla fareleri mücadelesi yapılmıştır .

9 - Muş vilâyeti :

932 senesi zarfında Ryda şayan ziraî faaliyet yapılmamış yalnız ilk baharda tertip edilen süreklilik avı neticesinde 200 adet yaban domuzunun itlâf edildiği anlaşılmıştır .

10 - Bayezit vilâyeti :

Vilâyetin Iğdır mantakasinda zuhur eden çekirge mücadelesi muvaffakiyetle neticelenmiş ve süreklilik avları yapılmıştır .

11 - Hakkâri vilâyeti :

Mezruata zarar veren yaban domuzlarıyla yapılan mücadele neticesinde 39 domuz itlâf edilmiş ve muzur hayvanlardan 15 kurt , bir tilki , bir çakal , bir sansar , 150 karga ve iki bine yakın fare ve köstebek itlâf edilmiştir . Meyvalı , meyvasız olmak üzere 18360 fidan dikilmiş ve Gevar kazasında sebze yetiştirilmesi için lâzım gelen tedbirler alınmıştır .

12 - Siirt vilâyeti :

932 senesinden itibaren yabancı ağaçların ehlileştirilmesine başlanmış ve bu cümleden olmak üzere Siirt civarındaki bağ ve bahçelerde mevcut küçük butum ağaçlarına 4464 adet göz aşısı ile fıstık aşlanmış ve bunlardan % 80 ni tutmuştur . Afyon ziraatının tamimine çalışılmış ve merkez kazasında bir fidanlık tesis edilmiştir . Yaban domuzlarıyla tarla farelerinin tahribatına karşı mücadele tertibatı alınmış ve mücadele ye başlanmıştır . Arıcılığın ıslahı için fennî kovan ve arıcılık malzemesi ısmarlanmış ve merkezde fennî kovan imaline başlanmıştır . Harman işlerinin kolaylaştırılması için düğün aletleri getirilmiş ve faaliyete geçilmiştir .

13 - Van Vilâyeti :

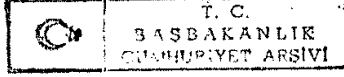
Geçen seneye kadar Van ve Hakkâri vilâyetlerinde Ziraat teşkilâtı mevcut olmadığından Birinci Umumî Müfettişlikten mezkûr vilâyetlere birer ziraat memuru tayin edilmesi için tebligat yapılmış ve hususî bütçelere konulan tahsisatla birer memur tayin edilmiştir . Mardin vilâyeti de geçen seneki kadroya ilâveten bir memur tayin etmiştir .

030	10			69	457	15
-----	----	--	--	----	-----	----

5

EK7: Karakol, Köprü ve Yol Yapımının Gerekliliği

VII. Kor. K. kurmay. Ş. I. Ks. I. 937-sayılı ve 2/Eyl./937-tarihli

Yazısı örneğidir.

96D
37

Zatamhusus:

B . U . Mf.

GİZLİLİĞİ KALDIRILDI IO/8/937 tarih ve I7044 sayılı şifre, buyrukları karşılığıdır.

Sasundan şakaveti tamamen ortadan kaldırmak ve bölge dahil ve haricinde asayişli kuvvetli bir surette te'sis edebilmek için kolorduca düşünülen hususlar aşağıda arz edilmiştir .

I - Ahalisinin büyük kısmı garba nakledilmiş olan sason yasak bölgesinde az miktarda kalan halde icbar ve aksi taktirde imha edilmek suretile bölge yasağının tam bir şekilde tesisine, çalışacaklardır.

Ancak , bu yasağın devamlı olabilmesi de çok arızalı mintakanın şaki ve şerirlere bir tahassun yeri olmaması için bölge içinde daimi surette kuvvetler bulundurulması elzemdir . filvaki büyükçe vak'alar karşısında büyükçe kit'alar halinde istihdam için teşkil edilmiş olan Seyyar Jandarma birliklerinin daimi surette bu bölgeye tahsis ederek başka bir yerde kullanılmak üzere bunların maksadı teşekküllerine aykırı aykırı düşer bu cihetle dış bölgeden başka iç bölgede bırakılacak kuvvetleri de sabit Jandarmadan olması lâzım ve zaruridir .

En az yirmişer kişiden ibaret olması iktiza eden bu sabit kuvvetlerin şimdiye kadar alınan tecrübeye nazaran tesis edileceği yerler .

(Kerho, silent, Herük, Asi, Pinik, Norşin, harbak, halilan, Sason, ğediğidir.)

2 - Sabit Jandarma ile bölge dışında tesis edilecek karakol yerleri Siirt, Vilâyetince I/Teş./937 sonlarında açılacağı öğrenilenlerle beraber, şunlardır.

(Şinek, Harbi, Meydan, Binie, merment mezraası , Herson,mezraası Ceman, Heniç, Çirak, Hişkenderan, madran, cezmi, melefian, kiroviys, pisyar Hazo , Deregözü mankik, Horgeme, Temok, Papur, Comdeno; Sason, Bedermut, Ceâlî, Tankık)

3 - Seyyar Taburlar herhangi büyükçe bir şakavet hadisesini tedip ve tenkil için icabında sabit Jandarmaya yardım etmek üzere yasak bölgenin muayyen yerlerinde tolu tutulmalarıdır. bunlardan biri (Melefian; Kerho) ve biri de (Hazo, Sason) mintakasinda bulundurulabilir .

030	10			116	805	17
-----	----	--	--	-----	-----	----

(2)

4 - Bunlarla beraber kolordunun muhtelif bölgelerinde seygar taburlarla şimdiye kadar yapılan takip ve tekil harekelerinden alınan teğ rübe ve kanaata göre:

Seygar kit'alar daima Jandarma zehniyetile hareket etmekte ve bu kit'alara muvakkat zaman için verilen P. subayları bile çok geçmeden bu zihniyetten kapılmakta olduklarından bu taburların kuvvetleriyle münasip bir iş başaramadıkları hali hazır vaziyetlerinde seki idarelerinde çok müşkilata uğradığı ve ~~uygulan~~ yapılan masrafa değer bir fasıla vermediklerinden ne ordâ ve nede Jandarmaya müfit olmadıkları görülmektedir .
Binaenaleyhi:

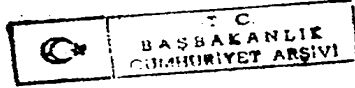
5 - Halen yasak bölgede bulunan üç seygar taburun bu günkü tara da istihdamlarından ise iki taburlu bir dağ alayı halinde tevhot ve teşkil edilerek bölgenin münasip bir yerinde (meselâ Hazoda) tutulması ve Sv. Bl lerinin de mühim ve mütacel hareketlere karşılık Siirt Diyarbakir ve Kardin gibi Vilâyetler emrine verilmesi ve taburlar için harcanmakta olan para ile yeni şekle sokulma ve idameleri mümkün ve zeruri görülmektedir .

6 - yasak bölge içindeki kuvvetlerin yaz kış ikmal işlerinin temin ve icabında bir birlerine yardım edebilmeleri için aşağıda yazılı yol köprü ve irtibatlara katî ihtiyâç vardır.

- A) Hazo, Melefan- Çiri - Çerminin- hemen doğusunda silent, kerho,
B) Melefan - Turup - Miğiyan - Ziman- Huruk- ve Miğiyan-Pilink
C) Hazo - Norşin - Pinik - Asi,
D) İkmali icabeden Hazo Harbak - Sason ,
E) Sason - Hov bölgesi köküt - Asî Arziyo-dağı - Çirto-Kerho yolları
F) İç ve dış bölgede tesis edilecek sabit Jandarma karakollarının ve Sv. Tb. ların yerlerine göre muktezi muhabere irtibatları ,
C) Garzan suyu üzerinde biri (Piğyar) da biri-(Dilbi)de biride (Herük) karşısında olmak üzere üç köprü .

7 - Yasak bölge içinde bulunan (Porak, Şinansi, kermilic, ve malato dağlarıv mintakasinda kit'alar için barınacak yer ve yürünecek bir iz bulunmadığı gibi esasen şakilerin bu yalçın kayalık yerlerde uzun zaman barınmalarına tabiatla müsait bulunmadığından bu mintaka için bir şey düşünülmemiştir .

030	10			116	805	17
-----	----	--	--	-----	-----	----

(3)

8 - Sason meselesine kat'î bir sonuç verilmek için sabit Jandarma karakollarının müdafası bir şekilde tesisini ve seyyar Jandarma birliklerinin yeni bir şekilde ifrağı suretile kabili istifade bir halde getirilmelerini tensip ve müsaadeyi devletlerine arz ederim .

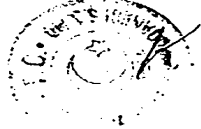
9 - karşılık ~~...~~ olarak Genkur . Bşk. bilgi için 3. Or. Muf. ne ve B . 1 . MF. arz edilmiştir .

VII. Kor . K .
korg.
G. Deniz .

Aslı gibidir .

5/II.Teg./937

J . GN . K .
III. S . Md.
kur . Yb .

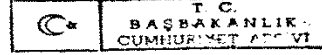
Arşivlik

030	10			116	805	17
-----	----	--	--	-----	-----	----

EK8: Sason'un Yasak Bölge İlan Edilmesi ve Yasak Bölge Sınırları

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs.

Kararname

Sason-Mutki hudud mntakasını teşkil eden Kanıbrım Dağının cenup eteklerinden itibaren Sason dağlarının hattı balâsından Esalato dağına ve oradan yine aynı istikamette Sason dağlarının cenubi garbiye doğru hattı balâsını takip ve Sasonun Gündemo Köyünün 2 kilometre şarkından cenubi garbiye doğru teveccühle Halkis Dağından geçen hattı balâyı takiben Goh, Harbik, Yukarı ve aşağı Şat köylerini yasak mntaka içinde bırakarak Hazo Nahiye merkezinin 2 kilometre şimalinden şarka teveccühle Novşin, Neveban, Tarup köylerini de ihtiva etmek üzere ve Mulafanın 3 kilometre şimalinden, memlehanın cenubundan Berki deresine ve bu dere vadisini takiben Rezi Dağı ile Kerho arasından ve Porak Dağı üzerinden Şınasi Dağına ve oradan şimale teveccühle, Şınak köyünün iki kilometre şimalinden Sason dağlarına uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde kalan kısmın, 2848 sayılı kanunun 2 inci maddesinin 3 üncü fıkrasına göre memnu mntaka olarak kabul ve ilânı; Genelkurmay Başkanlığının muvafakatına atfen Dahiliye Vekilliyinin 6/10/936 tarih ve 3772 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6/10/936 da onanmıştır.

6/10/936

REİSİCUMHUR

K. Gafur

Bş. V.

J. İnni

Ad. V.

S. Savaş

M. M. V.

K. Gafur

Da. V. V.

S. Arkan

Ha. V. V.

S. Savaş

Ma. V.

S. Arkan

Mf. V.

S. Arkan

Na. V.

A. Çelikbaş

İk. V.

C. Başay

S. İ. M. V. V.

Kana tarhan Kana tarhan

G. İ. V.

Z. V. V.

C. Başay

18 01 92 68 79 20

EK9: Düzenlenen Askeri Harekâtlara Örnek

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube6.
Hususi 2907
Umumi

YÜKSEK BAŞVEKÂLETE

25/10/935
Hulâsa:
Sasun harekâtı Hk.

24/IO/935 tarih, Em.İŞ. 2899 sayılı yazıya :

1 - Sasun harekâtına dair bu kerre Birinci Umumi Müfettişlikten alınan rapora nazaran Karmeliğ dağında aramalar önem ve dikkatle devam etmektedir . Müfrezelere oralarını iyi bilir kılavuzlar verilmiştir .

2 - Suel bölge dışında kalan köy ve dağlarda saklananlar olduğu haber alındığından oralarda da aramalar yapmağa Sasun birlik komutanı memur edilmiştir .

3 - Bazı mağaralarda erzak depoları ile kuzu ve keçi bulunmuştur.

4 - Sasundan tertip edilen iki arama müfrezesi Şigo ve sair bölgelerde dolaşmak üzere 16/IO/935 tarihinden itibaren köylere çıkarılmıştır.

Saygılarımla arz ederim.

5 - Başvekâlete, Genel Kurmay Başkanlığına ve Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine arz edilmiştir.

Dahiliye Vekili

M
M.

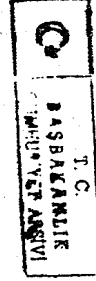
M. Kaya

25.10.35

030 10 115 204 9

bu belge başka tarih ve numaraları ile aynı belge olarak kullanılmamalıdır.

EK10: Askeri Baskın Sonuçlarını Gösteren Cetveller ve Yasak Bölge Krokisi

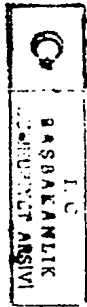

935 Yazaında Teşvında Yapılan Halk Kütüğü Sayıları ve Durumları (no: 1) Çekirdeği

Yıl	Halk Kütüğü Sayıları						Etkinlik Sayıları				Etkinlik Sayısı	Etkinlik Sayısı				
	İ. Adam	Çocuk	Halk Kütüğü	Halk Kütüğü	Halk Kütüğü	Halk Kütüğü	Yeni	Yeni	Yeni	Yeni						
935 Yıl	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	3	58	870	954	57

030 10 116 805 16

S. M.

936 yz.anda - Azərbaycan Respublikası Milli Kitabxanası Azərbaycan (n. 2) şöbəsi

Yz.	Hüsnümet - Zayrat										Əskya Zayratı				alınan vələh	dişinə	
	İ. dan	akıdan	Hakdan	Hoyun	vələh	öde	yan. adı	Torun	Yekun	zifk eq.	öde	yan. adı	Torun	Yekun			zifk eq.
936 yz.	23	36	5	2							155	24	39	829	1097	52	

030 10 116 805 16

80

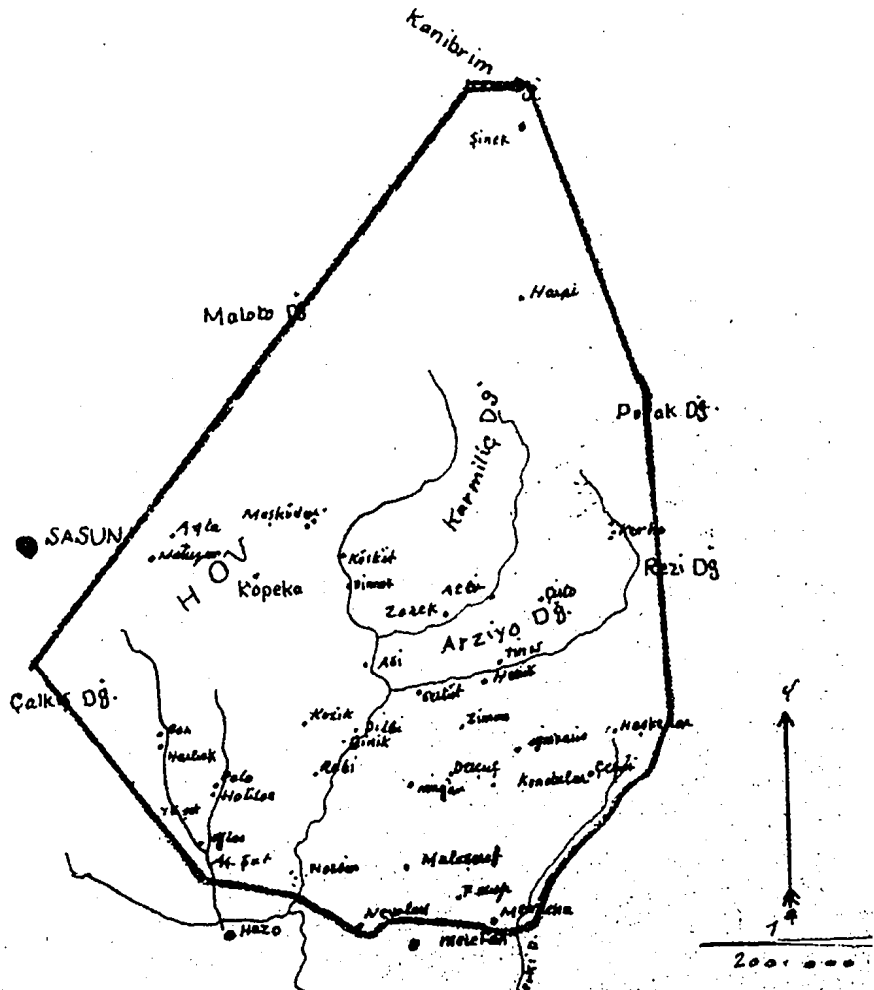
737 Yelmenin -Jamanda Yaperkan Halk Kette Jyqat Jashin (19.3) sekstakal

Yel	Häkkit nit - Zaqarat										Cikya Jyqat					alemnin jicab		dinim...
	j. class	akrenen	Hakkän	Azayum	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab	Yicab		
137 20-yl.ka. 20-yeen - 25-10-ka. sekst.	28	34			8	7	14	5	7	40	1	151	50	122	737	1060	29	116
	10	23	3	5	1	3	3	2	1			122	2	141	11	296	11	24

030 10 146 805 16

51	208	11	16	16	CI	CEO
BASBAKANLIK					36	
EMURİYET ARŞİVİ						

Sasun'da ve keller Heyeti Kararıyla Yasak
Bölge ilan olunan sahaya gösterir kısıtlar

030	10	116	805	16
-----	----	-----	-----	----

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri:**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), 272/12.35.2.1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye
Müdüriyeti(DH-İ.UM.), 20/16.

B..C.A.,030.10/116.805.16.

B.C.A., 030.10/116.805.7.

B.C.A., 030.10/69.454.25.

B.C.A., 030.10/69.459.15.

B.C.A., 030.10.126.90.21.

B.C.A., 030.10/115.804.11.

B.C.A., 030.10/115.804.3.

B.C.A., 030.10/115.804.5.

B.C.A., 030.10/116.805.1.

B.C.A., 30.10/115.804.9.

B.C.A., 30.10/116.805.

B.C.A., 30.10/116.805.17.

B.C.A., 030.10/115.804.16.

B.C.A., 30.10/115.804.10.

B.C.A., 030.18.01.02/68.69.20.

B.C.A., 30.10/116.805.

B.C.A., 30.10/54.359.14.

B.C.A., 490.01., 990.833.1.

Gazeteler:

“Başbakan Adnan Menderes’e Açık Teşekkür”, *Yeni Siirt*, 10.10.1951.

“Belediye Binası Temel Atma Merasimi Yapıldı”, *Siirt*, 21.08.1937.

“Belediye Reisini Seçerken”, *Siirt*, 3.04.1943.

“C.H.P. 1. İl Kongresi Toplandı”, *Siirt*, 20.10.1945.

“CHP Teşkilatı Kuruldu”, *Siirt*, 4.09.1945.

- “Elektrik Makinisti Geldi”, *Siirt*, 06.01.1945.
- “Erkek Sanat Okulu Açılırken”, *Siirt*, 14.09.1946.
- “Halkevinde”, *Siirt*, 22.01.1938.
- “İlimizde On Yıllık İlköğretim Planı”, *Siirt*, 23.02.1946.
- “Milli Eğitim Bakanına Açık Mektup I”, *Yeni Siirt*, 15.10.1950.
- “Niçin Çıkıyoruz”, *Yeni Siirt*, 01.10.1950.
- “Pervari Yolunda İlk fenni Vesait İşledi”, *Siirt*, 09.12.1950.
- “Sayın Cumhur Başkanı İnönü Şehrimizi Şerefledirdiler”, *Siirt*, 06.03.1948.
- “Seçim Bürolarını gösteren Belediye İlanı”, *Siirt*, 15.06.1946.
- “Siirdin Su İşini Nihayet Halledildi”, *Siirt*, 10.09.1949.
- “Siirt Kalkınması'nın Ana Şartları”, *Yeni Siirt Gazetesi*, 01.10.1950
- “Siirt'in Çehresi Değişiyor”, *Siirt*, 30.08.1941.
- “Siirtte C.H.Psinin Kuruluşu Münasebetiyle”, *Siirt*, 11.09.1945.
- “Şehir Haberleri, Siirt Işığa Kavuşuyor”, *Siirt*, 22.01.1949.
- “Şehrimiz Medeniyetin Hakiki Nuru Olan Elektrik Işığın Kavuştu”, *Siirt*, 23,...,1950.
- “Şehrimizde Seçimi Neticeleri Çok İyi Karşılanmıştır”, *Siirt*, 08.06.1946.
- “Yeni Belediye Binasının Açılış Töreni”, *Siirt*, 12.08.1938.
- Bican, Dr. Ömer, “Siirt Sağlık Coğrafyası”, *Siirt*, 04.01.1947.
- Cevdet Aydın, “Siirt Ne Halde”, *Siirt*, 16.10.1943.
- Görüşler, “Akşam Kız Sanat Okulu Kutlu Olsun”, *Siirt*, 19.11.1949.
- Görüşler, “Siirt Işığa Kavuşuyor”, *Siirt*, 25.09.1948.
- Görüşler, “Şehrin Tenviri Münasebetiyle”, *Siirt*, 11.03.1944.
- Kılıççioğlu, M. Emin, “Mühim Petrola İsabet Edildi”, *Siirt*, 04.05.1940.
- Kılıççioğlu, M. Emin Kılıççioğlu, “Siirt İli Senelerden Beri Işığa Hasret Çekiyor”, *Siirt*, 14.09.1946.

- Kılıççioğlu, M. Emin, “Botan Suyu Şehrimize Getiriliyor”, *Siirt*, 11.05.1940.
- Kılıççioğlu, M. Emin, “İşiksiz Şehir”, *Siirt*, 31.08.1948.
- Kılıççioğlu, M. Emin, “Şehirde Umuran”, *Siirt*, 07.07.1941.
- Kop, Kadri Kemal, “Siirt ve Su”, *Siirt*, 16.02.1946.
- Milli Eğitim Müdürüne Açık Mektup II, s. 1, *Yeni Siirt*, 01.11.1950.
- Parti Teşkilatının Kuruluşuna Dair Kutlama Telgrafları. “Siirtte C.H.Psinin Kuruluşu Münasebetiyle”, *Siirt*, 11.09.1945.
- Salış, Zeki, “Gayemiz ve Yolumuz”, *Siirt*, 07.07.1937.
- Salış, Zeki, “Siirt Suaya Kavuşacak”, *Siirt*, 21.12.1937.
- Şehir ve Memleket Haberleri, “Siirdin Raman Dağında Zengin Petrol Bulundu”, *Siirt*, 13.03.1948.
- Şendur, Fikri, “Siird’in Kalkınması III”, *Siirt*, 24.12.1949.
- Uzun, “Şehir Işıklandırıldı Ama?”, *Siirt*, 14.02.1948.
- Yaşa, A.Memduh” Siirdin Servet Menbaalarından: Bağcılık”, *Siirt*, 09.03.1946.
- Yaşa, Memduh, “Siirdin Servet Kaynaklarından: Battaniyecilik”, 23.03.1946.

Basılı ve Elektronik Kaynaklar:

- “Siirt”, *Yurt Ansiklopedisi*, c.9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981.
- Ahmad, Feroz *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c. I-II*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.
- Algan, Hamdiye, *Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011.
- Amedi, Botan, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi, I.*, İstanbul, 1991.
- Aşgın, Saıt, “Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-50/ataturk-doneminde-dogu-anadolu-1923-1938> (20.04.2012).
- Atalay, Ömer *Siirt Tarihi*, Çeltut Matbaası, İstanbul 1946.
- Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemelri 1920-1927*, Dokuz Eylül Üni. Yay., İzmir 1988.
- Babaoğlu, Resul; Olgun, Said, “Siirt Basım Tarihi: Bibliyografik Bir Döküm”, *Turkish Studies, Volume 10/5*, Ankara 2015, ss. 57-78.

Baş Vekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umûmiyesi, *1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri*, Ankara, 1928.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı: Siirt Vilayeti*”, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara 1937.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1950.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, İstanbul 1961.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Ziraat Alat ve Makinaları İstatistiği 1940*”, no: 168, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1941.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Maarif İstatistiği (1939-1940)*”, no:187, Ulusal Matbaa, Ankara 1942

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1928 İstatistik Yıllığı*, c.2, Ankara, 1929.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayım Neticeleri*, no:371, Ankara 1956.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, No: 26, İstanbul, 1933.

Bayrak, Mehmet, *Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı*, Özgen Yayınları, Ankara, 2009.

Beşikçi, İsmail, *Kürtlerin Mecburi İskanı*, İstanbul, 1977.

Beşikçi, İsmail, *Resmi Tarih: Kürt Sorununda Temel Sorular*, [editör (ed.), İsmail Beşikçi, Resmi Tarih Tartışmaları 6, Maki Basın Yayın, Ankara 2009.

Beyoğlu, Süleyman “*Milli Mücadele Bşlarken Güneydoğu Anadolu (1919)*”, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 11(1996).

Birinci Genel Müfettişlik, *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.

Burğaç, Murat, “*1946 Genel Seçimlerinde Propaganda*”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26(2013-Bahar), s.163-184.

C.H.P., “*Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*”,

<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNA%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932->

[1942/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932-1942.pdf](#) (20.04.2014).

Cibo, Nezire *Kürt Tarihinde Garzan ve Pencinariler*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie : géographie administrative statistique descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie-Mineure*, İstanbul 2001.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1939-1950*, İmge Kitapevi, Ankara 1995.

Çay, A.Haluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, 1996.

Çeçen, Anıl *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları NO: 26, c. III., Ankara 2001.

Çoşkun, Ali Çoşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, S: 4, İstanbul, 2003.

Demir, Şerif "Tek Parti Döneminde Siirt'te Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Siirt 2015

Demir, Şerif *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016.

Devlet İstatistik Enstitüsü, *1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları*, Yayın no: 513, Ankara 1966.

DİE, *1935-1936 Kültür İstatistiği*, no:112, Ankara, 1937.

DİE, *Maarif İstatistiği 1939-1940*, no: 187, Ulusal Matbaa, Ankara 1942.

Duygu, İsmail, *426 numaralı (H. 1302-1317/M. 1885-1900) Siirt Şer'iyye Sicili Metin Çevirisi ve Değerlendirme*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2012

Elibol, Numan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", *Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Isparta 2007/2.

Evsile, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-36/birinci-dunya-savasinda-kafkas-cephesinde-asiret-mensuplarindan-olusturulan-milis-birlikleri> (15.04.2014).

Evsile, Mehmet, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kürt Politikası", *History Studies*, Volume 5, Issue 3, May. 2013,

- Genel Kurmay Başkanlığı, *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Genel Kurmay Başkanlığı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, Ankara, 1938.
- Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1972.
- Goloğlu, Mahmud, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara 1968.
- Gök, Salhadin, *Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İskân Politikaları (1923-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İzmir, 2005.
- Gökbilgin, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken (Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Gündüz, Mustafa *Maariften Eğitime*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
- Halaçoğlu, Yusuf *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*, Babı Ali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.
- http://turkishstudies.net/Makaleler/1973076165_4Babao%C4%9FluResul-trh_S-57-78.pdf (10.11.2016)
- http://www.historystudies.net/Makaleler/1764815696_05%20Mehmet%20Evsile.pdf (23.04.2014).
- http://www.historystudies.net/Makaleler/449870863_20-Said%20Olgun.pdf (11.03.2014).
- İstatistik Umum Müdürlüğü, *1927 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara, 1929.
- Karabulut, Umut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış,” *ÇTTAD*, VI/15, 2007.
- Karadaş, Abdulaziz, “Cumhuriyet Dönemin’de Bir Modernleşme Hareketi Olarak Siirt Halkevleri ve Halkodaları”, *Turkish Studies*, Vol:9/7, Ankara 2014
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Kemal, Cemal, “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesine Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010.
- Kılıççioğlu, Cumhur, *Her Yönüyle Siirt*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1992.
- Koca, Hüseyin, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998.
- Koçak, Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul 2010.

Kopar, Metin *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.

Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *DÜSBED*, Nisan 2012.

Korhan, Tuğba” Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012.

Kucak, Ömer “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Siirt Doğumlu Gayr-i Müslim Memurlar (1879- 1909)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 9, Sayı 47, Aralık 2016, ss. 260-268.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi47_pdf/2tarih_siyaset_uluslararasıiliskiler/kucak_omer.pdf (18.01.2017)

Kucak, Ömer, “XIX Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:4, Sayı 6-7, 2016.

Kümür, Uğur, *Siirt Halkevi ve Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2014.

Mansel, Arif Müfit, *Eski Doğu ve Ege Tarihi'nin Ana Hatları*, İstanbul,1945.

Mutlu, Servet, *Doğu Sorununun Kökenleri Ekonomik Açıdan*, İstanbul 2002.

Mücadele, “Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Kadar İlimizi Temsil Eden Milletvekilleri”, <http://www.mucadelegazetesi.com/Milletvekilleri.html> (20.12.2015).

Mücadele, “Cumhuriyetin İlanından Bugüne İlimizde Görev Yapan Valiler”, <http://www.mucadelegazetesi.com/Valiler.htm> (09.08.2016).

Mücadele, “Fotoğraflarla Siirt”, <http://www.mucadelegazetesi.com/fotograf.htm> (10.11.2016).

Mühendis Halid, “Paşur Köprüsü (Siird)”, *ARTİTEK*, İstanbul 1935.

Okur, Mehmet “Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2005.

Olgun, Said “Siirt Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)”, *History Studies*, volume 5/2, 2013,

Özacun, Orhan, *C.H.P. Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951*, İstanbul, 2001

Özdemir, Hikmet “vd”, *Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu*, Ankara 2010.

- Özgen, Nurettin, Sabri Karadoğan, “Siirt Şehri’nin Kuruluşu ve Gelişimi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.19, S. 2, Elazığ, 2009. ss. 61-81.
- Öztürk, Kazım *Türk Parlamento Tarihi T.B.M.M.- II.Dönem 1923-1927*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No:3, c. III, Ankara 1993.
- Öztürk, Saygı, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, Doğan Yayınları, İstanbul 2007.
- Saksafon Çalan Kahraman, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=48081>. (12.01.2002)
- Sami, Şemseddin, *Kamus’ul Alam*, c.IV, Mihrimah Matbaası, İstanbul 1331.
- Satamer, *Mondros Mütarekesi’nden Sonra Vilayat-ı Şarkıyye’de Nüfus*, <http://www.satamer.sakarya.edu.tr/pdf/mondros.pdf> (17.04.2014).
- Savur, Hayrettin, *Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1312-1317/ 1894-1900, 420 Nolu Siirt Şer’iyye Sicil Defterine Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Saygı Öztürk, *İsmet Paşanın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Seçkin, Bekir Sami, *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, Siirtliler Derneği, İstanbul 2006.
- Sertel, Zekeriya, *Resimli Ay Almanakı*, İstanbul 1928.
- Siirt Valiliği, *Siirt İl Yıllığı 1967*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1968.
- Siirt Valiliği, *Siirt İl Yıllığı 1973*, Türk Matbaacılık, Ankara 1973.
- Soydan, Mahmut *Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar Ankaralı’nın Defteri, (hızl) Nejdet Bilge*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Şimşek, Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halk Evleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.
- Taş, Necati Fahri, *Güneydoğu 1919 İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.
- Temizhan, Oğuzhan *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- Tezer, Şükrü, *Atatürk’ün Hatıra Defteri*, Ankara, 1972
- Timur, Haluk Sağlam, “Arkeolojik veriler ışında Siirt ve Çevresi”, *Uluslar arası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarikayat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007.
- TUİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012.

- Tunçay Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti İktidarının Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayıncılık, Ankara 1981.
- Turan, Murat, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Lira Kitap, İstanbul 2011.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Sene 1925.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1926.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1927.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sene 1928.
- Türkmen, İsmet, "Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamalar ve Yatırımlar (1920-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 45, Bahar 2010.
- Ural, Selçuk "Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.39 (2007).
- Yaşar, M. Ali, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt (Osmanlı Devlet İstatistiklerine Göre)", *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarkiyat Araştırmaları Derneği , İzmir, 2007.
- Yayman, Hüseyin, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, İstanbul 2011.
- Yeğen, Mesut, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşlığa Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yeşiltuna, Serap, *1934 İskan Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Yıldız, M. Zeydin; Saraçoğlu, Hüseyin "19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler", *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007.
- Yiner, Abdulnasır, *Şer'îye Sicillerinden Siirt'e Bakış*, Sonçağ Yayıncılık Matbbacılık Reklam San., 2014.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Barış ASLAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Eruh 23.04.1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Y.Lisans Öğrenimi	Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Fransızca (Başlangıç), Farsça (Başlangıç)
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Siirt Üniversitesi, Marmara Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	barisaslan@siirt.edu.tr
Tarih	13.02.2017